

ερευνητική εργασία **Το νέο έδαφος ?** γεωργία γκοτσοπούλου

πανεπιστήμιο πατρών. τμήμα αρχιτεκτόνων μηχανικών. ακαδημαϊκό έτος 2011-2012. επιβλέπουσα καθηγήτρια δήμητρα κατσώτα. πάτρα 23 φεβρουαρίου 2012

Στον καλύτερό μου δάσκαλο ...

περίληψη

Στόχος της ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση σχετικά με το πώς η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο.

Η έννοια του τοπίου έχει επανέλθει δυναμικά στη σύγχρονη αρχιτεκτονική σκέψη και πρακτική, κυρίως ως απάντηση σε οικολογικά και αστικά προβλήματα. Στη σύγχρονη αρχιτεκτονική παρατηρείται μια στροφή σε μια κατεύθυνση περισσότερο ευαισθητοποιημένη σχετικά με τη διαμόρφωση του εδάφους και την ένταξη της αρχιτεκτονικής στο τοπίο, φυσικό ή αστικό.

Τόσο το τοπίο, όσο και η αρχιτεκτονική δεν δέχονται μονομερείς ερμηνείες και προσεγγίσεις. Για αυτόν ακριβώς το λόγο η μεταξύ τους συσχέτιση αποτελεί δύσκολο εγχείρημα. Στην παρούσα εργασία, επιλέγεται η σχέση αρχιτεκτονικής και τοπίου να ,μελετηθεί υπο το πρίσμα της διαπραγμάτευσης του εδάφους, ως βασικό συστατικό του τοπίου και της αρχιτεκτονικής.

Η μελέτη της διαπραγμάτευσης του εδάφους από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο», οδηγεί σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις σχετικά με το ποιες είναι οι ιδιότητες που καθιστούν την αρχιτεκτονική ως τοπίο και τις νέες χωρικές εμπειρίες που αναδύονται, ανάλογα με τις χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους.

Η παρουσίαση τριών σύγχρονων, αρχιτεκτονικών έργων με κοινό γνώρισμα το έδαφος ως βασικό συνθετικό συστατικό, αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους η αρχιτεκτονική μορφώνεται και αντιλαμβάνεται ως τοπίο.

Μέσα από την ερευνητική εργασία διαπιστώνεται πως η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο διαμέσου του νέου εδάφους. Πρόκειται για μια δομή που λειτουργεί στρατηγικά ως προς την ενεργοποίηση συνθηκών, όπως η χωρική συνέχεια, η σύμπτυξη σε μια επιφάνεια, η αδιάκοπη κυκλοφορία, η επιφάνεια με έντονη τοπολογία και οι διαφορετικές θεάσεις και αποκαλύψεις το τοπίου, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα την υπόσταση της αρχιτεκτονικής ως τοπίο.

.abstract

The aim of this research thesis is to investigate the way in which architecture is perceived as landscape.

The notion of landscape has made a strong comeback in contemporary architectural thinking and practice, primarily as an answer to ecological and urban issues. Nowadays, architecture what can be observed is a tendency to be more sensitive towards landscaping and the integration of architecture in the landscape, whether it is natural or urban.

Landscape as well as architecture cannot be interpreted or approached unilaterally. That is the reason why correlating one with the other is a laborious task. In the particular project the correlation between landscape and architecture is to be studied under the prism of ground negotiation, as a key element of both landscape and architecture.

The transition from the pilotis system to the “structure-landscape” system for the study of ground manipulation leads to interesting observations concerning which properties render architecture as landscape and the new spatial experiences that come to light, depending on the ground manipulation gestures implemented.

The presentation of three contemporary, architectural works -all of which share the ground as the basic element of their composition- illustrates the ways in which architecture transforms and is perceived as landscape.

In the specific research thesis what can be ascertained is the way in which architecture exists as landscape by means of the new ground. It is a structure, a platform that functions strategically towards activating conditions, such as spatial coherence, surface unity, continuous circulation, intense surface topology and various views and aspects of the landscape, which result in perceiving architecture as landscape.

.resumen

El objetivo de la presente disertación es investigar el modo en el que se percibe la arquitectura como paisaje.

La noción del paisaje ha reaparecido en el pensamiento arquitectónico contemporáneo y práctica, primordialmente como una respuesta en cuestiones ecológicas y urbanas. Lo que se puede observar en la arquitectura contemporánea es una tendencia de ser más sensible con el paisajismo y la integración de la arquitectura como paisaje, natural o urbano.

Tanto el paisaje como la arquitectura no pueden ser interpretados o enfocados unilateralmente. Precisamente por esta razón la correlación entre ellos es una tarea laboriosa. En la presente disertación la correlación entre paisaje y arquitectura se estudia bajo el prisma de la negociación del terreno, como componente esencial tanto del paisaje como de la arquitectura.

La transición del sistema pilotis al sistema estructura-paisaje por el estudio de manipulaciones del terreno conduce a interesantes observaciones sobre cuáles son las propiedades que se rinden a la arquitectura como paisaje y las nuevas experiencias espaciales que surgen, según los gestos de manipulación del terreno involucrados.

La presentación de tres trabajos de arquitectura contemporánea con la característica común del terreno como elemento fundamental de su composición, destaca los modos con los que la arquitectura se transforma y se percibe como paisaje.

Por medio de esta disertación específica, lo que se puede comprobar es que la arquitectura existe como paisaje mediante un nuevo terreno. Se trata de una estructura que funciona estratégicamente hacia la activación de condiciones, como la coherencia espacial, la unidad de superficie, la circulación continua, la superficie con intensa topología y varias vistas y aspectos del paisaje, que deducen a la percepción de la arquitectura como paisaje.

προοίμιο

Η ερευνητική εργασία αποτελεί μια καλή αφορμή για κάθε εν δυνάμει αρχιτέκτονα ώστε να μπορέσει να έρθει αντιμέτωπος με τις εμμονές του, να τις δεχθεί και να τις μετατρέψει σε συνειδητές, αρχιτεκτονικές θέσεις.

Η επιλογή του θέματος στάθηκε ακριβώς αυτή η αφορμή ώστε να μπορέσω να ταξινομήσω τις δικές μου εντροπίες, μέσα από τη μελέτη θεωρητικών κειμένων και αρχιτεκτονικών έργων. Πρόκειται για συνθετικές χειρονομίες που προσπαθούσα να εντάξω στους σχεδιασμούς μου και που πλέον ομαδοποιούνται και αποκρυσταλλώνονται, μέσα από την ερευνητική διαδικασία αυτής της εργασίας.

Στην προσπάθειά μου συνέβαλε και θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτριά μου Δήμητρα Κατσώτα -όχι για την καθοδήγηση που μου προσέφερε, μιας που αυτό έγκειται στα ακαδημαϊκά καθήκοντα του επιβλέποντα- για την ώθηση που μου έδωσε ώστε να ξεπεράσω μια «λίστα» προβληματισμών και να ολοκληρώσω την εργασία μου, καθιστώντας την παρουσία της απαραίτητη. Επίσης, την καθηγήτρια Στέλλα Παντελιά για την πολύτιμη βοήθειά της ώστε να μην χαθώ στο γοητευτικό και χαοτικό τοπίο. Και φυσικά ευχαριστώ την οικογένεια και τους φίλους μου για κάθε είδους υποστήριξη που μου παρείχαν.

περιεχόμενα

.Εισαγωγή	1
1. Δυσδιάκριτα όρια, πολλαπλές ερμηνείες	5
2. Ορισμοί, συσχετισμοί	7
3. Η διαπραγμάτευση του εδάφους στην αρχιτεκτονική	12
3.1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»	13
3.2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους	29
4. Τρία νέα εδάφη	30
4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Filed Operations [2003-2011]	32
4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]	41
4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]	51
. Το νέο έδαφος ?	61

. Εισαγωγή

. Εισαγωγή

Το νέο έδαφος ?

Η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο και γίνεται αντιληπτή ως τέτοιο, μέσα από ένα σύνολο στρατηγικών, χειρονομιών και ερμηνειών, που σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την διαπραγμάτευση του εδάφους. Στην αρχιτεκτονική η διαπραγμάτευση του εδάφους ως βασικό συνθετικό εργαλείο και κατ'επέκταση ο διάλογος με το τοπίο, δεν αποτελούν προβληματική του 21^{ου} αιώνα. Ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του 1960, το έδαφος βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των αρχιτεκτόνων, που επιδιώκουν να ανακαλύψουν τη μέχρι τότε 'απαγορευμένη' γη. Έκτοτε, ξεκινά μια περίοδος διασύνδεσης της αρχιτεκτονικής με το έδαφος, άρα και με το τοπίο, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Σήμερα η επιθυμία υιοθέτησης ιδιοτήτων από το τοπίο, η επανένταξή του στον αστικό ιστό και η ανάγκη ανάκτησής του κεντρίζει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον της αρχιτεκτονικής, όπως φαίνεται από την εμφάνιση αρχιτεκτονικών δομών με ξεκάθαρες, τοπιακές αναφορές.

Μέσα από τις σύγχρονες θεωρήσεις και την αντίστοιχη βιβλιογραφία, γίνεται ξεκάθαρο πως το τοπίο δεν είναι ένα βουκολικό σκηνικό, μια ρομαντική εικόνα, ή ένα αντικείμενο, αλλά ένα σύνολο διαδικασιών και στρατηγικών, ένα ευρύ και αχανές πεδίο δυναμικών, που δεν επιδέχεται μονομερείς ερμηνείες και προσεγγίσεις. Γεγονός, που εξηγείται και από τον διεπιστημονικό χαρακτήρα της μελέτης του, που συνδυάζει διάφορους τομείς, όπως η αρχιτεκτονική, ο αστικός σχεδιασμός, η αρχιτεκτονική τοπίου, η τοπιακή πολεοδομία, η οικολογία, η land art, οι εγκαταστάσεις τέχνης κ.α.

Η 'στροφή' της αρχιτεκτονικής προς μια κατεύθυνση περισσότερο ευαισθητοποιημένη με τη διαμόρφωση του εδάφους και την ένταξη στο τοπίο, φανερώνει το αναδυόμενο ενδιαφέρον για τη σχέση τοπίου και αρχιτεκτονικής.

. Εισαγωγή

Το νέο έδαφος ?

Σχέση που μπορεί να δεχθεί πολλές ερμηνείες καθώς τα ζεύγη των εννοιών και οι μεταξύ τους αντιστοιχίες είναι τόσο ευρείς, όσο και η φύση του τοπίου.

Προς αποφυγή χαοτικών αναγνώσεων περί τοπίου, επιλέγεται στην παρούσα εργασία, η σχέση αρχιτεκτονικής και τοπίου να προσεγγισθεί μέσα από τη μελέτη της επιφάνειας του εδάφους, καθώς η έννοια του τοπίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το έδαφος.

Η προσπάθεια αρκετών σύγχρονων έργων να ανταποκριθούν και να υιοθετήσουν ιδιότητες του τοπίου και να ενταχθούν σ' αυτό, έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση αρχιτεκτονικών δομών, που αναγνωρίζονται ως τοπία, αναδεικνύοντας τις πιθανές ερμηνείες του 'νέου εδάφους' στην αρχιτεκτονική και την αντίληψή της ως τοπίο. Το έδαφος μέσα από τη διαδικασία του σχεδιασμού μετατρέπεται σε θύλακα χρήσεων, όπως υποδομές, ψυχαγωγία, πολιτισμός, και εν τέλει δημιουργεί αρχιτεκτονική και αντιστρόφως η αρχιτεκτονική μορφώνει το έδαφος, άρα και το τοπίο. Το 'νέο έδαφος', όπως προκύπτει, αποτελεί μία δυναμική πλατφόρμα μέσα από την οποία η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο.

Η αρχιτεκτονική αναδύεται, αποστασιοποιείται, κρύβεται, σμιλεύει το έδαφος και εμπνέεται από τις ιδιότητες του τοπίου, όπως οι πτυχώσεις στη γεωμετρία, οι διαφορετικές θεάσεις, τα φυσικά υλικά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αναδεικνύουν τους τρόπους με τους οποίους η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο, τροφοδοτούμενη από τις παραπάνω ιδιότητές του.

Στόχος της ερευνητικής εργασίας είναι να μελετηθεί η ανάγνωση της αρχιτεκτονικής ως τοπίο, μέσα από την επεξεργασία της επιφάνειας του εδάφους. Ως μέθοδος έρευνας επιλέγεται η μελέτη διαχείρισης της επιφάνειας

. Εισαγωγή

Το νέο έδαφος ?

του εδάφους, από την οποία αναδύονται οι συνιστώσες υπό τις οποίες η αρχιτεκτονική μορφώνεται ως τοπίο. Στη συνέχεια επιχειρείται η παρουσίαση αυτής της σχέσης μέσα από συγκεκριμένα και χαρακτηριστικά παραδείγματα. Η ανάλυση και η μελέτη των παραδειγμάτων γίνεται υπό το πρίσμα ιδιοτήτων, που αναδεικνύουν τη λειτουργία της αρχιτεκτονικής ως τοπίο, όπως η διαπραγμάτευση του εδάφους, η ένταξη στο τοπίο, η κυκλοφορία κ.α.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας διατυπώνεται η διαπίστωση σχετικά με την πληθωρική φύση του τοπίου και της αρχιτεκτονικής, καθώς και την πληθώρα των πεδίων, στα οποία οι έννοιες απαντώνται.

Στο δεύτερο κεφάλαιο ορίζονται και αποσαφηνίζονται οι έννοιες, μέσα από γλωσσολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στη διαπραγμάτευση του εδάφους στην αρχιτεκτονική. Το έδαφος από απαξιωμένη επιφάνεια του μοντέρνου κινήματος με το σύστημα pilotis, μετατρέπεται σε σύγχρονη αρχιτεκτονική δομή-τοπίο. Εν συνεχεία κατηγοριοποιείται αναφορικά με την τομή, προβάλλοντας τη σχέση αρχιτεκτονικής και φυσικού ανάγλυφου, τις χωρικές ποιότητες μιας 'εδαφικής' αρχιτεκτονικής, με σκοπό οι δυσδιάκριτες σκέψεις για το πώς η αρχιτεκτονική λειτουργεί ως τοπίο, να αρχίσουν να διαφαίνονται.

Στο τελευταίο κεφάλαιο μελετώνται τρία σύγχρονα έργα αρχιτεκτονικής, όπου το κύριο και κοινό γνώρισμά τους είναι η διαπραγμάτευση του εδάφους ως βασικό συνθετικό συστατικό. Τα έργα, που παρουσιάζονται είναι το High Line των Diller Scofidio+Renfro και James Corner / Field Operations στις ΗΠΑ (2011), το Yokohama Port Terminal των Foreign Office Architects στην Ιαπωνία (2002), και το City of Culture των Eisenman Architects στην Ισπανία (2010).

. Εισαγωγή

Το νέο έδαφος ?

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας επιχειρείται μια ανασκόπηση του στόχου και της μεθοδολογίας της εργασίας και η παρουσίαση των συμπερασμάτων, που εξήχθησαν.

Το ενδιαφέρον για τη συνύπαρξη της αρχιτεκτονικής με το τοπίο και για τα μεταξύ τους όρια, ολοένα και αυξάνεται, ανοίγοντας νέους ορίζοντες για την αρχιτεκτονική αντίληψη και το τοπίο. Κατά τον Mies van der Rohe,¹ «η αρχιτεκτονική είναι η βούληση μιας εποχής»² και ως τέτοια αντικατοπτρίζει τις τάσεις και ανάγκες της. Ο δομημένος χώρος και το τοπίο δεν γίνονται πλέον αντιληπτά ως αντίθετες έννοιες, αλλά ως ισοδύναμα και αλληλοσυμπληρούμενα στοιχεία.

¹ Mies van der Rohe, Γερμανός αρχιτέκτονας (1886-1969), ένας από τους πρωτοπόρους του Μοντέρνου Κινήματος στην αρχιτεκτονική

² <http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0327.html>

. Δυσδιάκριτα όρια, πολλαπλές ερμηνείες

1. Δυσδιάκριτα όρια, πολλαπλές ερμηνείες

Ο εικοστός πρώτος αιώνας επανέφερε στο προσκήνιο την έννοια του τοπίου με ένα ευρύτερο νόημα, ως απάντηση στις οικολογικές ανησυχίες, την ανάγκη για ταυτότητα και αντίσταση των αγροτικών περιοχών απέναντι στην επεκτατική τάση των πόλεων.¹

Κατά τον James Corner² «η έννοια του τοπίου δεν έχει την ίδια ερμηνεία παγκοσμίως, ούτε γίνεται αντιληπτή με τον ίδιο τρόπο στους διάφορους πολιτισμούς ανά τα χρόνια. Η σημασία και η αξία του, μαζί με τα φυσικά και μορφολογικά του χαρακτηριστικά, δεν είναι στοιχεία καθορισμένα με απόλυτο τρόπο».³ «Το τοπίο δεν είναι ισοδύναμο με τις έννοιες ‘γη’ και ‘περιβάλλον’, είναι μια λιγότερο μετρήσιμη κατάσταση, μια ιδέα, ένας τρόπος αντίληψης».⁴ Αυτή ακριβώς η αντίληψη για το τοπίο όχι ως ένα αντικείμενο, αλλά ως μια διαδικασία σε εξέλιξη είναι, που δυσκολεύει τη μελέτη του, καθώς οι προσεγγίσεις και οι ερμηνείες του είναι πολλαπλές και δυσδιάκριτες.

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, το τοπίο σχεδόν ποτέ δεν αναφέρεται ως η βουκολική και ρομαντική εικόνα, με την οποία είναι παραδοσιακά συνδεδεμένο. Αντιθέτως εμφανίζεται, προς έκπληξη του αναγνώστη, με ποικίλους τρόπους, ανοίγοντας ένα ευρύτατο φάσμα μελέτης και γνώσης που εκτείνεται από την αρχιτεκτονική, την

¹ James Corner, “Terra Fluxus” στο *The Landscape Urbanism Reader*, Charles Waldheim (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 2006, σελ. 23

² James Corner, αρχιτέκτονας τοπίου και θεωρητικός.

³ James Corner, “The landscape idea” στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 5

⁴ James Corner, “Preface” στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. x

1. Δυσδιάκριτα όρια, πολλαπλές ερμηνείες

αρχιτεκτονική τοπίου, τον αστικό σχεδιασμό, την πολεοδομία και την τοπιακή πολεοδομία, μέχρι τη land art και τη γλυπτική.

Το «αδιανόητο» τοπίο, όπως αναφέρεται από τον Τ.Θ. 10 1991⁵, δηλώνει το «εύρος των πολλαπλών του εκφάνσεων, ασύμβατων προς μια και μόνη, στατική καταγραφή»⁶ και υπογραμμίζει την αδύνατη μελέτη ολόκληρου του τοπιακού φάσματος.

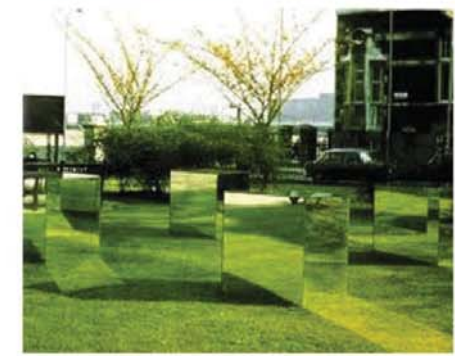
«Η εντονότατη εμπλοκή της αρχιτεκτονικής με τις διαμορφώσεις τοπίου, όπως παρουσιάζεται τα τελευταία χρόνια εξαιτίας μιας αυξανόμενης ευαισθησίας για το περιβάλλον, μιας διάθεσης για πολιτιστική προβολή και μεταβολής των μέσων παράστασης και επεξεργασίας, έχει ως αποτέλεσμα ολοένα και περισσότεροι αρχιτέκτονες να επιμένουν στην τοπιακή ποιότητα των προτάσεών τους. Αυτή η εμμονή [...] οδηγεί στην οριακή περιγραφή κτηριακών δομών με τον χαρακτηρισμό 'τοπιακή διαμόρφωση'⁷ και στην ανάγνωση της αρχιτεκτονικής ως τοπίο.

Κοινή συνιστώσα όλων όμως των πεδίων σχετικά με το τοπίο, αποτελεί η προσέγγισή του ως επιφάνεια, η οποία ανάλογα με την επιστήμη, απαντά σε διαφορετικά ερωτήματα.

⁵ Τ. Θεοδωρόπουλος, *Το Αδιανόητο Τοπίο*, Αθήνα, 1991

⁶ Κώστας Μωραΐτης, *Το Τοπίο, Πολιτιστικός Προσδιορισμός του Τόπου*, ΕΜΠ., Αθήνα, 2005, σελ. 19

⁷ ο.π. σελ. 14-15

. Ορισμοί, συσχετισμοί

2. Ορισμοί, συσχετισμοί

Το νέο έδαφος ?

Προκειμένου να απαντηθεί το βασικό ερώτημα που θέτει η ερευνητική εργασία -δηλαδή το πώς η αρχιτεκτονική μπορεί να είναι τοπίο- κρίνεται σκόπιμη η προσπάθεια ορισμού των δύο εννοιών εξαρχής, καθώς πρόκειται για πολύπλοκες έννοιες που δεν επιδέχονται μονομερείς ερμηνείες. Ίσως η γλωσσολογική ερμηνεία αποτελεί μια θεμελιώδη αναφορά, καθώς ο λόγος οργανώνει τη σκέψη, αποτελώντας ένα από τα βασικά εργαλεία της αρχιτεκτονικής.

2.α. Το τοπίο

Σύμφωνα με το λεξικό του Γεώργιου Δ. Μπαμπινιώτη, το τοπίο ορίζεται ως «ο υπαίθριος, συνήθως φυσικός, χώρος ως προς τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά του, που τον καθιστούν αντικείμενο αισθητικής απόλαυσης από τον άνθρωπο, ως η ζωγραφική παράσταση τέτοιου χώρου, πολλές φορές πλαισιωμένου από πρόσωπα και τέλος ως η γενικότερη κατάσταση πραγμάτων, το σκηνικό, ενώ η ετυμολογία της λέξης προέρχεται από τον όρο τόπο».¹

Ενδεικτικό στοιχείο της σύστασης του τοπίου αποτελεί ο αγγλικός όρος «landscape», που προέρχεται από τον αντίστοιχο ολλανδικό, που με τη σειρά του προέρχεται από τους γερμανικούς όρους «land» και «schaft», που στην ελληνική γλώσσα σημαίνουν αντίστοιχα «γη» και «δομή». Στα αγγλικά όμως το 18^ο αιώνα ο όρος «landscape»

¹ Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998

2. Ορισμοί, συσχετισμοί

μετεξελίσσεται στην περιγραφή και απεικόνιση της γης, προσδιορίζοντας μία έκταση γης και τους τρόπους με τους οποίους γίνεται κατανοητή.²

Επομένως, παρά τις πολλαπλές ερμηνείες του τοπίου ως επιφάνεια δράσης, διαδικασία εξέλιξης και τρόπου αντίληψης, σε κάθε περίπτωση παρατηρείται η άρρηκτη σχέση του με τη γη, η οποία στη νέα ελληνική ορίζεται μεταξύ άλλων ως «η επιφάνεια, ο εξωτερικός φλοιός της Γης και ειδικότερα ως το έδαφος».³ Κατά συνέπεια διαμορφώνεται η γλωσσολογική σύνδεση του τοπίου με το έδαφος.

2.β. Η αρχιτεκτονική

Η αρχιτεκτονική ορίζεται από τον Le Corbusier⁴ ως «το επιδέξιο, σωστό και θαυμαστό παιχνίδισμα των όγκων κάτω από το φως».⁵ Ενώ στο λεξικό του Γεώργιου Δ. Μπαμπινιώτη ορίζεται ως «η επιστήμη και η τέχνη σχεδιασμού κτηρίων με βάση τις ανθρώπινες ανάγκες και την **αισθητική πλευρά** του χώρου και ως το σύνολο των επιλογών στον σχεδιασμό, την αισθητική και τη λειτουργική της οικοδόμησης κτηρίων, που διαμορφώνουν ιδιαίτερο καλλιτεχνικό ύφος».⁶

² Θωμάς Δοξιάδης, “Φυσικό Αττικό Τοπίο” στο *Αρχιτεκτονικά Θέματα 39*, Λιβάνη ΑΒΕ., Αθήνα, 2005, σελ. 93

³ Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998

⁴ Charles-Édouard Jeanneret, γνωστός ως Le Corbusier (1887–1965), Γάλλος αρχιτέκτονας, γεννημένος στην Ελβετία, από τους πρωτοπόρους του Μοντέρνου Κινήματος. Εκτός από την αρχιτεκτονική ασχολήθηκε με τον σχεδιασμό αντικειμένων, τον αστικό σχεδιασμό, τη συγγραφή και τη ζωγραφική.

⁵ Jean-Louis Cohen, *Le Corbusier-Taschen Basic Art Series*, Taschen GmbH, Βρέμη, 2006

⁶ Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998

2. Ορισμοί, συσχετισμοί

Βάσει των παραπάνω ορισμών και του ερευνητικού ερωτήματος, διαμορφώνονται οι εξής διπολικές σχέσεις:

-τοπίο και έδαφος

-αισθητική απόλαυση και αρχιτεκτονική

-αισθητική απόλαυση και τοπίο

Αναπτύσσεται έτσι μια σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και το έδαφος ως μέσο αισθητικής απόλαυσης και διαμόρφωσης τοπίου. Η προσέγγιση της αρχιτεκτονικής ως τοπίο αρχίζει να μορφώνεται μέσα από το πρίσμα του εδάφους και τις πιθανές προσεγγίσεις του.

2.γ. Το έδαφος

Το έδαφος στη νέα ελληνική γλώσσα ορίζεται ως «το ανώτατο στρώμα του φλοιού της Γης, ως το υλικό που καλύπτει τη στερεή επιφάνεια του πλανήτη και στην καθημερινή διάλεκτο ως η επιφάνεια πάνω στην οποία περπατούμε».⁷

Το νέο έδαφος ?

Εικ.9, Groundscapes

⁷ Γεώργιος Δ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 1998

2. Ορισμοί, συσχετισμοί

Το νέο έδαφος ?

2.δ. Συσχετισμοί

Η αρχιτεκτονική και το τοπίο δεν δέχονται μονομερείς ερμηνείες, οπότε δεν είναι εφικτός ο προσδιορισμός του ενός όρου ως προς τον άλλο με μόνο μια αντιστοιχία και υπό ένα πρίσμα. Παρόλο αυτά, το 'έδαφος' ως σύνδεσμος των δύο εννοιών, αποτελεί μια σωστή προσέγγιση προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα της εργασίας. Πεποίθηση που ενισχύεται από τον Bart Lootsma,⁸ ο οποίος υποστηρίζει πως «πολλές νέες τυπολογίες αντιμετωπίζουν την αρχιτεκτονική και τον αστικό σχεδιασμό ως επέκταση του τοπίου, ή πιο σωστά, ως επέκταση της 'επιδερμίδας της γης'.»⁹

Η συνάντηση της αρχιτεκτονικής με το τοπίο, λαμβάνει χώρα στην επιφάνεια του φυσικού ανάγλυφου, του εδάφους, στην οποία εξελίσσονται όλες οι τοπιακές, αρχιτεκτονικές και εν γένει ανθρώπινες δραστηριότητες. Το φυσικό ανάγλυφο είναι «η οριζόντια επιφάνεια, το επίπεδο του εδάφους, το επίπεδο των δράσεων.»¹⁰ Η αρχιτεκτονική, αλλά και το τοπίο, δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς την επιφάνεια του εδάφους.

Το έδαφος μέσα από τη συνθετική διαδικασία μετατρέπεται σε τεχνητή πλατφόρμα μόρφωσης και ανάδειξης της αρχιτεκτονικής. Νέες σχεδιαστικές προσεγγίσεις μορφώνουν το '**νέο έδαφος**', το οποίο με τη σειρά του μορφώνει τη 'νέα' αρχιτεκτονική. Η επιφάνειά του δεν αποτελεί πλέον μια μονοσήμαντη βάση τοποθέτησης της αρχιτεκτονικής, αλλά ανάγεται σε ενδογενή δύναμη μορφώνοντας το αρχιτεκτονικό έργο ως τοπίο. Κατά συνέπεια,

⁸ Bart Lootsma, Ολλανδός αρχιτέκτονας και θεωρητικός (1957-)

⁹ James Corner, "The landscape idea" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 262

¹⁰ James Corner, "Terra Fluxus" στο *The Landscape Urbanism Reader*, Charles Waldheim (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 2006, σελ. 30

2. Ορισμοί, συσχετισμοί

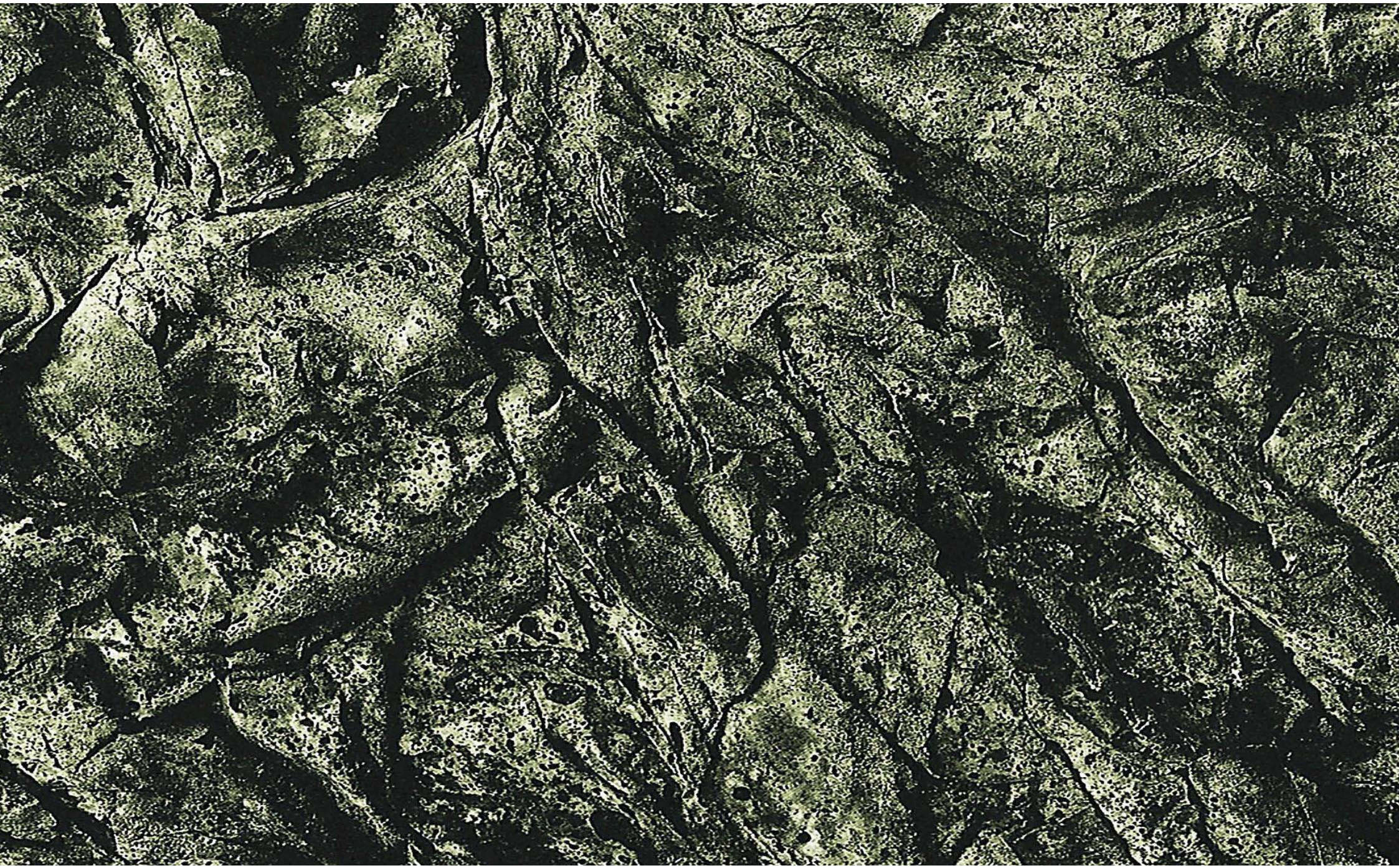
Το νέο έδαφος ?

το τοπίο αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο του δομημένου χώρου, αντανακλώντας με τους δικούς του όρους μια ποιητική θεώρηση της ύπαρξης και εμπλουτίζοντας το λεξιλόγιο και τα εργαλεία της αρχιτεκτονικής.

Κατά τον Raoul Bunschoten¹¹, το έδαφος, η 'επιδερμίδα της γης', «είναι η επιφάνεια στην οποία ζούμε. [...] Ζούμε μέσα σ' αυτό, πάνω σ' αυτό και σπανίως μακριά από αυτό. Η αρχιτεκτονική είναι η μερικώς ενδεικτική, η μερικώς μιμητική έκφραση της σχέσης μας με αυτή την επιδερμίδα και η νοητική αντίληψη, που αναπτύσσουμε μέσα από αυτή τη σχέση. Ο τρόπος με τον οποίο αυτή η σχέση μορφώνεται ποικίλει από τις σχεδόν χειρουργικές χειρονομίες, μέχρι την πλήρη αντικατάσταση αυτής της επιδερμίδας [...]. Το έδαφος δέχεται άπειρες ερμηνείες, τόσες όσες επιτρέπει η φαντασία. Έδαφος στο οποίο χτίζουμε. Έδαφος στο οποίο εναποθέτουμε αντικείμενα. Αντικείμενα, πλήρως διαμορφωμένα και τα οποία σπανίως θα φανταζόμασταν ως έδαφος.»¹²

¹¹ Raoul Bunschoten, αρχιτέκτονας και καθηγητής στο Berlage Institute και στην Architectural Association, ιδρυτής του εργαστηρίου Chora, βλ. <http://www.chora.org/>

¹² Raoul Bunschoten, Chora (επιμ.), *Urban Flotsam*, 010 Publishers, 2001, Ρόττερνταμ, σελ. 17-19

. Η διαπραγμάτευση του εδάφους στην αρχιτεκτονική

3. Η διαπραγμάτευση του εδάφους στην αρχιτεκτονική

Το νέο έδαφος ?

Το ανώτατο στρώμα του γήινου φλοιού είναι η επιφάνεια πάνω στην οποία αναπτύσσεται η ανθρώπινη δραστηριότητα και κατ' επέκταση η αρχιτεκτονική. Με τη σειρά της η αρχιτεκτονική μέσα από χειρονομίες διαπραγμάτευσης διαμορφώνει το έδαφος και συνδιαλέγεται με την τοποθεσία, στην οποία εντάσσεται, αρκετές φορές σε ακραίο βαθμό, με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται αρχιτεκτονικές δομές, που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως τοπικά μορφώματα.

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Η άποψη ότι το έδαφος αποτελεί ένα από τα στοιχεία που διαμορφώνουν την αρχιτεκτονική μπορεί σήμερα να θεωρείται αυτονόητη, όμως η αναφορά του δεν ήταν πάντοτε τόσο εμφανής.

Το έδαφος αρχίζει να γίνεται αντιληπτό ως αυτόνομο αρχιτεκτονικό στοιχείο το 1926 όταν ο Le Corbusier διακηρύσσει την «απελευθέρωση του εδάφους» στα πέντε σημεία της αρχιτεκτονικής του με το σύστημα pilotis, δηλαδή, τα «ελεύθερα στηρίγματα στο ισόγειο που φέρουν το σώμα του κτηρίου.»¹ Η αναγωγή του εδάφους σε αρχιτεκτονικό πεδίο έρευνας αποτελεί στο εξής δεδομένο, ακόμη και εάν τοποθετείται σε δευτερεύουσα θέση σε σύγκριση με την αρχιτεκτονική μορφή.

3.1.α. Ο Le Corbusier & ο Mies van der Rohe. Ο πρώιμος μοντερνισμός

Το σύστημα pilotis εφαρμόστηκε πρώτα στην οικία Citrohan (1927) και αργότερα ως κυρίαρχη τυπολογία του Μοντέρνου Κινήματος,² εμφανίζεται σε μεγαλύτερη κλίμακα στην Unite d' Habitation (1952) στην Μασσαλία. Στην έπαυλη Savoye (1929), το έδαφος αντιμετωπίζεται ως μια επίπεδη επιφάνεια, χωρίς τραχεία τοπογραφία, χάρη στην οποία η γεωμετρία του κτηρίου, και κατ' επέκταση η αρχιτεκτονική του, μοιάζει να απογειώνεται. Εμφανίζεται έτσι το «σπίτι στον αέρα», που χρειάζεται μια επίπεδη βάση για να 'πατήσει'. Για τον Le Corbusier, το

¹ Γεώργιος Π. Λάββας, *Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ.286

² Το Μοντέρνο Κίνημα εμφανίζεται τη δεκαετία του 1920 και χαρακτηρίζεται από την αποστροφή προς τον ιστορισμό των μορφών, τη στροφή προς τη μηχανή και τις δυνατότητές της, τον ορθολογισμό στην οργάνωση και τη χρήση υλικών, το θαυμασμό για τη διαφάνεια, τον δυναμισμό και την κίνηση της μορφής, βλ. Γεώργιος Π. Λάββας, *Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2002, σελ. 282

Το νέο έδαφος ?

εικ.11, Villa Savoye, Le Corbusier

εικ.12, Unité d' Habitation Μασσαλία ,
Le Corbusier

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

έδαφος λειτουργεί ως «μια αναγκαία αντίφαση, η οποία εξυπηρετεί στο να ισχυροποιηθεί η παρουσία του κτηρίου. Όσο πιο ανίσχυρο είναι το έδαφος, τόσο πιο ισχυρή είναι η φιγούρα της αρχιτεκτονικής. Το έδαφος αντιμετωπίζεται ως μια επιφάνεια πάνω στην οποία το κτήριο τοποθετείται όρθιο ως ένα ακόμη αντικείμενο³.

Ο Mies van der Rohe αντιμετωπίζει το έδαφος ως εννοιολογικά ουδέτερο κατασκευάζοντας εκ νέου το υπόβαθρο πάνω στο οποίο τοποθετείται το κτήριο. Το νέο, τεχνητό έδαφος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ίδιας της κατασκευής. Στο περίπτερο της Βαρκελώνης (1929) αυτό το υπόβαθρο αντιμετωπίζεται σαν μια «πλίθινη μάζα, που δημιουργεί το δικό της πλαίσιο σε σχέση με τους τοίχους και τις υάλινες επιφάνειες»,⁴ ενώ στην κατοικία Farnsworth (1950) και στο Crown Hall (1956) αποκολλάται από το φυσικό έδαφος, σε μια προσπάθεια απελευθέρωσης από τη βαρύτητα. Η νέα πλατφόρμα, που ίπταται πάνω από το έδαφος, λειτουργεί ως χώρος μετάβασης από την επιφάνεια του εδάφους, στο υπερυψωμένο επίπεδο της εισόδου. Μία διαφορετική, αλλά εξίσου ενδιαφέρουσα αντιμετώπιση παρατηρείται στο έργο Lake Shore Drive Apartments (1951), όπου μια ελάχιστα υπερυψωμένη και πολύ λεπτή επιφάνεια από πλάκες τραβερτίνης λειτουργεί ως 'χαλί', καλύπτοντας το εννοιολογικά ουδέτερο έδαφος με την αντανάκλαση του φωτός και απομακρύνοντας τις γήινες, σκοτεινές ιδιότητες του εδάφους.

Η αντιμετώπιση του εδάφους από τον Mies van der Rohe ως μια ουδέτερη συνθήκη, έχει ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό του με μια ποιητική προσέγγιση, στρέφοντας την προσοχή στο κτήριο, σε αντίθεση με την

³ Marc Treib, "Nature Recalled, The Modernist Landscape" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 29-30

⁴ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El recuento con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 11

Το νέο έδαφος ?

εικ.13, περίπτερο της Βαρκελώνης, Mies van der Rohe

εικ.14, κατοικία Farnsworth, Mies van der Rohe

εικ.15, Lake Shore Drive Apartments, Mies van der Rohe

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το νέο έδαφος ?

αποστασιοποίηση [έως και απαξίωση] από την πλευρά του Le Corbusier. Το νέο βάθρο, που εδράζεται το κτήριο αιωρείται πάνω από το έδαφος, δημιουργώντας μια εύθραυστη σχέση ανάμεσα στην τοπογραφία και την αρχιτεκτονική.

Στη δεκαετία του 1960, η αντίληψη της αρχιτεκτονικής για το έδαφος ως terra incognita⁵ αρχίζει σιγά σιγά να μετατρέπεται από έναν κενό, ενδιάμεσο χώρο σε μια κατοικήσιμη συνθήκη. Ενδιαφέρον είναι πως για ακόμη μια φορά, πρόδρομος αυτής της εξέλιξης είναι ο Le Corbusier, που μέχρι πρότινος είχε υποβιάσει το έδαφος στην επίπεδη βάση ανάδειξης της αρχιτεκτονικής.

Στο μοναστήρι της La Tourette (1960) και στο Carpenter Centre (1964), η επεξεργασία του εδάφους αποτελεί σημαντική, συνθετική χειρονομία. Ο αρχιτεκτονικός περίπατος, 'promenade architecturale', -που συναντάται ήδη στη Villa Savoye- αναδεικνύεται σε κεντρικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης, προσφέροντας διαφορετικές θεάσεις της αρχιτεκτονικής και του τοπίου και δημιουργώντας μια συνέχεια ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό.⁶ Η κινητική αυτή προσέγγιση, διαμέσου του αρχιτεκτονικού περιπάτου, αποτελεί βασική συνθετική αρχή της αρχιτεκτονικής του Le Corbusier, η οποία «περιγράφει ακριβώς τη διαστολή του κτηριακού αντικειμένου [...] και ολοκληρώνει τη σημασία της προβεβλημένη στην έκταση του φυσικού ή αστικού τοπίου».⁷

εικ.16, μοναστήρι της Tourette, Le Corbusier

εικ.17, Carpenter Center , Le Corbusier

⁵ Terra incognita ή terra ignota, στα Λατινικά σημαίνει «άγνωστη γη» και ως όρος χρησιμοποιείται στη χαρτογραφία για περιοχές που ακόμα δεν έχουν χαρτογραφηθεί ή καταγραφεί.

⁶ Jean -Louis Cohen, *Le Corbusier-Taschen Basic Art Series*, Taschen GmbH, Βρέμη, 2006, σελ. 43, 81,88

⁷ Κώστας Μωραΐτης, *Το Τοπίο, Πολιτιστικός Προσδιορισμός του Τόπου*, ΕΜΠ., Αθήνα, 2005, σελ. 96

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

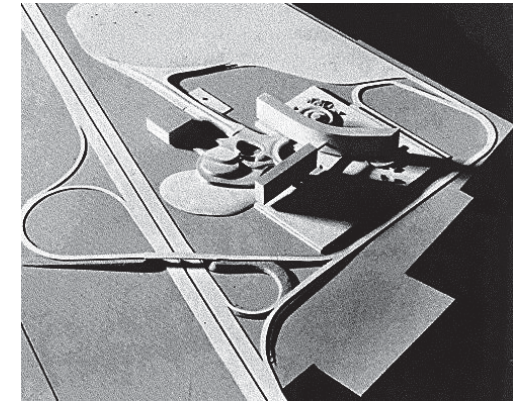
Το νέο έδαφος ?

Το έδαφος ανάγεται σε σημαντικό συνθετικό εργαλείο στο μη υλοποιημένο έργο Olivetti Electronic Centre στην Ιταλία (1963), όπου ο Le Corbusier δημιουργεί ένα νέο, εδαφικό ανάγλυφο διαχειριζόμενος πολλαπλά επίπεδα. Η πρόσβαση στο κτήριο συνελεύσεων, που βρίσκεται στην επιφάνεια του εδάφους, γίνεται από την οροφή μέσα από έναν ενδιάμεσο χώρο, ο οποίος ξεκινά από το επίπεδο του δρόμου και καταλήγει στο δώμα του κτηρίου.⁸

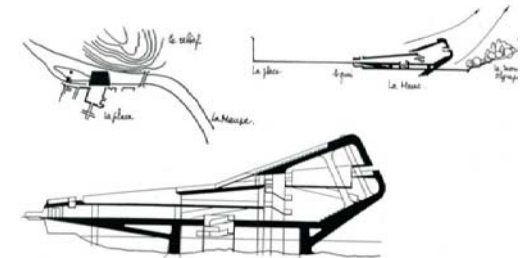
3.1.β. Η δεκαετία του 1960

Στη δεκαετία του 1960, ο ενδιάμεσος χώρος, που προκύπτει από τη μελέτη του Le Corbusier μεταξύ εδάφους και αέρα, γίνεται αντικείμενο μελέτης για τους Paul Virilio και Claude Parent.⁹ Στην εκκλησία Saint-Bernadette (1966) και στο μη υλοποιημένο κέντρο πολιτισμού Charleville (1966), το έδαφος αναπτύσσεται σε διαφορετικά επίπεδα χρησιμοποιώντας την κεκλιμένη επιφάνεια ως κέλυφος αστικών χρήσεων. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η σύνδεση διαφόρων προγραμμάτων και η διαχείριση της πρόσβασης με μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα χειρονομία.

Η κεκλιμένη επιφάνεια δημιουργεί μια συνέχεια ανάμεσα στο εξωτερικό και το εσωτερικό του κτηρίου, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η αίσθηση της αέναης κίνησης και της αδιάκοπης ροής. Η έρευνα για την κεκλιμένη επιφάνεια, τις χρήσεις που μπορεί να φιλοξενήσει και την «κατοικήσιμη κυκλοφορία», αναπόφευκτα οδηγεί στη σύνδεση μεταξύ κίνησης, πρόσβασης και δομής, με έντονο το στοιχείο της χωρικής συνέχειας.

εικ.18, Olivetti Electronic Centre, Le Corbusier

εικ.19, κέντρο πολιτισμού Charleville, Paul Virilio και Claude Parent

⁸ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reecuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 14

⁹ Paul Virilio (1932-...), Γάλλος θεωρητικός και πολεοδόμος. Claude Parent (1923-...), Γάλλος αρχιτέκτονας

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το έδαφος πλέον δεν νοείται ως το σημείο $\pm 0,0$ στην επιφάνεια της γης, αλλά ως όλα τα βατά επίπεδα.¹⁰ Είναι ξεκάθαρα η επιφάνεια, στην οποία κινείται ο άνθρωπος, ανεξάρτητα από την υψομετρική στάθμη, στην οποία βρίσκεται και όχι μόνο ο ανώτατος φλοιός της Γης.

Δεκατρία χρόνια αργότερα από το 1963, ο Oscar Niemeyer¹¹ αναλαμβάνοντας να κατασκευάσει τα γραφεία του κομμουνιστικού κόμματος της Γαλλίας (1976) «δίδει στο έδαφος -το οποίο συνήθως είναι συνεχές και αόριστο- ένα σχήμα, μια επέκταση, έναν συγκεκριμένο τόπο.»¹² Ο αρχιτέκτονας επεξεργάζεται την τοπογραφία, σκηνοθετώντας προσεκτικά τα βήματα, που οδηγούν τον επισκέπτη στο εσωτερικό, με έναν σχεδόν θεατρικό τρόπο. Το στοιχείο της έκπληξης και η αναίρεση πάγιων ορισμών, όπως το ότι η πόρτα σηματοδοτεί την είσοδο του κτηρίου, αποτελούν κύριες συνθετικές αποφάσεις. Η είσοδος του κτηρίου δεν είναι μια πόρτα, αλλά μια σχισμή στο επίπεδο της πλατείας Colonel Fabien, η οποία πλαισιώνει τον κτηριακό όγκο. Το αποτέλεσμα είναι η μύηση του επισκέπτη σε έναν αυθεντικό, υπόγειο κόσμο, σε μια αόρατη, εδαφική αρχιτεκτονική χωρίς ορίζοντα, αποκομμένη από τον έξω κόσμο. Όπως αναφέρει ο Aaron Betsky,¹³ «η γη πάντα είναι ένα μέρος, στο οποίο επιστρέφουμε [...] η σπηλιά, για πολλούς είναι μια θύμηση της μήτρας από την οποία προερχόμαστε, η πιο θεμελιώδης υπόγεια

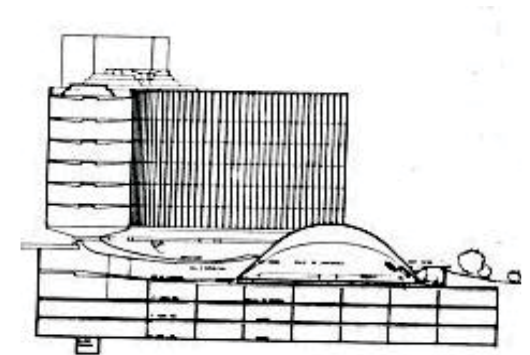
¹⁰ Ilika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 15

¹¹ Oscar Ribeiro de Almeida Niemeyer Soares Filho (1907-...), Βραζιλιανός αρχιτέκτονας και κάτοχος βραβείου Pritzker (1988).

¹² Ilika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 17

¹³ Aaron Betsky (1958-...), αρχιτέκτονας επιμελητής, καθηγητής, λέκτορας και συγγραφέας βιβλίων αρχιτεκτονικής και design.

Το νέο έδαφος ?

εικ.20, γραφεία του κομμουνιστικού κόμματος της Γαλλίας, Oscar Niemeyer

εικ.21, ομοίως, λεπτομέρεια εισόδου

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το νέο έδαφος ?

κατασκευή, με συγκεκριμένες ιδιότητες, όπως το περιορισμένο άνοιγμα, η διαδοχή των χώρων, η απροσδιόριστη σχέση ανάμεσα στο έδαφος, τους τοίχους και το ταβάνι, που χαρακτηρίζεται από μια ουσιώδη σκοτεινότητα».¹⁴

Η μετάβαση στον υπόγειο κόσμο του Niemeyer επικαλείται το στοιχείο της έκπληξης με το οποίο ο αρχιτέκτονας ενεργοποιεί τις αισθήσεις και το οποίο εντείνεται ακόμη περισσότερο με τη διαχείριση του ανάγλυφου στον χώρο υποδοχής. Αν και εκ πρώτης όψεως φαίνεται σαν μια επίπεδη επιφάνεια, στην πραγματικότητα αποτελείται από ανεπαίσθητες τοπογραφικές διακυμάνσεις, που πρώτα γίνονται αντιληπτές με τον βηματισμό και έπειτα με την όραση. Μικρά, αναπάντεχα εμπόδια εγγράφονται στην κίνηση του επισκέπτη, κατευθύνοντας και οργανώνοντάς την. Το κτήριο δεν χάνει τον πρωταρχικό του ρόλο στο τοπίο παραμένοντας μια αυτόνομη μορφή, ενώ «βυθίζει» μόνο κάποια από τα μέρη του στην υπάρχουσα τοπογραφία, η οποία έχει μετατραπεί σε πρωταρχικό αντικείμενο αρχιτεκτονικής έρευνας.

¹⁴ Aaron Betsky (επιμ.), *Landscrapers: Building with the land*, Thames & Hudson Inc., 2002, Νέα Υόρκη, σελ. 58

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

3.1.γ. 1970-1980

Τη δεκαετία το 70', ο Emilio Ambasz¹⁵ ακολουθώντας αντίστροφη διαδικασία από αυτή του Oscar Niemeyer, μετατρέπει την επιφάνεια του εδάφους σε μια καθαρή, ορατή φιγούρα και παράγει εξίσου μια αόρατη «αρχιτεκτονική εδάφους».¹⁶

Η διαπραγμάτευση του εδάφους κατά τον Ambasz διακρίνεται σε δύο αντίστροφες μεταξύ τους χειρονομίες. Η μια αναφέρεται στην κάλυψη του κτηριακού όγκου από ένα στρώμα φύτευσης προκειμένου να ενταχθεί στο τοπίο ως μια ακόμη τοπογραφική καμπύλη, ενώ η άλλη χρησιμοποιεί το βύθισμα του κτηριακού όγκου στην τοπογραφία του οικοπέδου.

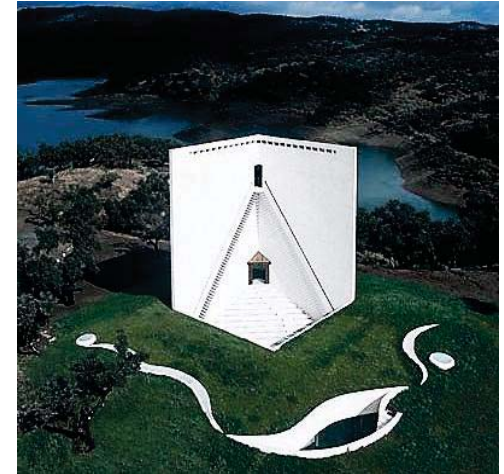
Χαρακτηριστικό παράδειγμα των δύο αυτών χειρονομιών αποτελεί το Spiritual Retreat House στην Ισπανία (1975-2004), όπου δύο λευκοί, υπερμεγέθεις τοίχοι ορίζουν την είσοδο της κατοικίας, ενώ όλοι οι χώροι κατοίκησης παραμένουν θαμμένοι στην τοπογραφία. Μεγαλύτερη εμβάθυνση στην επεξεργασία του εδάφους αποτελεί η μη υλοποιημένη μελέτη του για τα εργαστήρια έρευνας Schlumberger (1983), όπου το φυσικό ανάγλυφο αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο υλικό, στο οποίο η αρχιτεκτονική «δεν είναι ένα αντικείμενο τοποθετημένο στο τοπίο, αλλά μοιάζει περισσότερο με ψηφίδες τοποθετημένες σ' αυτό.»¹⁷ Στην αρχιτεκτονική του Ambasz το έδαφος

¹⁵ Emilio Ambasz, Αργεντινός αρχιτέκτονας (1943-...), στα έργα του είναι εμφανής η προσπάθεια ένταξης της αρχιτεκτονικής στο τοπίο.

¹⁶ Aaron Betsky, *Landscapers, building with the land*, Thames & Hudson, 2002, Νέα Υόρκη, σελ.22

¹⁷ ο.π. σελ 20

Το νέο έδαφος ?

εικ.22, Spiritual Retreat House, Emilio Ambasz

εικ.23, εργαστήρια έρευνας Schlumberger , Emilio Ambasz

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

χρησιμοποιείται ως εργαλείο-«καμουφλάζ» του κτηρίου, ενώ η μορφή εξακολουθεί να διατηρεί έναν κυρίαρχο ρόλο.

3.1.δ. Ο Eisenman...

Ορόσημο στην αντίληψη του εδάφους ως πηγή πληροφοριών και αντικείμενο αυτόνομης, αρχιτεκτονικής υπόστασης αποτελούν οι «Cities of Artificial Excavation»¹⁸ του Peter Eisenman.¹⁹ Στα συγκεκριμένα έργα επιχειρείται μια προσπάθεια εξέλιξης της αρχιτεκτονικής μορφής διαμέσου του εδάφους, σε αντίθεση με τους Virilio & Parent, Ambasz και Niemeyer, όπου η διαμόρφωση του εδάφους ακολουθεί την εξέλιξη της μορφής.

Ο Eisenman βασισμένος στο έργο 'Collage City' του Colin Rowe²⁰ εισάγει το 'παλίμψηστο' ως εργαλείο μελέτης, καθώς «το έδαφος της πόλης δεν είναι μια ουδέτερη επιφάνεια, αλλά η ανώτερη στρώση από μια πυκνή υπέρθεση ιστορικών επιπέδων.»²¹ Γίνεται λοιπόν κατανοητό πως απαιτείται ένα διαφορετικό εργαλείο έρευνας και κατανόησης, προκειμένου να φέρει στο φως όλες τις πιθανές αναγνώσεις της τοποθεσίας.

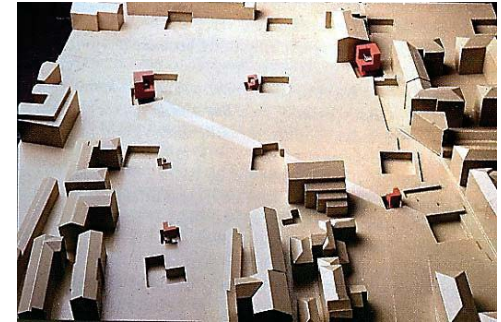
¹⁸ Jean-Francois Bedard (επιμ.), *Cities of Artificial Excavation: The work of Peter Eisenman, 1978-1988*, Rizzoli Press, 1994

¹⁹ Peter Eisenman, Αμερικανός αρχιτέκτονας και συγγραφέας (1932-...), βλ. κεφάλαιο 4.3

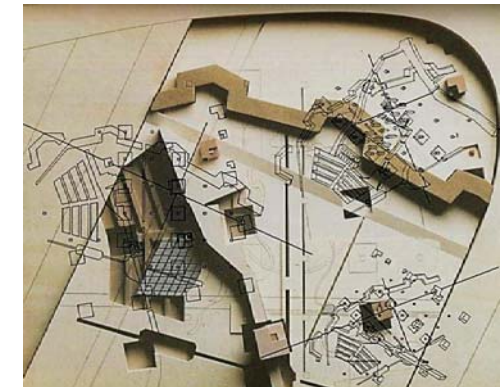
²⁰ Colin Rowe (1920-1999), ιστορικός, θεωρητικός και κριτικός. Στο έργο *Collage City*, διατριβή του μαζί με τον Fred Koetter, μελετώνται οι αστικές δομές διαφόρων επιτυχημένων μοντέλων πόλεων, εξετάζοντας την υπάρχουσα αστική δομή και αποκαλύπτοντας πως οι πόλεις αποτελούν προϊόν κατακερματισμού, σύγκρουσης και υπέρθεσης διαφόρων ιδεών ανά τα χρόνια, ένα κολλάζ.

²¹ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 22

Το νέο έδαφος ?

εικ.24, Cannaregio, Peter Eisenman

εικ.25, κήπος της La Villette, Peter Eisenman & Jacques Derrida

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το νέο έδαφος ?

Το νέο αυτό εργαλείο, το παλίμψηστο, μετατρέπει τις πληροφορίες και τα δεδομένα του τόπου σε έναν χώρο αρχιτεκτονικά μοναδικό. Κάθε οικόπεδο έχει τα δικά του γνωρίσματα και πληροφορίες, γι' αυτό κάθε έργο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον τόπο, στον οποίο βρίσκεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου η πληροφορία της τοποθεσίας μετατρέπεται σε καθοριστική, γενεσιουργό δύναμη για την αρχιτεκτονική μορφή, αποτελεί το πολιτιστικό συγκρότημα City of Culture (1999-) στη Γαλιθία. Οι χαράξεις από τη γειτονική, μεσαιωνική πόλη και η τοπογραφία του τοπίου συνδέονται μέσα από μια εναποθέτηση παλίμψηστων, με αποτέλεσμα «η αρχιτεκτονική και η τοπογραφία να ενώνονται και να μετατρέπονται σε μορφή».²²

Το παλίμψηστο δημιουργεί μια σύνδεση ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, ένα μοτίβο διαφόρων στοιχείων και ποιοτήτων, από τα οποία άλλα αναδεικνύονται και άλλα υποχωρούν μέχρι να προκύψει το τελικό αποτέλεσμα. Αυτή η επεξεργασία οδηγεί «στην εξαφάνιση της αρχιτεκτονικής μορφής ως αυτόνομο αντικείμενο και στη μετατροπή του εδάφους σε αρχαιολογικό αρχείο».²³ Ενδεικτικό στοιχείο της διαφορετικής αυτής προσέγγισης αποτελεί η εμφάνιση σε κείμενα του Eisenman, ήδη από τη δεκαετία του '90, κεντρικών ιδεών, όπως το μορφοποιημένο έδαφος [figured ground] και η γειωμένη μορφή [grounded figure], δίδοντας στο έδαφος αρχιτεκτονική υπόσταση.

εικ.26, City of Culture , Peter Eisenman

²² Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, Λονδίνο, 2006, σελ.

²³ Alejandro Zaera-Polo, «Eisenman's Machine of Infinite Resistance» στο αρχιτεκτονικό περιοδικό *El Croquis*, τεύχος 83, El Croquis Editorial, Μαδρίτη, 1997, σελ. 54-55

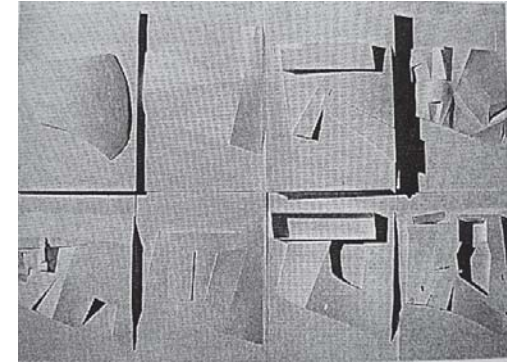
3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το νέο έδαφος ?

3.1.ε. 'Οι νεώτεροι'

Η νέα προσέγγιση του εδάφους και η δυναμική της εμφανίζονται ως ένα από τα κεντρικά σημεία έρευνας και στην αρχιτεκτονική της Zaha Hadid,²⁴ σύμφωνα με την οποία «η μεγαλύτερη αποτυχία του Μοντέρνου είναι η σύνδεση ανάμεσα στον πρώτο όροφο και στο έδαφος. Η λύση σε αυτή την προβληματική μπορεί να επέλθει μόνο προγραμματικά. [...] Κατά τη Hadid, ένα νέο κτήριο πρέπει να λειτουργεί μέσα στο υπάρχον πλαίσιο ως μια παραγωγική σύγκρουση του καινούργιου και του παλιού. Αυτό που πραγματικά αποτελεί ενδιαφέρον είναι η δημιουργία μιας νέας αστικής γεωμετρίας, η κατανόηση του εδάφους με ένα καινούργιο σχέδιο».²⁵

Η Hadid μελετά το έδαφος με έναν τελείως διαφορετικό τρόπο, που αν και μοιάζει να αρνείται την ύπαρξή του, στην πραγματικότητα το αντιλαμβάνεται από διαφορετική οπτική γωνία: από ψηλά. Η Hadid ερευνά τον χώρο, που προκύπτει τη στιγμή, που η αιωρούμενη αρχιτεκτονική της συναντά το έδαφος και αρχίζει να εισχωρεί σε αυτό, σμιλεύοντάς το και φέρνοντας στην επιφάνεια μια νέα αξιοποιήσιμη και αόρατη μέχρι πρότινος επιφάνεια εδάφους: τα θεμέλια. Ο χώρος, που αναδεικνύεται βρίσκεται στη θέση του «αποτυχημένου» Μοντέρνου ανοικτού ισογείου και αντιστοιχεί στο πιο ενδιαφέρον προγραμματικά μέρος, τις υποδομές, που «ξαφνικά μετατρέπονται σε ένα γόνιμο πεδίο για αρχιτεκτονικό πειραματισμό».²⁶

εικ.27, μακέτες εργασίας, όπερα Cardiff, Zaha Hadid

²⁴ Zaha Hadid, Ιρακινή-Βρετανή αρχιτέκτων (1950-...), κάτοχος βραβείου Pritzker (2004).

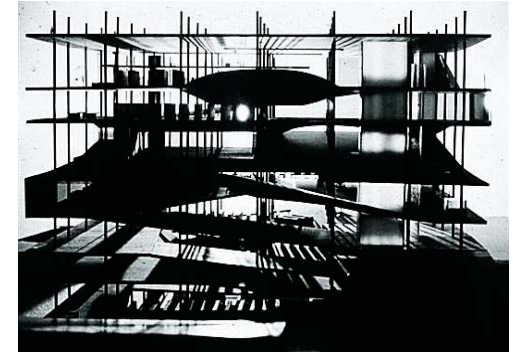
²⁵ Συνέντευξη της Zaha Hadid με τους Richard Levene (επιμ.) & Fernando Marquez Cecilia (επιμ.) στο αρχιτεκτονικό περιοδικό *El Croquis*, Zaha Hadid 1983-2001, τεύχος 52+73+103, El Croquis Editorial, Μαδρίτη, 2004, σελ. 25

²⁶ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 24-26

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το νέο έδαφος ?

Αντίστοιχο ενδιαφέρον για τις υποδομές δείχνει και ο Rem Koolhaas²⁷, τις οποίες χρησιμοποιεί ως σύνδεσμο μεταξύ αρχιτεκτονικής και αστικού σχεδιασμού. Υπό αυτό το πρίσμα αυτό αντιμετωπίζει το έδαφος ως χώρο νέων δυνατοτήτων, χρησιμοποιώντας αρχιτεκτονικούς περιπάτους, κεκλιμένες επιφάνειες και μεικτό κτηριολογικό πρόγραμμα. Ενδεικτικά αναφέρεται το μη υλοποιημένο έργο των OMA για τη βιβλιοθήκη Jussieu (1993) στο Παρίσι. Στο συγκριμένο έργο, το έδαφος αντιμετωπίζεται ως μια συνεχή ταινία κίνησης σε ανάπτυγμα, μέσα από ένα σύνολο εδαφικών πτυχώσεων. «Η πτύχωση δεν νοείται μόνο ως κεντρική ιδέα, αλλά ως στρατηγική, ως οργανωτικό διάγραμμα και χωρικός πυκνωτής. Ο Koolhaas χρησιμοποιεί το χαρακτηρισμό 'κοινωνικό, μαγικό χαλί', προκειμένου να περιγράψει τη χωρική συνέχεια ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα [...] Προκύπτει έτσι, ένας αδιάκοπος, αρχιτεκτονικός περίπατος, όπου όλες οι λειτουργίες εκτίθενται και συσχετίζονται μεταξύ τους, μετατρέποντας την εμπειρία της βιβλιοθήκης σε αστικό τοπίο. Το έργο λειτουργεί παραδειγματικά ως προς την καταλυτική χρήση της επιφάνειας του εδάφους ως μέσον χωρικής συνέχειας και κοινωνικής αλληλεπίδρασης.²⁸ Οι προσβάσεις από τον δρόμο και η κυκλοφορία μετατρέπονται σε πυκνωτές κοινωνικοποίησης, χάρη στην αναδίπλωση των βατών επιπέδων. Σύμφωνα με τη Σοφία Βυζοβίτη²⁹, ο δημόσιος χώρος ξεδιπλώνεται από το εξωτερικό στο εσωτερικό και πολλαπλασιάζεται με τις κεκλιμένες επιφάνειες, που ενώνουν το επίπεδο του δρόμου

εικ.28, βιβλιοθήκη Jussieu, OMA

εικ.29, ομοίως, η στρατηγική της πτύχωσης

²⁷ Rem Koolhaas, Ολλανδός αρχιτέκτονας και θεωρητικός (1944-), κάτοχος βραβείου Pritzker (2000), ιδρυτής της ομάδας OMA, βλ. <http://oma.eu/projects>

²⁸ Sophia Vyzoviti, *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, 2003, Άμστερνταμ, σελ. 133

²⁹ Sophia Vyzoviti, αρχιτέκτονας και συγγραφέας βιβλίων σχετικά με την επιφάνεια και την πτύχωση. Διδάσκει στην Αρχιτεκτονική σχολή Βόλου

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το νέο έδαφος ?

με τα επίπεδα της βιβλιοθήκης.³⁰ Κατά τον Greg Lynn³¹ «η πτύχωση στην αρχιτεκτονική αποτελεί μια στρατηγική που διαχειρίζεται την πολυπλοκότητα, μέσα από την ένταξη διαφορετικών στοιχείων σε ένα ετερογενές, αλλά ταυτόχρονα συνεχές σύστημα». ³² «Η προσβασιμότητα είναι ουσιαστική λειτουργία, η συνέχεια είναι επακόλουθη λειτουργία και οι βρόγχοι διέλευσης είναι αναδυόμενες χωρικές ιδέες». ³³ Αποτέλεσμα των παραπάνω ενεργειών είναι «οι καθηγητές και οι μαθητές βιώνουν μια έντονη εμπειρία κοινωνικοποίησης, ικανή να μετατραπεί σε τοπίο.»³⁴

Αντίστοιχη προσέγγιση, ως προς τη χωρική συνέχεια και την κεκλιμένη επιφάνεια, παρατηρείται και στο μουσείο Kunsthall (1992), όπου αναπτύσσεται ένα σύμπλεγμα διαδρομών και ταχυτήτων. Οι υποδομές ανάγονται σε «μέσον απελευθέρωσης της αρχιτεκτονικής και του αστικού σχεδιασμού, από τις ξεχωριστές κατηγορίες στις οποίες μέχρι τώρα ανήκουν.»³⁵ Το πολιτιστικό πρόγραμμα ενός μουσείου σε αναφορά προς τη λεωφόρο

εικ.30, μουσείο Kunsthall, OMA

³⁰ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 26

³¹ Greg Lynn (1964-), καθηγητής αρχιτεκτονικής και συγγραφέας

³² Greg Lynn, 'Architectural curvilinearity-the folded, the pliant and the *supple*' στο *Folding in Architecture*, Architectural Design vol. 63, Academy Editions, Λονδίνο, όπως το παρατίθεται στο Sophia Vyzoviti, *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, 2003, Άμστερνταμ, σελ. 12

³³ Sophia Vyzoviti, *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, 2003, Άμστερνταμ, σελ. 11

³⁴ Luca Galofaro, *Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 39

³⁵ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 24

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Maasboulevard υποδιαιρείται σε τέσσερα επιμέρους τμήματα -βάσει του δρόμου που το διασχίζει και της δημόσιας κεκλιμένης επιφάνειας- τα οποία όμως λειτουργούν ως ένα ενιαίο σύστημα.³⁶

Χαρακτηριστικό παράδειγμα του εδάφους σε ανάπτυγμα αποτελεί η πολεοδομική μελέτη για τη Yokohama (1992), όπου σε ένα κυρτό επίπεδο δημιουργείται ένα τοπίο υποδομών με εικοσιτετράωρες δραστηριότητες, «μια προγραμματική λάβα».³⁷ «Η μορφή και το πλαίσιο, το έδαφος και η αρχιτεκτονική, λειτουργούν συμπληρωματικά και όχι αντιφατικά».³⁸

Στα έργα των OMA χαρακτηριστική είναι η «συμπύκνωση διαφόρων επιπέδων, όπου το έδαφος λειτουργεί καταλυτικά ως προς τη χωρική συνέχεια και την επέκταση του τοπίου.»³⁹ Ο αρχιτεκτονικός περίπατος του Le Corbusier και η λειτουργία της κεκλιμένης επιφάνειας των Virilio και Parent, ενσωματώνονται σε μια προσέγγιση που συνδυάζει τον αστικό σχεδιασμό, τις υποδομές και την αρχιτεκτονική.

Το έδαφος γίνεται ένα αρχιτεκτονικά εκμεταλλεύσιμο δίκτυο υποδομών, δράσεων και ταχυτήτων, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον μιας γενιάς νεώτερων αρχιτεκτόνων, όπως οι MVRDV και οι FOA.⁴⁰

³⁶ <http://oma.eu/projects/1992/kunsthof>

³⁷ <http://oma.eu/projects/1992/yokohama-masterplan>

³⁸ Manuel Gausa (επιμ.), *the metapolis dictionary of advanced architecture: city, technology and society in the information age*, ACTAR, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 391

³⁹ Marie-Ange Brayer & Beatrice Simonot (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο, 2003, σελ. 14

⁴⁰ MVRDV, ομάδα μελέτης με βάση το Ρότερνταμ της Ολλανδίας, σχηματίστηκε το 1991 από τους Winy Maas, Jacob van Rijs και Nathalie de Vries, Foreign Office Architects (FOA), ομάδα μελέτης με έδρα το Λονδίνο, ιδρύθηκε το 1993 από τους Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo

Το νέο έδαφος ?

εικ.31, επιφάνεια-δομή της πολεοδομικής μελέτης για τη Yokohama, OMA

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

Το κτήριο γραφείων Villa VPRO (1997) των MVRDV αποτελεί μεταβατικό στάδιο από την τοπολογία⁴¹ της βιβλιοθήκης Jussieu, σε έναν πολλαπλασιασμό του εδάφους περισσότερο προγραμματικό, με κεντρική ιδέα την αντίληψη του κτηρίου ως πτυχωτή επέκταση του τοπίου.⁴² Πρόκειται για μια «μηχανή επεξεργασίας, υποδιαίρεσης και ανασύνθεσης του τοπίου, που καταλήγει στο ειδυλλιακό όραμα της επανάκτησης της φύσης».⁴³

Το ολλανδικό περίπτερο των MVRDV για την Expo2000 στο Hannover της Γερμανίας, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κατακόρυφης οργάνωσης πολλών επιπέδων-προγραμμάτων σε ένα σύνολο. Η φύση και η τεχνολογία λειτουργούν συμπληρωματικά η μια προς την άλλη, με στόχο την εξοικονόμηση χώρου και την αύξηση της πυκνότητας κατοικίας, σε συνδυασμό με υψηλή ποιότητα ζωής. Πρόκειται για μια κτηριακή δομή, στην οποία στοιβάζονται δράσεις, προγράμματα, οικοσυστήματα, υποδομές και ενεργειακά μοντέλα, λειτουργώντας σαν μια «εργαλειοθήκη επιβίωσης».⁴⁴ Το πείραμα της Metacity/Datatown⁴⁵ (1999) αποτελεί έρευνα που φθάνει στα άκρα

⁴¹ «Η τοπολογία τις ιδιότητες των αντικειμένων ανεξάρτητα από το μέγεθος και τη μορφή τους. [...] Ενώ η κλασική γεωμετρία μελετά σημεία και ακμές και παρατηρεί τα αντικείμενα απομονωμένα μεταξύ τους, η τοπολογία αναφέρεται σε σύνολα, θεωρώντας τη σχέση μεταξύ αντικειμένων πιο σημαντική, από τα αντικείμενα καθαυτά.» βλ. Manuel Gausa (επιμ.), *the metapolis dictionary of advanced architecture: city, technology and society in the information age*, ACTAR, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 606

⁴² Bart Lootsma, “Synthetic Regionalization. The Dutch Landscape toward a Second Modernity” στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 263-264

⁴³ Aaron Betsky, *Landscapers, building with the land*, Thames & Hudson, 2002, Νέα Υόρκη, σελ.143

⁴⁴ <http://www.mvrdv.nl/#/projects/065expo2000>

⁴⁵ Winy Maas, *Metacity/Datatown*, 010 Publishers, 1999, Άμστερνταμ

Το νέο έδαφος ?

εικ.32, κτήριο γραφείων Villa VPRO, MVRDV

εικ.33, ολλανδικό περίπτερο Expo2000, MVRDV

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

με όπου «τα δεδομένα και οι πληροφορίες μιας μέγα-πολης, χωρίς δεδομένη τοπογραφία, καθορισμένη ιδεολογία, αναπαράσταση και πλαίσιο»⁴⁶ μετατρέπονται σε μια πιθανή, μελλοντική δομή.

Με την κατακόρυφη στοίβαξη επιπέδων -η οποία διατυπώνεται για πρώτη φορά στο σκίτσο του A.B. Walker (1909), ενώ περιγράφεται ως 'Το Θεώρημα' από τον Rem Koolhaas,⁴⁷ και επανεμφανίζεται στην έκθεση The High Rise of Homes (1981-2005) των SITE-⁴⁸ οι MVRDV προτείνουν λύσεις απέναντι στα δυσσώωνα σενάρια υπερπληθυσμού και κλιματικής αλλαγής. «Το έδαφος δεν αποτελεί πλέον τη σταθερή βάση της ύπαρξής μας, αλλά αντιθέτως μετατρέπεται σε μια δυναμική τοπογραφία διακυμάνσεων και αλλαγών, στην οποία πρέπει να προσαρμοσθούμε».⁴⁹

Οι FOA⁵⁰ επεξεργάζονται μορφολογικά τον επαναπροσδιορισμό του εδάφους ως κτηριακή δομή. Ενδεικτικό στοιχείο της σημασίας του εδάφους στην αρχιτεκτονική τους, αποτελεί ο διαχωρισμός των έργων τους -βάσει επιφάνειας- σε 'εδάφη' και 'φακέλους'.⁵¹ Η έρευνά τους συνδυάζει γεωμετρίες με πτυχώσεις, κεκλιμένες επιφάνειες και τη λογική των υποδομών. Οι FOA «διασταυρώνουν την τοπολογική γεωμετρία της βιβλιοθήκης Jussieu, με τη λογική των υποδομών στο masterplan της Yokohama των OMA, μετατρέποντας το κτήριο σε ένα

⁴⁶ <http://www.mvrdv.nl/#/projects/metacitydatatown>

⁴⁷ Rem Koolhaas, *The Delirious New York: a retrospective for Manhattan*, The Monacelli Press, 1994. Νέα Υόρκη, σελ 82-85

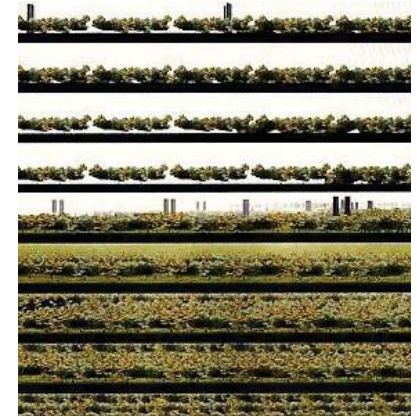
⁴⁸ <http://siteenviroidesign.com/exhibitions/hoh/hoh07.htm>

⁴⁹ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El recuento con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 30

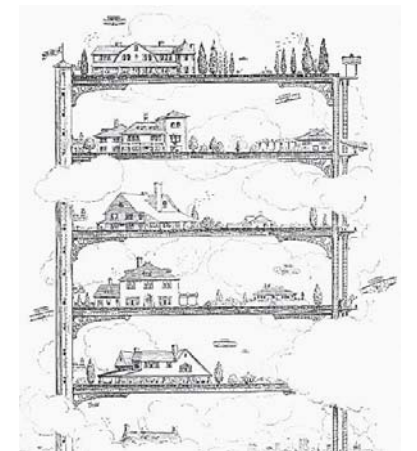
⁵⁰ FOA (Foreign Office Architects), αρχιτεκτονική ομάδα αποτελούμενη από τους Farshid Moussavi και Alejandro Zaera Polo, βλ. Κεφάλαιο 4.2

⁵¹ Foreign Office Architects, *Phylogenesis: foa's ark: foreign office architects*, Actar, 2003, Βαρκελώνη, σελ 13

Το νέο έδαφος ?

εικ.34, Metacity/Datatown, MVRDV

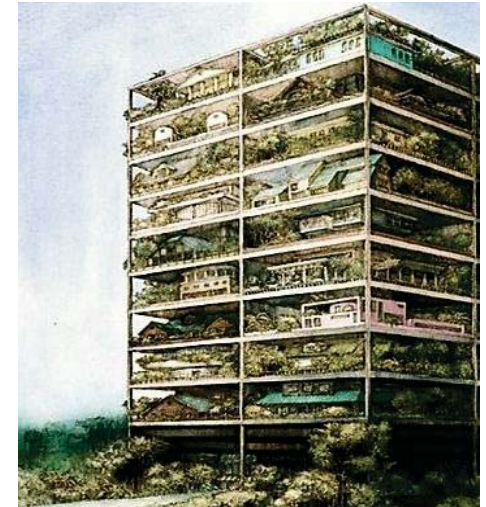
εικ.35, σκίτσο του A.B. Walker

3. 1. Από το σύστημα pilotis στο σύστημα «δομή-τοπίο»

αστικό τοπίο υποδομών. [...] Τα κτήρια συγχωνεύονται με το κεκλιμένο επίπεδο, όπως συμβαίνει με το τοπίο από κεκλιμένα επίπεδα στη βιβλιοθήκη Jussieu. [...] Η κεκλιμένη επιφάνεια μετατρέπεται σε μια περιεκτική υπο-δομή, όπου τα μεμονωμένα στοιχεία διαλύονται. [...] Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τερματικός σταθμός στην Υοκοχάμα (2002), όπου το κτήριο ταυτίζεται με ένα έδαφος που συνεχώς διαφοροποιείται και πολλαπλασιάζεται, αλλά που εν τέλει συμπυκνώνεται σε μια μόνο επιφάνεια.»⁵²

⁵² Ilika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 26-29

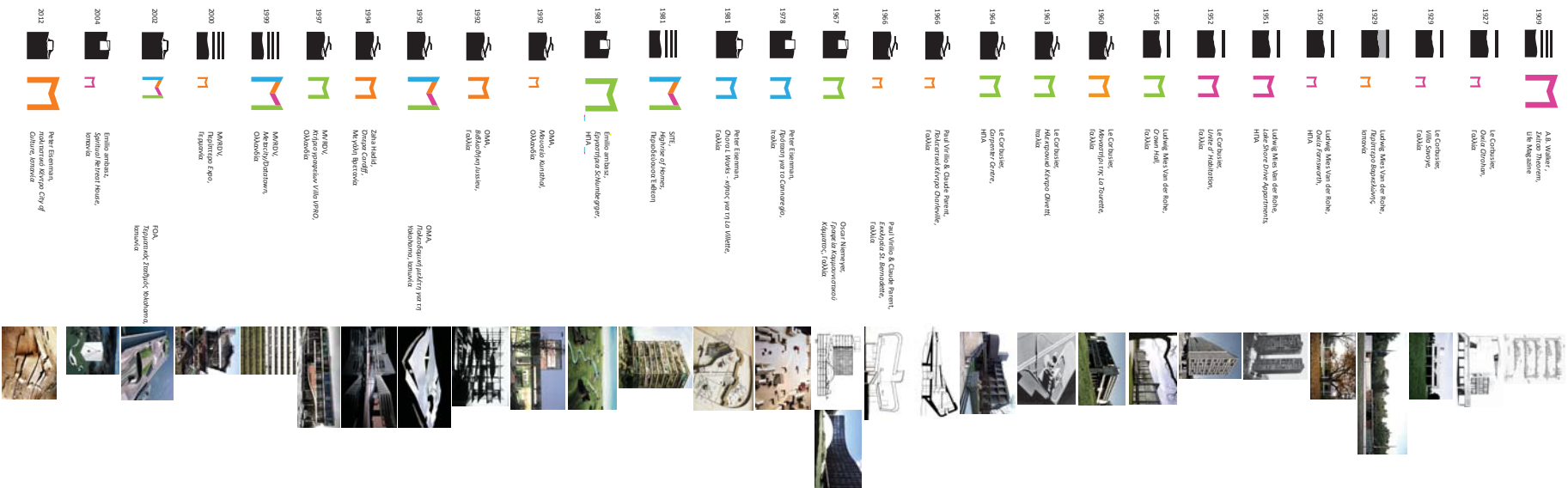
Το νέο έδαφος ?

εικ.36, The High Rise of Homes, SITE

εικ.37, τερματικός σταθμός Yokohama, FOA

· έδαφος | χρονολογίες

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

Το νέο έδαφος ?

Η προηγούμενη μελέτη παραδειγμάτων μέσα στον 20^ο αιώνα, στα οποία η διαχείριση του φυσικού ανάγλυφου όχι μόνο δεν περιορίζεται στη δημιουργία επίπεδων βάσεων, αλλά εντείνει ή δημιουργεί εκ νέου τεχνητές τοπογραφικές διακυμάνσεις, φανερώνει πως ο βιώσιμος και ενδιαφέρον αρχιτεκτονικά χώρος, είναι εφικτό να συνδυασθεί με το έντονο, τεχνητό ανάγλυφο.

Ο David Leatherbarrow¹ υποστηρίζει πως «σε μια εποχή όπου οι βάσεις της αρχιτεκτονικής επαναπροσδιορίζονται, η διαπραγμάτευση του εδάφους [...] αποτελεί θέμα άξιο μελέτης. Η διαχείριση της τοπογραφίας [...] αποτελεί πρωταρχική ενέργεια. Σίγουρα ένα τοπίο με έντονες τοπογραφικές διακυμάνσεις είναι πολύ πιο ενδιαφέρον από ένα επίπεδο. Αν και υπάρχει πιθανότητα να είναι μόνο αυτό, δηλαδή να είναι αισθητικά ευχάριστο, αλλά να μην μπορεί να φιλοξενήσει χρήσεις και άρα να καθίσταται μη κατοικήσιμο».²

Η διαπραγμάτευση του εδάφους μέσα από διάφορες χειρονομίες, κατηγοριοποιείται βάσει της διερευνητικής διεξόδου της τομής.³ Με αυτόν τον τρόπο διευκολύνεται η μελέτη και η αντίληψη του εδάφους ως αυτόνομου αρχιτεκτονικού εργαλείου, ως ικανή και αναγκαία συνθήκη αρχιτεκτονικής δημιουργίας. «Η αρχιτεκτονική πλάθει το φυσικό ανάγλυφο. Οι τεκτονικές πλάκες διαρρηγνύονται και αποκαλύπτονται σχισμές. Εκεί, όπου μέχρι πρότινος υπήρχαν σπηλιές, τώρα υπάρχουν δωμάτια με θέα. Το έδαφος μορφώνεται σε κεκλιμένα επίπεδα που

¹ David Leatherbarrow, αρχιτέκτονας και ακαδημαϊκός. Γνωστός για τη συνεισφορά του στη Φαινομενολογία και σε θέματα σχετικά με το πώς η αρχιτεκτονική εμφανίζεται, γίνεται αντιληπτή και πώς η τοπογραφία μορφώνει την αρχιτεκτονική.

² David Leatherbarrow, “Leveling the Land” στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 171

³ David Leatherbarrow στο “Eidetic Operations and New Landscapes” στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 164

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

Το νέο έδαφος ?

οδηγούν στον ουρανό ή στα έγκατα της γης [...] στο εσωτερικό και στο εξωτερικό [...] Το πάνω και το κάτω, η επίπεδη βάση και το καταφύγιο, πλέον είναι ένα ενιαίο, ασαφές σύνολο και όχι διακριτές ολότητες.»⁴

Κάθε χειρονομία διαπραγμάτευσης του εδάφους αναδεικνύει διαφορετικές και εξαιρετικά ενδιαφέρουσες χωρικές ποιότητες. Άλλωστε η αναζήτηση νέων χωρικών εμπειριών είναι, που έστρεψε το ενδιαφέρον των σύγχρονων αρχιτεκτόνων στο έδαφος και όχι η ανάγκη για καταφύγιο από τα στοιχεία της φύσης, όπως συνέβη στην πρώτη μορφή αρχιτεκτονικής στην ιστορία του ανθρώπου, δηλαδή την καλύβα.⁵

⁴ Aaron Betsky, *Landscrapers, building with the land*, Thames & Hudson, 2002, Νέα Υόρκη, σελ.98

⁵ Joseph Rykwert, *On Adam's house in paradise : the idea of the primitive hut in architectural history*, MIT Press, 1981, Cambridge, σελ.10-15

Joseph Rykwert, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια. Θεωρείται ως ο πιο σημαντικός ιστορικός και κριτικός αρχιτεκτονικής της γενιάς του.

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

Το νέο έδαφος ?

Το έδαφος μέσα από χειρονομίες διαπραγμάτευσης της επιφάνειάς του μετατρέπεται σε βασικό συνθετικό συστατικό της αρχιτεκτονικής. Η επέμβαση στο φυσικό ανάγλυφο έχει ως αποτέλεσμα την ανάδυση νέων εδαφών σε απόσταση, στοίβαξη, ανάπτυγμα, σμίλευση και ανύψωση. Κάθε χειρονομία οδηγεί σε διαφορετικές ερμηνείες της αρχιτεκτονικής και του τοπίου, καθιστώντας το έδαφος βασικό συνθετικό συστατικό.

3.2.α. Έδαφος σε απόσταση

Ο διαχωρισμός εδάφους και αρχιτεκτονικής αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του Μοντέρνου κινήματος, όπου το κτήριο μοιάζει να απογειώνεται ή να μένει σε μια διστακτική αιώρηση, σε μια προσπάθεια απελευθέρωσης της αρχιτεκτονικής από το έδαφος.

Στη σύγχρονη αρχιτεκτονική διαμορφώνεται μια αντίστροφη ανάγνωση αυτής της διαλεκτικής, όπου δεν είναι η αρχιτεκτονική, που απελευθερώνεται από το έδαφος, αλλά το έδαφος αποδεσμεύεται από την αρχιτεκτονική και αναδεικνύεται σε αυτόνομη αρχιτεκτονική συνιστώσα.

Ο ενδιάμεσος χώρος αναδεικνύει την αυτονομία και τη μορφολογία της τοπογραφίας. «Το έδαφος προηγείται της αρχιτεκτονικής και είναι αυτάρκες χωρίς αυτήν».⁶ Το ενδιαφέρον έγκειται ακριβώς στην αποστασιοποίηση του νέου εδάφους από το φυσικό ή αστικό [τεχνητό] έδαφος, στην αυθύπαρκτη υπόστασή του και στις ποιότητες και θεάσεις, που αποκαλύπτονται από ψηλά.

⁶ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 33

εικ.38, έδαφος σε απόσταση

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

Το νέο έδαφος ?

3.2.β. Έδαφος σε στοίβαξη

Η αυξανόμενη ανάγκη για χώρους διαβίωσης και το πρόβλημα έλλειψης χώρου, οδήγησε ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα στην κατακόρυφη στοίβαξη χώρων και προγραμμάτων.

Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα όλων ο ουρανοξύστης, που το 1909 εμφανίζεται για πρώτη φορά με τη μορφή καρικατούρας και υπαινίσσεται την ανάδυση νέων σχέσεων και αναγκών, «που οι απλοί άνθρωποι διαισθάνονται πιο έντονα από ότι οι αρχιτέκτονες του Μανχάταν».⁷

Το «θεώρημα του Μανχάταν» μέσω της κατακόρυφης οργάνωσης απελευθέρωσε το έδαφος, έδωσε τη δυνατότητα επανάληψης του κτηριακού αποτυπώματος σε οποιοδήποτε επίπεδο, πέτυχε τη μέγιστη αστική πυκνότητα στην ελάχιστη δυνατή επιφάνεια και αποτέλεσε έμπνευση για πολλά σύγχρονα αρχιτεκτονικά έργα.⁸

εικ.39, έδαφος σε στοίβαξη

⁷ Rem Koolhaas, *Delirious New York : a retrospective manifesto for Manhattan*, 010 Publishers, Ρότερνταμ, 1994, σελ.85

⁸ Ilika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reecuento con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 87

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

3.2.γ. Έδαφος σε ανάπτυγμα

Η αρχιτεκτονική ξεδιπλώνει το φυσικό ανάγλυφο δημιουργώντας δομές, που μοιάζουν να αναδύονται από το έδαφος, ενώ αναπτύσσονται ως μια συνεχόμενη πορεία κίνησης, προσφέροντας διαφορετικές θεάσεις και αντιλήψεις του τοπίου.

Το έδαφος σε ανάπτυγμα οδηγεί στην αντίληψη της αρχιτεκτονικής ως τοπίο -ίσως επειδή η έννοια του τοπίου είναι συνυφασμένη με τη συνεχή κίνηση και ροή- αίσθηση, που γίνεται ακόμη πιο έντονη στα έργα, που μορφώνονται σε μια επιφάνεια.⁹ Εκεί όπου οι σαφείς διαχωρισμοί ανάμεσα σε οροφή και δάπεδο, τεχνητό και φυσικό, πάνω και κάτω είναι δυσδιάκριτοι, δημιουργώντας λιγότερο σαφείς, αλλά πιο ενδιαφέροντες χώρους.¹⁰

3.2.δ. Έδαφος σε σμίλευση

Συνήθως η αρχιτεκτονική γίνεται αντιληπτή ως ο κτηριακός όγκος, που προεξέχει από το φυσικό ανάγλυφο, με αποτέλεσμα ένα αθέατο μέρος της να παραγκωνίζεται. Πρόκειται για τους υπόγειους χώρους, τις σύγχρονες σπηλιές, που σμιλεύουν το φυσικό ανάγλυφο και αναπτύσσουν μια εσωστρεφή σχέση ως προς τον υπέργειο κόσμο αναδεικνύοντας απόκοσμες και ενδιαφέρουσες χωρικές εμπειρίες.

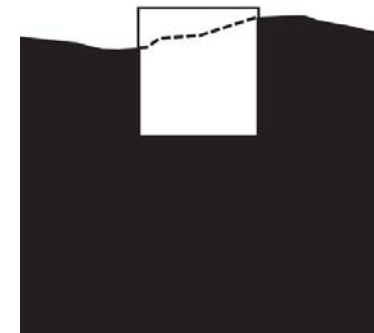
⁹ Sophia Vyzoviti, *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, 2003, Άμστερνταμ, σελ. 135

¹⁰ Aaron Betsky, *Landscrapers, building with the land*, Thames & Hudson, 2002, Νέα Υόρκη, σελ. 98, 143

Το νέο έδαφος ?

εικ.40, έδαφος σε ανάπτυγμα

εικ.41, έδαφος σε σμίλευση

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

Το νέο έδαφος ?

«Οι σύγχρονες σπηλιές εκφράζουν μια ένταση ανάμεσα στον φόβο και τη γενναιοδωρία, το καταφύγιο και την ανακάλυψη νέων πεδίων, ανάμεσα στις εσωστρεφείς και τις εξωστρεφείς δομές». ¹¹ Η αρχιτεκτονική δεν τοποθετείται ως αντικείμενο στο τοπίο, αλλά σμιλεύει την τοπογραφία, εισχωρώντας σ' αυτή.

Ο υπόγειος χώρος είναι αρχιτεκτονικά εκμεταλλεύσιμος και απαλλαγμένος από χαρακτηρισμούς όπως σκοτεινός, κρύος, υγρός, κλειστοφοβικός. Η σμίλευση του εδάφους προσφέρει την πολυτέλεια της απόδρασης από τη συνεχή επιτήρηση και οπτική οικονομία στο τοπίο. ¹²

3.2.ε. Έδαφος σε ανύψωση

Η επιφάνεια της τοπογραφίας ανυψώνεται για να δημιουργηθεί ο κατάλληλος χώρος, που θα φιλοξενήσει το πρόγραμμα. Το έδαφος λειτουργεί σαν μια δεύτερη επιδερμίδα, που με την τεχνική του 'camouflage' ενσωματώνει την αρχιτεκτονική στο τοπίο και η αρχιτεκτονική μορφή μετατρέπεται σε τοπογραφική καμπύλη, σε γεωλογική ιδιομορφία. ¹³

«Μια νέα φύση αναπτύσσεται καθώς το τοπίο συγχωνεύεται με την αρχιτεκτονική και το φυσικό με το τεχνητό. [...] Τα ανθρώπινα ίχνη της νέας φύσης είναι οι ρευστές, ανοικτές και χωρίς σαφές τέλος δομές, που αναδύονται μέσα

εικ.42, έδαφος σε ανύψωση

¹¹ ο.π. σελ.59

¹² iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 49

¹³ ο.π. σελ. 99

3. 2. Χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους

Το νέο έδαφος ?

από τη γη. [...] Νέοι χώροι και μορφές εμπνευσμένες από τη φύση αναδύονται χωρίς μιμητική διάθεση, γεννώντας ένα υβρίδιο τεχνητού και φυσικού.»¹⁴

Ο διάλογος της αρχιτεκτονικής με το έδαφος αναπόφευκτα οδηγεί στη σύνδεση αρχιτεκτονικής με το τοπίο, κατεύθυνση προς την οποία συνεχώς επικεντρώνεται το ενδιαφέρον του σύγχρονου σχεδιασμού.

Το μοντέρνο, απαξιωμένο έδαφος μετατρέπεται σε βασικό, συνθετικό συστατικό, σε επιφάνεια προς αποστασιοποίηση, στοίβαξη, αναδίπλωση, σμίλευση και ανύψωση. Ο τρόπος με τον οποίο οι αρχιτέκτονες διαχειρίζονται την επιφάνειά του, φανερώνει το σύνολο των ερμηνειών, που μπορεί να δεχθεί και τις χωρικές ποιότητες που αναδεικνύονται. Το έδαφος δεν είναι η επιφάνεια πάνω στην οποία μορφώνεται μονοσήμαντα η αρχιτεκτονική, αλλά μπορεί να αποτελέσει αυτούσια αρχιτεκτονική δομή, όπου αναδύονται νέες χωρικές ποιότητες και τρόποι αντίληψης της αρχιτεκτονικής και του τοπίου.

¹⁴ Aaron Betsky, *Landscapers, building with the land*, Thames & Hudson, 2002, Νέα Υόρκη, σελ.139-140

1929		Le Corbusier Villa Savoye, France	
1930		Ludwig Mies van der Rohe Quartz Farmstead, USA	
1951		Ludwig Mies van der Rohe Ludwig Mies van der Rohe Apartment House, USA	
1990		OMA, Zentrum für Europäische Architektur	
2012		Diana Scudella + Renfro & Field High Line Park, USA	

1966		Paul Virilio & Claude Parant, Richardson Murphy Chenaille, France	
1992		OMA, Museum Quartier/ Osnabrück	
1992		OMA, E.ON Energy Research Centre	
1992		OMA, London Heathrow 1, UK	
2004		Daniel Libeskind + Renfro, Abu Dhabi Exhibition, UAE	

1929		A.A. Walker, James Mackay, USA (Chicago)	
1981		SITE, Syracuse Museum, Syracuse, NY (USA)	
1999		MVRDV, Rijdstuurs Ookhuis, Netherlands	
2000		MVRDV, Schiphol Airport redevelopment, Netherlands	
2008		ENOA, E.ON Energy Research Centre, USA	

1967		Oscar Niemeyer, Oscar Niemeyer/ Kajima-ei Co. Ltd. Okinawa International Airport	
1983		Franko Grahovac, HTA Ivan Račić Memorial Sports Complex, Yugoslavia	
1991		Eric Mendelsohn & Carmo Pardo, Kubota Corporation, Brazil Brazilian Air Force Headquarters, Brazil	
2004		Ernst & Young, Sprinco/ Preston House, Brazil Preston House, Brazil	
2008		Daniela Siqueira Bonatti, Preston House/ Preston House/ Brazil Preston House, Brazil	

1976		SITE, Miles Zeddy/ Francis Ford Coppola, USA Miles Zeddy/ Francis Ford Coppola, USA	
2000		MVRDV, Museum of Modern Art Renovation, USA	
2002		OMA, Small Planet International, USA Small Planet International, USA	
2000		John Hejduk, Hejduk/ Peter Eisenman/ Eckstut/ University of California, USA Hejduk/ Peter Eisenman/ Eckstut/ University of California, USA	
2012		Peter Eisenman, Richard Rogers/ City of London, UK Richard Rogers/ City of London, UK	

	κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες
	κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες
	κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες
	κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες
	κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες		κόσμος σε συνθήκες

. Τρία νέα εδάφη

4. Τρία νέα εδάφη

Το νέο έδαφος ?

Στο κεφάλαιο αυτό ακολουθεί η παρουσίαση τριών σύγχρονων αρχιτεκτονικών έργων, όπου το κύριο και κοινό γνώρισμά τους είναι η διαπραγμάτευση του εδάφους ως βασικό συνθετικό εργαλείο. Η μελέτη των παραδειγμάτων γίνεται μέσα από κοινές συνιστώσες και στοχεύει στην απάντηση του βασικού ερωτήματος της εργασίας, αναφορικά με το ότι το τοπίο δεν είναι μια επίπεδη βάση στην οποία μορφώνεται μονοσήμαντα η αρχιτεκτονική, αλλά πως μπορεί να είναι αποτελέσει αρχιτεκτονική.

Κριτήριο για την επιλογή των έργων αποτέλεσε η κλίμακά τους, ο δημόσιος χαρακτήρας τους και ο βαθμός στον οποίο το έδαφος διαμορφώνει την αρχιτεκτονική τους. Το έδαφος μπορεί να αποτελεί κύριο γνώρισμα της αρχιτεκτονικής τους, αλλά ο βαθμός στον οποίο εισχωρεί στη διαμόρφωση του χώρου διαφέρει στα τρία παραδείγματα.

Τα έργα που επιλέγονται ξεφεύγουν από τη μικρή κλίμακα, που συνήθως αφορά ιδιωτικούς χώρους, καθώς ανήκουν στη μεσαία και μεγάλη αστική κλίμακα.

Ο δημόσιος χαρακτήρας αποτελεί κριτήριο επιλογής των έργων, προκειμένου να διερευνηθεί η σχέση τοπίου και αρχιτεκτονικής, μέσα από το συνδυασμό προγραμμάτων απευθυνόμενα σε πολλούς χρήστες. Ο δημόσιος χώρος είναι «προσβάσιμος και ανήκει σε όλους, αποτελεί τη βάση στην οποία διαδραματίζονται αμέτρητες και ετερογενείς δράσεις [...] είναι ζωντανός χάρη στους χρήστες του».¹ Στόχος είναι η ανάδειξη της βιωματικής εμπειρίας και ανάγνωσης των έργων ως νέα εδάφη και η σχέση, που αναπτύσσουν με το τοπίο, φυσικό ή αστικό.

¹ Manuel Gausa (επιμ.), *the metapolis dictionary of advanced architecture: city, technology and society in the information age*, ACTAR, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 563

4. Τρία νέα εδάφη

Το νέο έδαφος ?

Τα έργα που παρουσιάζονται είναι το αστικό πάρκο High Line των Diller Scofidio+Renfro και James Corner & Field Operations, ο τερματικός σταθμός της Yokohama των Foreign Office Architects και το πολιτιστικό κέντρο City of Culture του Peter Eisenman. Για τη μελέτη των παραδειγμάτων ακολουθείται κοινή πορεία παρουσίασης μέσα από τις ίδιες συνιστώσες, οι οποίες είναι οι:

- αρχιτέκτονες
- διαπραγμάτευση του εδάφους
- ένταξη στο τοπίο
- δομή
- κυκλοφορία και
- εμπειρία κατοίκησης

Το κριτήριο επιλογής των συνιστωσών είναι η ανάδειξη των έργων ως τοπίο και οι νέοι τρόποι αντίληψης του χώρου και του τοπίου στο οποίο εντάσσονται.²

² Εδώ η ένταξη στο τοπίο εξετάζεται από την πλευρά των ροών και της εμφάνισης των έργων σε αυτό. Η διευκρίνιση κρίνεται σκόπιμη, καθώς η ένταξη στο τοπίο αναφέρεται σε ένα ευρύτερο σύνολο παραγόντων, όπως ο πολιτιστικός, οικονομικός και κοινωνικός, οι οποίοι όμως δεν αποτελούν ζητούμενο της παρούσης ερευνητικής.

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

Ο Charles Waldheim σχολιάζει πως «το τοπίο κατέχει μια θέση, που πρόσφατα έχει αξιολογηθεί, προσφέροντας ένα πολλαπλό μέσον για τη δημιουργία αστικής μορφής, ειδικότερα όσον αφορά στο περιεχόμενο [...] των μεταβιομηχανικών οικοπέδων και των δημόσιων υποδομών».¹ Οι 'ξεχασμένοι', μεταβιομηχανικοί, δημόσιοι χώροι, σε συνδυασμό με την αξιολόγηση και επανάκτηση του τοπίου, μπορούν να αποτελέσουν μοναδικές, αστικές εμπειρίες, όπως στην περίπτωση του αστικού πάρκου High Line.

Το πάρκο High Line αποτελεί αποκατάσταση μιας εγκαταλελειμμένης αστικής υποδομής, ενός υπολειμματικού, μεταβιομηχανικού χώρου στη δυτική πλευρά του Μανχάταν, στο Meat Packing District. Η διαδικασία μελέτης ξεκινά το 2003 όταν προκηρύσσεται ο διεθνής αρχιτεκτονικός διαγωνισμός με πρωτοβουλία των κατοίκων της περιοχής και του δήμου της Νέας Υόρκης. Με άλλα λόγια, οι ίδιοι οι κάτοικοι διεκδικούν τον δημόσιο χώρο που τους ανήκει, αναγνωρίζοντας ως ενεργοί πολίτες και ως χρήστες, τη δυναμική που κρύβεται σε έναν τέτοιο χώρο. Ζητούμενο του διαγωνισμού ήταν οι καινοτόμες ιδέες για την επαναχρησιμοποίηση του σιδηροδρομικού δικτύου High Line και όχι απαραίτητα οι πρακτικές ή ρεαλιστικές προτάσεις.²

Οι εργασίες κατασκευής της βραβευθείσας μελέτης των Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations ξεκινούν το 2004 και το έργο ολοκληρώνεται το 2011. Επαναφέροντας δυναμικά ένα κομμάτι της βιομηχανικής Νέας Υόρκης στη σύγχρονη πραγματικότητα, η συνολική επιφάνεια της υποδομής είναι 28.652 τ.μ. και εκτείνεται σε 2,4 χμ., συνδέοντας είκοσι οικοδομικά τετράγωνα.

¹ Charles Waldheim, "A Reference Manifesto" στο *The Landscape Urbanism Reader*, Charles Waldheim (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 2006, σελ. 15

² <http://www.thehighline.org>

εικ.43, το δίκτυο σε λειτουργία το 1930

εικ.44, αστικό πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

Η κλίμακα του έργου υποδηλώνει «μια καλοζυγιασμένη αίσθηση που ελαχιστοποιεί την τρέχουσα τάση να γίνονται τα πράγματα μεγάλα και προφανή, επιζητώντας αντ' αυτής ένα εκλεπτυσμένο μέτρο».³ Το High Line δεν ξεχωρίζει επειδή έχει εντυπωσιακή, ρευστή μορφή, εκκεντρικά υλικά, ή υπερμεγέθεις διαστάσεις, αλλά επειδή οι ανεπιτήδευτοι, σχεδόν φυσικοί, χειρισμοί αναπαράγουν τη μελαγχολική ομορφιά του, δημιουργώντας μια απροσδόκητη όαση φύσης και κοινωνικής ζωής. Άλλωστε «η παρουσία του παρελθόντος προσφέρει μια αίσθηση ολοκλήρωσης και [...] μια αντίσταση στους γρήγορους ρυθμούς της σύγχρονης ζωής»⁴ και αυτό είναι που αναζητούν σχεδιαστές και χρήστες.

εικ.45, αστικό πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations

4.1.α. οι αρχιτέκτονες: Οι Diller Scofidio + Renfro, Elizabeth Diller, Ricardo Scofidio και Charles Renfro αποτελούν μια διεπιστημονική ομάδα, που συνδυάζει την αρχιτεκτονική, τις εικαστικές και τις εφαρμοσμένες τέχνες.⁵

Η Elizabeth Diller φοίτησε στη σχολή Cooper Union School of Art και πήρε πτυχίο αρχιτεκτονικής από το τμήμα Cooper Union School of Architecture και είναι ακαδημαϊκός στο πανεπιστήμιο του Princeton. Ο Ricardo Scofidio φοίτησε στη σχολή The Cooper Union School of Architecture, πήρε πτυχίο αρχιτεκτονικής από το πανεπιστήμιο Columbia και είναι ομότιμος καθηγητής αρχιτεκτονικής στη σχολή Cooper Union. Ο Charles Renfro εντάσσεται στην ομάδα το 1997 και γίνεται συνεργάτης το 2004. Σπούδασε αρχιτεκτονική στο πανεπιστήμιο Rice University και

εικ.46, Diller Scofidio + Renfro

³ James Corner, Δήλωση για τον σχεδιασμό του High Line στο αρχιτεκτονικό περιοδικό *DOMES*, τεύχος 08/09, Νέες Αστικές Εμπειρίες, 2009, Δήμητρα Κατσώτα, Γεώργιος Πανέτσος, Stephan Buerger (επιμ.), Αθήνα, σελ. 129

⁴ James Corner, "Recovering Landscape" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 13

⁵ <http://www.dsrny.com>

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

έκανε το μεταπτυχιακό του στην αρχιτεκτονική από το πανεπιστήμιο Columbia. Επίσης, είναι ακαδημαϊκός στη σχολή Parsons New School for Design.⁶

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρονική συγκυρία, που οι ομάδες συμμετέχουν στον διαγωνισμό και αναλαμβάνουν την κατασκευή του έργου. Οι Diller Scofidio + Renfro στις δεκαετίες 80' και 90' ήταν γνωστοί για τις εγκαταστάσεις τέχνης, που έκαναν σε γκαλερί και μουσεία, εξερευνώντας τα όρια μεταξύ τέχνης και αρχιτεκτονικής, καθώς θεωρούνταν όχι μόνο διανοούμενοι καλλιτέχνες, αλλά και αξιόλογοι αρχιτέκτονες. Το 2002, ένα χρόνο πριν το διαγωνισμό του High Line, αποτέλεσε σταθμό στην πορεία τους με την υλοποίηση του Blur Building στην Ελβετική Expo. Το 2004 όταν οι εκκεντρικοί, διανοούμενοι αρχιτέκτονες-καλλιτέχνες κερδίζουν στον διαγωνισμό βρίσκονται στο ζενίθ της καριέρας τους.

Ο James Corner ήταν συνιδρυτής του γραφείου Field Operations⁷ μαζί με τον αρχιτέκτονα Stan Allen, η συνεργασία τους ωστόσο λήγει το 2005 και στο εξής ακολουθούν χωριστές διαδρομές. Ο James Corner φοίτησε στο πανεπιστήμιο Manchester Metropolitan University και στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του University of Pennsylvania. Επίσης, είναι πρόεδρος και καθηγητής στη αρχιτεκτονική σχολή τοπίου του πανεπιστημίου της Πενσυλβάνια. Το γραφείο Field Operations από το 1995 μέχρι και σήμερα έχει συμμετάσχει σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς με πολλές διακρίσεις. Το 2003, που προκηρύσσεται ο διαγωνισμός για το High Line, η ομάδα έχει ήδη συμμετάσχει σε οκτώ αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, εκ των οποίων έχει κερδίσει πέντε πρώτα βραβεία, ενώ έχει τιμηθεί με έξι βραβεία για την αρχιτεκτονική της δράση. Το έργο των James Corner Field Operations εισάγει

εικ.47, James Corner

⁶ <http://www.dsny.com/>

⁷ <http://www.fieldoperations.net>

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

ενεργά την έννοια του τοπίου στην αρχιτεκτονική επικαιρότητα, διαχειρίζοντας τις δυνάμεις που ενυπάρχουν ανάμεσα στα φυσικά στοιχεία και τον δημόσιο χώρο.⁸

4.1.β. διαπραγμάτευση εδάφους: Το High Line υφίσταται ως μια επιφάνεια εδάφους σε απόσταση,⁹ το οποίο εκτός από τις εκπληκτικές θεάσεις που προσφέρει, δημιουργεί στον ενδιάμεσο χώρο, μεταξύ υπερυψωμένου καταστρώματος και αστικού εδάφους, στεγασμένες, δημόσιες προβλήτες.

Πολλοί από αυτούς τους ενδιάμεσους δημόσιους χώρους αποτέλεσαν αντικείμενο σχεδιασμού στο πλαίσιο της δημιουργίας του πάρκου, όπως για παράδειγμα στη Gansevoort Street, διαμορφώνεται μια στεγασμένη πλατεία από την οποία ξεκινούν οι κατακόρυφες προσβάσεις στο υπερυψωμένο κατάστρωμα. Τα σημεία μετάβασης από το επίπεδο του δρόμου στο υπερυψωμένο, αστικό πάρκο αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, καθώς αποτελούν τις εισόδους σε ένα τελείως διαφορετικό σκηνικό.

4.1.γ. δομή: Στα ζητούμενα του διαγωνισμού είναι η επαναλειτουργία και η επιστροφή του σιδηροδρομικού δικτύου στην πόλη και στους πολίτες και όχι η αντικατάστασή του από μια άλλη επέμβαση. Το δίκτυο συνεπώς

εικ.48, αστικό πάρκο High Line, Gansevoort Street

εικ.49, είσοδος σε ένα τελείως διαφορετικό σκηνικό

⁸ Marie-Ange Brayer & Beatrice Simonot (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο, 2003, σελ. 10

⁹ βλ. κεφάλαιο 3

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

διατηρείται ως δομή, αφού υφίσταται τις απαραίτητες διαδικασίες συντήρησης και αποκατάστασης του χαλύβδινου σκελετού.

Όπως δηλώνει και η ονομασία του, η αστική υποδομή του σιδηροδρόμου αποτέλεσε κεντρική ιδέα του έργου. Η δομή του είναι αυτό το ένα, υπερυψωμένο επίπεδο, η βατή επιφάνεια σε απόσταση από το υπόλοιπο αστικό έδαφος. Πρόκειται για μια γραμμική πλατφόρμα, που αναπτύσσεται σε ένα μόνο επίπεδο, με διακριτικές εξάρσεις και υποβαθμίσεις, όπως το αμφιθέατρο στη Δέκατη Λεωφόρο, οι υδάτινες δεξαμενές και ο αστικός εξοπλισμός που μοιάζει να αναδύεται από τη σμίλευση του καταστρώματος.

Το High Line είναι ένα υπερυψωμένο αστικό πάρκο, όπου το έδαφος αντιμετωπίζεται ως μια επιφάνεια πάνω στην οποία διαμορφώνονται ροές υλικών και φύτευσης, καθορίζοντας την κυκλοφορία, προσανατολίζοντας τη θέαση και αποκαλύπτοντας το τοπίο.

4.1.δ. ένταξη στο τοπίο: Το σιδηροδρομικό δίκτυο του High Line κατασκευάστηκε το 1929 και εξυπηρετούσε τη διαδρομή από το St. John's Park Terminal, έως την 34^η Οδό. Το High Line είναι μια αστική διαδρομή σχεδιασμένη και διαμορφωμένη στον εγκαταλελειμμένο σιδηροδρομικό άξονα.

Κατά συνέπεια, η θέση και η ένταξή του στο τοπίο ταυτίζονται ακριβώς με τις βιομηχανικές χαράξεις του σιδηροδρόμου από το Meatpacking District και το West Chelsea, έως τα αμαξοστάσια του δυτικού Μανχάταν. Πρόκειται για μια σημειακή, διανυσματική τοποθέτηση στον αστικό ιστό, υπερυψωμένη από το επίπεδο ± 0 , η οποία αναπτύσσεται σχεδόν παράλληλα με το θαλάσσιο μέτωπο και γειτνιάζει με το παραθαλάσσιο πάρκο Hudson

εικ.50, αστικό πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations

εικ.51, ένταξη στο τοπίο

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

River Park. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί πως το δίκτυο σε ορισμένα διαπερνά ακόμη και τα βιομηχανικά της περιοχής, καθιστώντας ακόμη πιο δυναμική την ένταξή του στο τοπίο και τονίζοντας την γραμμικότητα της υποδομής.

4.1.ε. κυκλοφορία: Το πάρκο είναι ένας συνεχής αρχιτεκτονικός περίπατος, μια αστική διαδρομή πρασίνου με διάφορα σημεία στάσης, που επιλέγονται βάσει της σχέσης τους με τον αστικό ιστό, τις θεάσεις και τις οπτικές, που προσφέρουν.

Σε αυτή την αστική διαδρομή η κυκλοφορία είναι αδιάκοπη, καθώς δεν υπάρχουν εμπόδια, μόνο σημεία ενατένισης του τοπίου. Διάφορες πορείες χαράσσονται στο κατάστρωμα μέσα από την εναλλαγή μαλακών και σκληρών επιφανειών, που σηματοδοτούν αντίστοιχα την πυκνή βλάστηση και τις στάσεις, που ανοίγονται στην πόλη. Η ελεύθερη κυκλοφορία αντιστοιχεί σε ένα σύνολο από χαμηλές ταχύτητες επισκεπτών, που βιώνουν τον χώρο ως τόπο χαλάρωσης, παρατήρησης, άθλησης και πολιτισμού.

εικ.52, αστικός ιστός & αρχιτεκτονικός περίπατος & σημεία στάσης

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

4.1.στ. εμπειρία κατοίκησης: Σε αντίθεση με τους γρήγορους ρυθμούς του Μανχάταν και του γειτονικού Hudson River Park, το νέο, γραμμικό τοπίο του High Line «χαρακτηρίζεται από βραδύτητα και μια απόκοσμη αίσθηση, που συντηρεί τον παράξενο, άγριο χαρακτήρα του, δίχως να υποτιμά τη λαϊκή χρήση του ως νέου, δημόσιου χώρου.»¹⁰

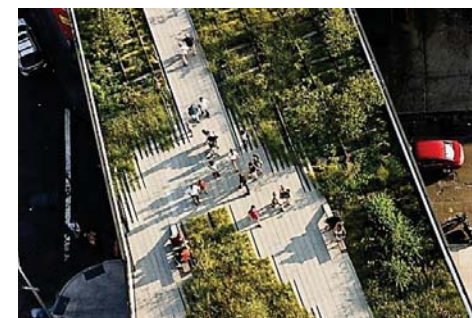
Η επιβράδυνση των ρυθμών, που στοχεύει ακριβώς στην ενατένιση του τοπίου, επιτυγχάνεται με το σκηνογραφικό στήσιμο ενός περπατάου στην αστική εξοχή και προάγει «την αίσθηση διαρκείας και παρουσίας σε κάποιον άλλο τόπο. Ο χρόνος μοιάζει λιγότερο πιεστικός. Σκάλες μεγάλου μήκους, δαιδαλώδη μονοπάτια και κρυφές εσοχές ενθαρρύνουν τη χρονοτριβή».¹¹

Η εναλλαγή των σκληρών και μαλακών επιφανειών, οι περιοχές έντονης αστικής χρήσης και οι βιότοποι, έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πολύπλευρων εμπειριών αστικού και οικολογικού περιεχομένου.¹² Η ποικιλία αστικών και φυσικών οικοσυστημάτων σε συνδυασμό με τη γραμμικότητα και την ανύψωση του δικτύου από το έδαφος, οδηγεί σε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα μείξη χρήσεων, ταχυτήτων, εικόνων, θεάσεων και αντίληψης του αστικού τοπίου.

Η εμπειρία κατοίκησης σχετίζεται άμεσα με την κίνηση, τη γραμμικότητα της μορφής και την επιλογή των υλικών. Συνήθως η γραμμικότητα παραπέμπει σε γρήγορα δίκτυα κίνησης και μεταφοράς¹³, όμως στην περίπτωση του

εικ.53, επιβράδυνση των ρυθμών

εικ.54, πορείες και όρια ανάμεσα στο φυσικό και το τεχνητό

¹⁰ ο.π. και στο αρχιτεκτονικό περιοδικό ΔΟΜΕΣ, τεύχος 08/09, Νέες Αστικές Εμπειρίες, 2009, Δήμητρα Κατσώτα, Γεώργιος Πανέτσος, Stephan Buerger (επιμ.), Αθήνα, σελ. 125

¹¹ ο. π. σελ. 129

¹² <http://www.dsny.com>

¹³ Iika & Andreas Ruby, *Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, 2006, Βαρκελώνη, σελ. 123

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

High Line παρατηρείται μια αντίστροφη ανάγνωση. Ένα εγκαταλελειμμένο δίκτυο υψηλών ταχυτήτων μετατρέπεται σε ένα δίκτυο εκτόνωσης τόσο της πόλης, όσο και των πολιτών. Τα υλικά σηματοδοτούν πορείες και όρια ανάμεσα στο φυσικό και το τεχνητό, υποδεικνύοντας πιθανά μονοπάτια.

Από το ανάγλυφο της πλατφόρμας αναδύεται και ο αστικός εξοπλισμός, με τη μορφή καθισμάτων και αμφιθεάτρων, επιτρέποντας την οικειοποίηση του χώρου και την εποπτεία της πόλης. Με αυτόν τον τρόπο, ο επισκέπτης βιώνει μια σύνδεση με τον αστικό ιστό, που συνεχώς αποκόπτεται και επαναφέρεται στο οπτικό του πεδίο, αποτέλεσμα των σημείων στάσης και των εσοχών.

Ο διαχωρισμός σε δύο επίπεδα -δρόμου και υπερυψωμένου πάρκου- εμποδίζει την άμεση οπτική επικοινωνία και ορατότητά τους. Ο επισκέπτης εισέρχεται σε ένα τοπίο, όπου η πόλη είναι η μακρινή θέα προς ενατένιση, ενώ η φύση είναι η άμεση εικόνα του. Πρόκειται για μια αντιστροφή του αστικού σκηνικού σε σχέση με αυτής στο επίπεδο του δρόμου, η οποία μέσω της έκπληξης καθιστά τη νέα, αστική εμπειρία ακόμη πιο έντονη. Ο χώρος του πάρκου και η θέα αφ' υψηλού σε ένα τελείως διαφορετικό τοπίο, αποκαλύπτονται στον επισκέπτη μόνο όταν βρεθεί στο ανώτερο επίπεδο, κάνοντας την εμπειρία του χώρου ακόμη πιο συναρπαστική. Ο επισκέπτης καθίσταται πλέον παρατηρητής του αστικού σκηνικού. Χαρακτηριστικό σημείο είναι το ύψος της 10^{ης} Λεωφόρου με το αστικό αμφιθέατρο, όπου η κύρια σκηνή είναι η εικόνα της πόλης μέσα από ένα διάφανο μέτωπο, που ανοίγεται στην πόλη.

εικ.55, αστικός εξοπλισμός & οικειοποίηση του χώρου

εικ.56, αστικό αμφιθέατρο 10^{ης} Λεωφόρου

4.1. Αστικό Πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations [2003-2011]

Το νέο έδαφος ?

Η μοναδικότητα της πρότασης -γεγονός που την έκανε να ξεχωρίσει στον διαγωνισμό- έγκειται στη διατήρηση του άγριου και αυτοφυούς χαρακτήρα, που προϋπήρχε στον χώρο, ως αποτέλεσμα εγκατάλειψης και απαξίωσης. Όπως δηλώνει ο James Corner, η έμπνευση για τον σχεδιασμό προήλθε από τη «μελαγχολική, έτοιμη ομορφιά του High Line, όπου η φύση είχε ανακτήσει ένα άλλοτε ζωτικό κομμάτι αστικής υποδομής».¹⁴

Το High Line έχει ιδιαίτερο χαρακτήρα ως ιστορικό μνημείο μιας περασμένης εποχής και ως αστικό περιβάλλον, όπου η άγρια φύση αναδύεται από την ίδια τη δομή του. Πρόκειται για έναν ζωντανό οργανισμό, που εξελίσσεται διαρκώς με την πάροδο του χρόνου και την εναλλαγή των εποχών. Επιστρατεύεται η στρατηγική της «αγρο-τεκτονικής» -εν μέρει γεωπονική, εν μέρει αρχιτεκτονική- που συνδυάζει οργανικά και οικοδομικά υλικά σε ένα μίγμα μεταβαλλόμενης σύστασης, όπου το αυτοφύες, το καλλιεργημένο, το οικείο και το κοινωνικό, συνυπάρχουν αρμονικά».¹⁵

Ο James Corner υποστηρίζει πως «σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο γρήγορης και ωφέλιμης παραγωγικότητας [...] ο σχεδιασμός του τοπίου πρέπει να είναι μια περιθωριακή δραστηριότητα υποστηριζόμενη από το εκκεντρικό πάθος μιας χούφτας ρομαντικών και ευγενών φυσιολατρών [...] ως εικόνα η οποία επικαλείται μια ενάρετη και αγαθή φύση, το τοπίο αποτελεί μια καταπραϊντική αντίθεση στη φρενίτιδα της αστικής ζωής».¹⁶

εικ.57, μελαγχολική, έτοιμη ομορφιά

εικ.58, καταπραϊντική αντίθεση στη φρενίτιδα

¹⁴ <http://www.thehighline.org/design/design-team-selection/field-operations-diller-scofidio-renfro>

¹⁵ ο.π.

¹⁶ James Corner, "Recovering Landscape as a Critical Cultural Practice" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 13

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

«Σαν ένας πολύπλοκος οργανισμός, ένα ενδιαφέρον κτήριο πάντα έχει μια ενδιαφέρουσα ιστορία να διηγηθεί, μια ιστορία ενσωματωμένη στην οργάνωση της ύλης».¹ Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η ιστορία ξεκινά από την κυκλοφορία και το 'διάγραμμα χωρίς επιστροφή', που διαποτίζει όλο τον σχεδιασμό και αποτελεί καθοριστικό μορφολογικό παράγοντα. Οι FOA επεξεργάζονται τη χαρακτηριστική, γραμμική τυπολογία των υποδομών και στοχεύουν στη μέγιστη κοινωνική δραστηριότητα, αναπτύσσοντας μια συνεχώς μεταβαλλόμενη επιφάνεια εδάφους ως μέσον συγκερασμού του πολύπλοκου αστικού προγράμματος.²

Το παράδειγμα του τερματικού σταθμού της Yokohama αποτελεί ένα πείραμα για το πώς αναπτύσσονται συστηματικές, αυστηρές, και ετερόκλητες τεχνικές προκειμένου να παραχθεί η πιο ακραία αρχιτεκτονική.³ Το έργο ξεκίνησε διερευνώντας την πιθανότητα οργάνωσης του χώρου από ένα συγκεκριμένο τρόπο κυκλοφορίας, ως εξέλιξη ενός υβριδίου ανάμεσα στο κέλυφος και έδαφος.⁴

Ο διαγωνισμός προκηρύσσεται το 1995⁵ από τον δήμο της Yokohama και την αντίστοιχη λιμενική αρχή. Ζητούμενο ήταν η ενσωμάτωση δύο διαφορετικών προγραμμάτων σε ένα κτήριο, ενός διεθνούς επιβατικού σταθμού πλοίων

¹ Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo "Introduction" στο *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Ferre Albert (επιμ.), Actar, Βαρκελώνη, 2002, σελ. 3

² Alex Wall, "Programming the Urban Surface" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 243

³ Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo "At large in Japan" στο *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Ferre Albert (επιμ.), Actar, Βαρκελώνη, 2002, σελ. 33

⁴ Foreign Office Architects, *Phylogenesis: foa's ark: foreign office architects*, Actar, Βαρκελώνη, 2003, σελ. 228

⁵ Ένα χρόνο αργότερα από το συμπόσιο περί τοπίου που γίνεται στην AA, διοργανωτές του οποίου ήταν ο Alan Balfour και ο James Corner. Γεγονός που τονίζει το ανανεωμένο ενδιαφέρον των αρχιτεκτόνων για το τοπίο, που σίγουρα είχε επηρεάσει και τους FOA, μιας που τότε ήταν ακόμα στους κύκλους της AA.

εικ.59, Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects

εικ.60, ιστορία ενσωματωμένη στην οργάνωση της ύλης

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

και ενός μεγάλου, αστικού πάρκου. Το 1996 τα αποτελέσματα ανακοινώνονται με νικητές τους FOA, ενώ το έργο ολοκληρώνεται το 2002 μετά από οκτώ χρόνια κατασκευής, ενσωματώνοντας στην τυπολογία των μεταφορών τις χρήσεις ενός μεγάλου αστικού πάρκου.

Το έργο βρίσκεται στην προβλήτα Osanbashi και καταλαμβάνει 48.000 τ.μ. εκ των οποίων τα 17.000 τ.μ. αντιστοιχούν στην εξυπηρέτηση επιβατών, τελωνείου και μεταναστευτικών διαδικασιών, ενώ τα υπόλοιπα σε καταστήματα, εστιατόρια και χώρους στάθμευσης.

4.1.α. οι αρχιτέκτονες: Η ομάδα των Foreign Office Architects (FOA) ιδρύεται το 1993 από τους Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo. Η αρχιτεκτονική τους χαρακτηρίζεται από τον συνδυασμό της τεχνολογικής εξέλιξης και της άριστης σχεδίασης πειραματικών μορφών, ανταποκρινόμενοι τόσο σε τοπικές, όσο και σε υπερ-τοπικές συνθήκες.⁶

Η Farshid Moussavi φοίτησε στην αρχιτεκτονική σχολή της Bartlett School και απέκτησε Master in Architecture από το Graduate School of Design του Harvard. Πριν από την ίδρυση των FOA, με τους οποίους έγινε γνωστή, είχε εργαστεί ως αρχιτέκτονας για τον Renzo Piano⁷ και τους OMA, καθώς και ως διδάσκων στην Architectural Association. Ο Alejandro Zaera-Polo αποφοίτησε από την Αρχιτεκτονική Σχολή του Πολυτεχνείου της Μαδρίτης και απέκτησε Master in Architecture από το Graduate School of Design του Harvard. Πριν από την ίδρυση των FOA

⁶ Foreign Office Architects, *Phylogensis: foa's ark: foreign office architects*, Actar, Βαρκελώνη, 2003, σελ. 10

⁷ Ιταλός αρχιτέκτονας (1937-), κάτοχος βραβείου Pritzker.

Το βραβείο Pritzker θεωρείται το αντίστοιχο Νόμπελ για την αρχιτεκτονική.

Το νέο έδαφος ?

εικ.61, δύο διαφορετικά προγράμματα σε ένα κτήριο

εικ.62, Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

δούλεψε για δύο χρόνια (1991-1993) στους OMA. Επίσης, έχει τελέσει κοσμήτορας του Berlage Institute στην Ολλανδία και διδάσκων στην αρχιτεκτονική σχολή των πανεπιστημίων Princeton και Yale στις ΗΠΑ. Εκτός από αρχιτέκτονας, ο Alejandro Zaera-Polo είναι και θεωρητικός, με έντονη συγγραφική δραστηριότητα.

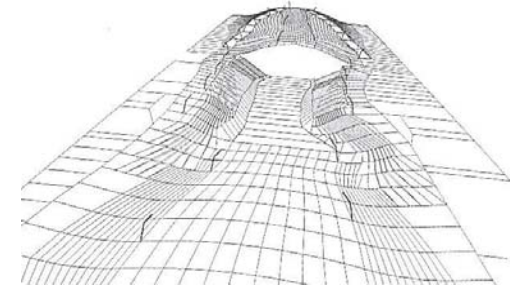
Οι FOA έχουν ασχοληθεί σε αρκετά έργα τους με τον σχεδιασμό υποδομών, καθώς θεωρούν εξαιρετικά ενδιαφέρουσα παράμετρο τους αυστηρούς, κτηριολογικούς περιορισμούς και τις προγραμματικές απαιτήσεις, που εξ' ορισμού επιβάλλονται. Ο διαγωνισμός αποτελεί για αυτούς ένα πείραμα, το οποίο βασίζεται στον επαναπροσδιορισμό του κτηρίου μεταφορών, ως προς το πρόγραμμα, τον προσανατολισμό και την κυκλοφορία. Η πρότασή τους, εκμεταλλευόμενη στο έπακρο τη σχεδίαση στο ψηφιακό περιβάλλον του υπολογιστή, αποτελεί ταυτόχρονα ένα ερευνητικό έργο και μια ρεαλιστική προσέγγιση, τονίζοντας την επιρροή τους στην αρχιτεκτονική τοπίου.⁸

4.2.β. διαπραγμάτευση εδάφους: Οι FOA διαχειρίζονται την επιφάνεια του εδάφους ως μια τεκτονική σύσταση επιπέδων, ως κατακόρυφη προέκταση της επιφάνειας του εδάφους, με πολλαπλές τοπογραφικές καμπύλες.⁹ Με

⁸ Rattenbury Kester, Lauence King (επιμ.), *Architects today*, Λονδίνο, 2006, σελ. 81

⁹ Marie-Ange Brayer & Beatrice Simonot (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο, 2003, σελ. 14

Το νέο έδαφος ?

εικ.63, σχεδίαση στο ψηφιακό περιβάλλον του υπολογιστή

εικ.64, τεκτονική σύσταση επιπέδων

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

αυτόν τον τρόπο δίνουν «έμφαση στην ιδιότητα του εδάφους να λειτουργεί ως ενιαίο και ευέλικτο πεδίο, ενοποιώντας τα ανόμοια στοιχεία, που συνθέτουν το περιβάλλον μας.»¹⁰

Το ανάγλυφο του εδάφους αντιμετωπίζεται ως ένα ενιαίο σύνολο και όχι ως μια βαθιά, μεμονωμένη επιφάνεια. Το έδαφος υπερυψώνεται¹¹ από τη βάση μιας επίπεδης πλατφόρμας, προκειμένου να δημιουργηθεί ο κατάλληλος χώρος για το πρόγραμμα και να επιτευχθεί συνέχεια ανάμεσα στο μέσα και στο έξω, το πάνω και το κάτω, συνεπείς στην κεντρική ιδέα του διαγράμματος κίνησης.

Η διαπραγμάτευση του εδάφους ξεκινά από την απόλυτα επίπεδη προβλήτα και καθ' ύψος αρχίζει να μορφώνεται σε μια γεωμετρία με πτυχώσεις, σ' ένα έντονο τεχνητό ανάγλυφο, θύλακα διαφόρων χρήσεων. Το τεχνητό ανάγλυφο του σταθμού δεν επιδέχεται μονομερή ανάγνωση ως βαθιά επιφάνεια εδάφους, αλλά αντιστοιχεί σε μια χωρική οργάνωση, όπου το έδαφος γίνεται τοίχος και στη συνέχεια οροφή. Μ' αυτόν τον τρόπο, οι FOA δημιουργούν ένα πρότυπο κτηρίου υποδομών, το οποίο εν τέλει συνιστά μια επιφάνεια, όπου η τεχνική της πτύωσης¹² διαπερνά όλο τον σχεδιασμό, από την πιο μικρή μέχρι τη μεγαλύτερη κλίμακα.

εικ.65, το έδαφος ως ενιαίο σύνολο

εικ.66, η διαπραγμάτευση του εδάφους ξεκινά από την απόλυτα επίπεδη προβλήτα και ...

εικ.67, ...μορφώνεται καθ' ύψος

¹⁰ Alex Wall, "Programming the Urban Surface" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 246

¹¹ βλ. κεφάλαιο 3

¹² Πιο πολλά σχετικά με την πτύωση στην αρχιτεκτονική στα: Gilles Deleuze, 1993, *the fold, Leibniz and the Baroque*, The Athlone Press, Λονδίνο, Bernard Cache, 1995, *Earth moves: the furnishing of territories*, The MIT Press, Cambridge, Deleuze, Gilles & Felix, Guattari, 1987, *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*, University of Minnesota Press, Μινεάπολις, Greg, Lynn, 2004, *Folding in Architecture* (επιμ.), Architectural Design, τόμος 63, αAcademy Editions, Λονδίνο και Sophia Vyzoviti, 2003, *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, Άμστερνταμ

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

Το συνεχές έδαφος λειτουργεί ως μηχανισμός ενεργοποίησης αστικών δράσεων στην οροφή του κτηρίου και ως γενεσιουργός δύναμη δημόσιου χαρακτήρα, σε συνδυασμό με το πρόγραμμα μεταφορών.¹³ Το έδαφος δεν περιορίζεται στο κέλυφος του κτηρίου ή στο βατό δώμα του, αλλά αποτελεί τη δομή του. Ο τρόπος με τον οποίο μορφώνεται το κτήριο, συμπύσσεται σε μια επιφάνεια, ενισχύοντας την αντίληψή του ως τοπίο.

4.2.γ. ένταξη στο τοπίο: Ο επιβατικός σταθμός αποτελεί ένα καινούργιο κομμάτι τοπογραφίας για την ακτογραμμή της Yokohama, τοποθετημένο σε ένα κομβικό σημείο για την πόλη. Ο σταθμός περιτριγυρίζεται από θάλασσα και αναπτύσσει μια ενδιαφέρουσα σχέση με το φυσικό στοιχείο. Ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνεται το αστικό πάρκο, έχει ως αποτέλεσμα την οπτική συνέχεια με τα γειτονικά πάρκα Yamashita και Akaranega, καθώς συμβάλλει και στη δημιουργία ενός ενιαίου, ανοιχτού παραλιακού μετώπου. Το κτήριο αναπτύσσεται πάνω στην επίπεδη προβλήτα -ξεκομμένο από τον αστικό ιστό- και μοιάζει να επεκτείνει την ακτογραμμή του παραλιακού μετώπου στη θάλασσα. Πρόκειται για μια σημειακή τοποθέτηση ενός τεχνητού τοπίου σε μικρογραφία, στο φυσικό, θαλάσσιο τοπίο, παραμένοντας σε απόσταση από το αστικό τοπίο της πόλης.

Η απόφαση των αρχιτεκτόνων αναίρεσης της πύλης και του ορίου, που χαρακτηρίζει τα κτήρια μεταφορών, βρίσκεται σε απόλυτη συνέπεια με τη διακριτική παρουσία του κτηρίου στη γραμμή του ορίζοντα. Προκειμένου κάτι τέτοιο να καταστεί εφικτό, το κτήριο έπρεπε να εξαπλωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο στο 'οικόπεδο'. Η διάχυση του κτηρίου στο οικόπεδο, σε συνδυασμό με τις προγραμματικές απαιτήσεις για την ύπαρξη

εικ.68, το ενεργοποίηση αστικών δράσεων στην οροφή

εικ.69, καινούργιο κομμάτι τοπογραφίας στην ακτογραμμή

εικ.70, διακριτική παρουσία στον ορίζοντα, συνέχεια αστικού τοπίου & αναίρεσης του ορίου

¹³ Sophia Vyzoviti, *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, 2003, Άμστερνταμ, σελ. 139

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

καταστρωμάτων επιβίβασης και στις δύο πλευρές του σταθμού, οδήγησε στο τελικό ορθογώνιο αποτύπωμα του κτηρίου.

4.2.δ. δομή: Η διαπραγμάτευση του εδάφους, άρα και η μορφή του -από τη στιγμή που αυτά είναι άρρηκτα συνδεδεμένα- ταυτίζεται με τη δομή του. Τόσο η οργάνωση του χώρου, όσο και ο φέρον οργανισμός του κτηρίου, είναι απόλυτα συνυφασμένα με την ανάπτυξή του σε μια επιφάνεια, βάσει της διαπραγμάτευσης του εδάφους ως ένα τεχνητό ανάγλυφο που ανυψώνεται και υποχωρεί, δημιουργώντας συνεχείς και ρευστούς χώρους.

Το γεγονός πως το 'διάγραμμα χωρίς επιστροφή' εφαρμόζεται πιστά στην οργάνωση του χώρου, είναι απολύτως εμφανές χάρη στην απουσία κατακόρυφων υποστυλωμάτων και τη δημιουργία πτυχωτών επιφανειών για τη στατική επίλυση του κτηρίου. Σ' αυτή την απόφαση καθοριστική σημασία αποτέλεσε η παρουσία του Cecil Balmond, ο οποίος αντικατέστησε την ιδέα των υποστυλωμάτων με αυτή του φέροντα οργανισμού ως μια ενιαία, πτυχωτή πλάκα.

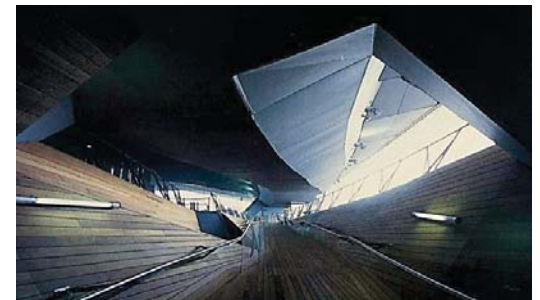
Στο κτήριο των FOA, η στέγη γίνεται τοίχος, το δάπεδο γίνεται κολόνα, η επιδερμίδα γίνεται δομή, καθώς τα σύνορα δεν αποτελούν όρια, αλλά τμήματα ενός συνόλου.¹⁴ Πρόκειται για ένα κτήριο χωρίς κλίμακες και κολώνες, όπου δομή και κυκλοφορία αποτελούν ένα σύνθετο σύνολο, πετυχαίνοντας τον πρωταρχικό στόχο, να επηρεάσει δηλαδή η κυκλοφορία άμεσα τον χώρο. Οι αναφορές των αρχιτεκτόνων από την αρχή της έρευνάς τους -όπως τα

¹⁴ Cecil Balmond, σχεδιαστής, μηχανικός, καλλιτέχνης, αρχιτέκτονας και συγγραφέας, βλ. Smith Jannuzi, *Informal-Cecil Balmond*, Prestel, Μόναχο, 2002, σελ. 114

Το νέο έδαφος ?

εικ.71, το έδαφος ως δομή

εικ.72, δομή και κυκλοφορία αποτελούν ένα σύνθετο σύνολο

εικ.73, φέρον οργανισμός ως ενιαία, πτυχωτή πλάκα

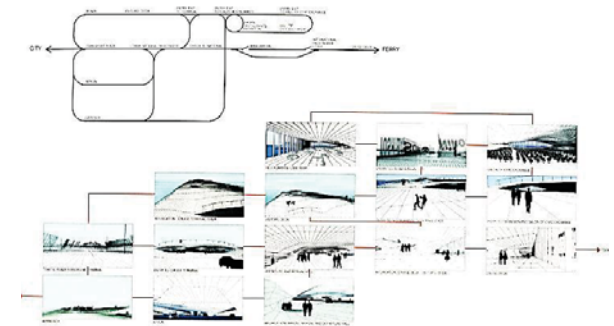
4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

origami και τα σχέδια του Ιάπωνα καλλιτέχνη Hokusai με κύματα¹⁵ αντανακλώνται στο τελικό αποτέλεσμα και δένουν μεταξύ τους με απόλυτη συνέπεια.

4.2.ε. κυκλοφορία: Η τυπολογία των κτηρίων μεταφορών επιβάλει έναν εξαιρετικά σαφή προσανατολισμό με αρχή, μέση και τέλος. Ο χρήστης εισέρχεται από το σημείο εισόδου, διασχίζει τον χώρο μέχρι το σημείο επιβίβασης και είτε επιβιβάζεται σε ένα πλοίο, είτε επιστρέφει πίσω. Ακριβώς αυτή τη χαρακτηριστική γραμμική κυκλοφορία προσπάθησαν να ανατρέψουν οι αρχιτέκτονες, με την κεντρική ιδέα του διαγράμματος 'χωρίς επιστροφή', μια δομή από βρόχους, που συνυφαίνονται δημιουργώντας πολλαπλές πορείες.

Οι διακλαδώσεις του διαγράμματος αντιμετωπίστηκαν ως σημεία μετάβασης από τον έναν χώρο στον άλλο, συνδέοντας μεταξύ τους τα διαφορετικά προγράμματα. Αποτέλεσμα είναι η δημιουργία ενιαίων χώρων με πολλαπλές κατευθύνσεις και η ανατροπή της τυπολογίας του συμβατικού κτηρίου μεταφορών, με τις καθορισμένες ροές και τον σαφή προσανατολισμό.»¹⁶

εικ.74, το 'διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή'

¹⁵ Παραδοσιακή ιαπωνική τεχνική αναδίπλωσης χαρτιού, που ξεκίνησε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και έγινε γνωστή εκτός Ιαπωνίας στα μέσα του 19^{ου}, ενώ σήμερα έχει εξελιχθεί σε σύγχρονη μορφή τέχνης.

Katsushika Hokusai (1760-1849), Ιάπωνας καλλιτέχνης, γνωστός για τη χαρακτηριστική σε ξύλο, ιδιαίτερα για το έργο του 'Thirty-six views of Mount Fuji', το οποίο περιλαμβάνει το διεθνώς αναγνωρισμένο 'The Great Wave off Kanagawa'.

¹⁶ <http://www.farshidmoussavi.com/flash/index.html#/projects/465> και <http://azpa.com/#/projects/465>

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

Το 'διάγραμμα χωρίς επιστροφή', αποτέλεσε την κεντρική ιδέα του σχεδιασμού και την πρώτη απόπειρα ώστε το κτήριο να αποκτήσει υπόσταση στον χώρο, μέσα από την αντιστοιχία των διακλαδώσεών του σε επιφάνειες μετρημένες σε τετραγωνικά μέτρα.¹⁷

Το διάγραμμα κυκλοφορίας καθορίζει όλο τον σχεδιασμό και επεκτείνεται και στις τρεις διαστάσεις του χώρου, χωρίς να περιορίζεται μόνο στην κάτοψη. Ενδεικτικό στοιχείο είναι ο τρόπος με τον οποίο τα όρια ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό, το πάνω και το κάτω διασπώνται, οδηγώντας σε μια αδιάκοπη κυκλοφορία. Από τους εσωτερικούς, χαμηλότερους χώρους, η κυκλοφορία επεκτείνεται ανεμπόδιστα στο αστικό πάρκο του δώματος, όπου οι συνεχείς ροές και τα πολλαπλά, πιθανά μονοπάτια αντανakλούν την 'χωρίς επιστροφή' κυκλοφορία. Ένα σύνολο από βρόγχους διαμορφώνεται και στο δημόσιο, ανοικτό πάρκο. Βρόγχους διαφορετικών υλικών, με την εναλλαγή του ξύλου και της φύτευσης, αλλά και βρόγχους που αναδύονται από την έντονη τοπολογία τους τεχνητού ανάγλυφου της οροφής.

Ένας λαβύρινθος από ανάγλυφα, θεάσεις και υλικά εντείνει την εξαιρετικά ενδιαφέρουσα κυκλοφορία σε όλη τη δομή του υβριδικού αυτού τοπίου.

εικ.75, τα όρια διασπώνται

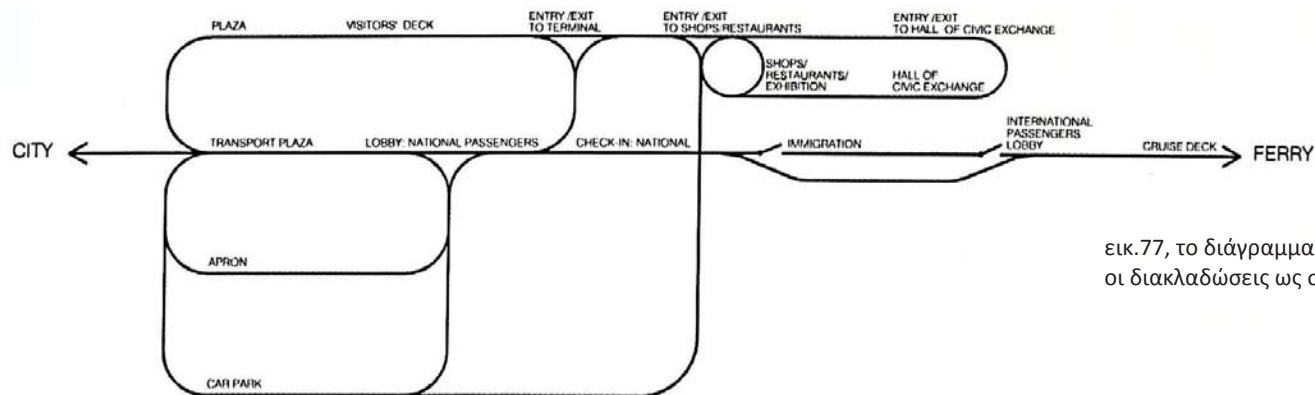

εικ.76, δημόσιοι βρόγχοι

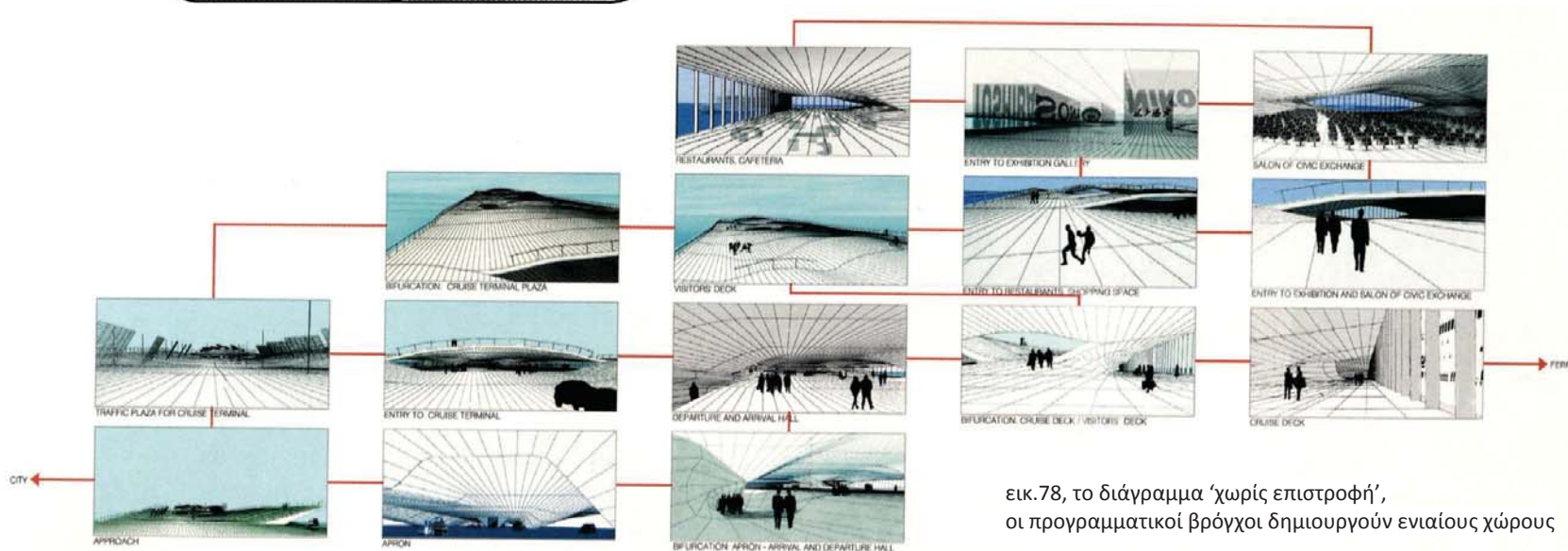
¹⁷ Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo, "The competition phase: in the eye of the twister" στο *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Ferre Albert (επιμ.), Actar, Βαρκελώνη, 2002, σελ. 11 και *Phylogenesis: foa's ark: foreign office architects*, Foreign Office Architects, Actar, Βαρκελώνη, 2003, σ.σ.228-236

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

εικ.77, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή', οι διακλαδώσεις ως σημεία μετάβασης

εικ.78, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή', οι προγραμματικοί βρόγχοι δημιουργούν ενιαίο χώρο

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

Το νέο έδαφος ?

4.2.στ. εμπειρία κατοίκησης: Η ρευστή γεωμετρία του κτηρίου και η ελευθερία κίνησης, απόρροια της πιστής εφαρμογής του 'διαγράμματος χωρίς επιστροφή', δημιουργούν έναν ατέρμονο αρχιτεκτονικό περίπατο, χωρία όρια και προσανατολισμό.

Η πρόταση των FOA καταργεί την αντίληψη του τερματικού σταθμού ως πύλη αφίξεων και αναχωρήσεων και τη μετατρέπει σε έναν ζωτικό, δημόσιο χώρο. Ο επισκέπτης δεν είναι απαραίτητα ταξιδιώτης, καθώς το κτήριο μετατρέπεται σε προορισμό για χαλάρωση, ενατένιση του τοπίου και κοινωνική δράση.

Η ρευστή γεωμετρία και η κίνηση στην κεκλιμένη επιφάνεια¹⁸ καθιστούν τη σωματική επαφή με το κτήριο εξαιρετικά αποτελεσματική και επιτυχημένη, καθώς μέσα από την κίνηση και τον βηματισμό οι πτυχώσεις του ανάγλυφου εγγράφονται στη βιωματική αντίληψη του χρήστη.

Ο σταθμός γίνεται αντιληπτός ως ένα σύνολο από σημεία στάσης και αποκάλυψης του τοπίου, μέσα από πολλαπλές, τοπολογικές διακυμάνσεις. Εμπειρία, που εντείνεται στο δώμα, η οποία λειτουργεί ως αστικό πάρκο, αλλά και στο εσωτερικό, όπου αν και υπάρχουν σαφώς οριοθετημένα προγράμματα, δεν διασπάται η χωρική συνέχεια και η οπτική σύνδεση με το τοπίο.

Η πολυπλοκότητα στη δομή και την οργάνωση του χώρου, οδήγησε στην περιορισμένη ποικιλία των υλικών, ώστε να αναδεικνύονται με σαφήνεια οι ποιότητες του χώρου. Τα υλικά ανάλογα με τη διαχείριση που υφίστανται, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: ατσάλι και ξύλο επιλέγονται για τις οριζόντιες επιφάνειες και δέχονται ιδιαίτερη

εικ.79, ένας ατέρμονος αρχιτεκτονικός περίπατος

εικ.80, σωματική επαφή

¹⁸ Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την κίνηση στην κεκλιμένη επιφάνεια στο Claude Parent, *Function of the Oblique: The Architecture of Claude Parent and Paul Virilio 1963-1969*, AA Documents

4.2. Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects [1995-2002]

επεξεργασία ως προς τη γεωμετρία και την υφή, ενώ οι υάλινες επιφάνειες και τα δίχτυα αντιστοιχούν στις κατακόρυφες επιφάνειες, που τείνουν να εξαλειφθούν, με στόχο τη χωρική συνέχεια.¹⁹ Τέλος, τα υλικά που επιλέγονται για τον αστικό πάρκο του δώματος τονίζουν τον δημόσιο χαρακτήρα του πάρκου και ισχυροποιούν την παρουσία της φύσης, χάρη στο ξύλο και την επιλεκτική φύτευση.

Ο τερματικός σταθμός της Yokohama, αν και έχει ένα αρκετά σαφές ορθογωνικό αποτύπωμα, υφίσταται περισσότερο ως ένα ατέρμονο τοπίο παρά ως ένα σαφώς ορισμένο κτήριο, είναι «ένα μοντέλο ικανό να ενοποιεί ανομοιόμορφες καταστάσεις σε ένα ενιαίο σύνολο»,²⁰ είναι ένα κτήριο-τοπίο χάρη στη δομή του ως μια επιφάνεια.

Το νέο έδαφος ?

εικ.81, κτήριο-τοπίο...

εικ.82, ...ως μία επιφάνεια

¹⁹ Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo “At large in Japan” στο *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Ferre Albert (επιμ.), Actar, Βαρκελώνη, 2002, σελ. 41 και *Phylogenesis: foa’s ark: foreign office architects*, Foreign Office Architects, Actar, Βαρκελώνη, 2003, σ.σ.234-236

²⁰ Alex Wall, “Programming the Urban Surface” στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 244

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

«Η τοποθεσία διεισδύει όχι μόνο στα σχέδια και στα προπλάσματα, αλλά και στην κεντρική ιδέα και τη μορφή της αρχιτεκτονικής. [...] Τα κτήρια αντιμετωπίζονται λιγότερο ως απομονωμένα αντικείμενα και περισσότερο ως κατασκευές αγκιστρωμένες στην τοποθεσία τους.»¹ Όταν το κτήριο αγκιστρώνεται στην τοποθεσία, οι ποιότητες της εγγράφονται στο κτήριο. Οι παλιές αντιλήψεις για το τοπίο και το κτήριο υποχωρούν, ώστε να αναδυθούν καινούργιες.²

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της θεώρησης αποτελεί το πολιτιστικό κέντρο στο Santiago de Compostella της Ισπανίας, έργο του αμερικανού αρχιτέκτονα Peter Eisenman. Η σχηματοποίηση του τοπίου ανάγεται σε μορφολογική δύναμη ενός συνόλου από κενά και πλήρη, με σαφείς αναφορές στο τοπίο της περιοχής.

Το έδαφος μοιάζει να υπερυψώνεται και να καλύπτει το κτήριο σε μια προσπάθεια ένταξης και εναρμόνισης με το φυσικό τοπίο. Το αρχιτεκτονικό έργο μέσα από την ανάγνωση και τη μελέτη της τοποθεσίας, τη συγκέντρωση πληροφοριών και την έρευνα,³ αναπτύσσει μια αρμονική σχέση με το τοπίο, εδραιώνοντας τη θέση του σε αυτό.

Ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός προκηρύσσεται το 1999 από τον Δήμο της Γαλιθία, ενώ το έργο ολοκληρώνεται το 2012 μετά από δεκατρία χρόνια κατασκευής. Η 'Πόλη του Πολιτισμού' ανέρχεται στα 150.000 τ.μ. φιλοξενώντας

εικ.84, πολιτιστικό κέντρο City of Culture, Peter Eisenman

εικ.85, η τοποθεσία διεισδύει στην κεντρική ιδέα και τη μορφή

¹ James Corner, "Recovering Landscape as a Critical Cultural Practice" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 16

² Marie-Ange Brayer & Beatrice Simonot (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο, 2003, σελ. 10

³ Christophe Girod, "Four Trace Concepts in Landscape Architecture" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σ.σ. 59-66

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

συνολικά έξι κτήρια, τα οποία ομαδοποιούνται σε τρία προγραμματικά ζεύγη, για να επιτευχθεί η αίσθηση μικρότερης κλίμακας. Στα κτήρια στεγάζονται το Μουσείο Ιστορίας της Γαλιθία και το Νέο Τεχνολογικό Κέντρο, το Μουσικό Θέατρο, τα Κεντρικά Γραφεία και Διοίκηση, Βιβλιοθήκη της Γαλιθία και το Αρχείο Εκθέσεων. Το πολιτιστικό κέντρο βρίσκεται στο βουνό Gaias, απέναντι από την πόλη του Santiago de Compostella, στην οποία καταλήγει το προσκύνημα των καθολικών για τον Άγιο Ιάκωβο, γνωστό και ως 'μονοπάτι του Santiago'.

4.3.α. ο αρχιτέκτονας: Ο Peter Eisenman βρίσκεται στο προσκήνιο της αρχιτεκτονικής τα τελευταία σαράντα χρόνια, τόσο μέσα από την κατασκευή, όσο και από τη διδασκαλία. Η αρχιτεκτονική του επηρεάζεται από διάφορα πεδία, όπως η γλωσσολογία, η φιλοσοφία, η λογοτεχνία και θεωρίες όπως η τοπολογία, η αποδόμηση κ.α., καθώς και από διάφορες σημαίνουσες προσωπικότητες, όπως ο Chomsky, ο Derrida, ο Deleuze, ο Leibniz, ο Proust, ο Rynchon και ο Blanchot.⁴

⁴ Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, 2006, Λονδίνο, σελ. 343

Anram Noam Chomsky, Αμερικανός γλωσσολόγος, φιλόσοφος, ιστορικός και ακτιβιστής (1928-), σημαντική μορφή για την αναλυτική γεωμετρία, την πληροφορική, τα μαθηματικά και την ψυχολογία.

Jacques Derrida, Γάλλος φιλόσοφος (1930-2004). Γνωστός για τη θεωρία της αποδόμησης. Το έργο του ανήκει στον μετα-στρουκτουραλισμό και συνδέεται με τη μεταμοντέρνα φιλοσοφία.

Gilles Deleuze, Γάλλος φιλόσοφος (1925-1995), σημαντική παρουσία στη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, τον κινηματογράφο και τις καλές τέχνες.

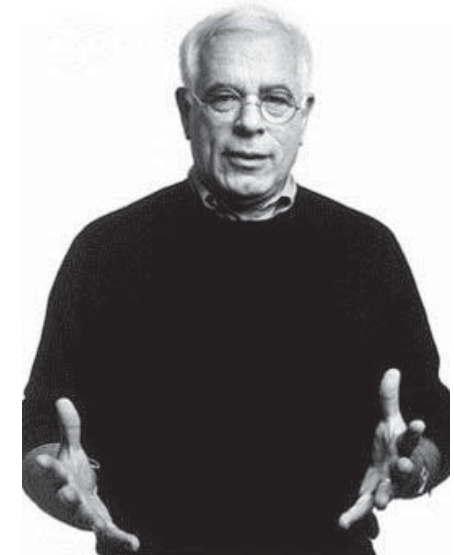
Gottfried Wilhelm Leibniz, Γερμανός φιλόσοφος και μαθηματικός (1646-1716)

Valentin Louis Georges Eugène Marcel Proust, Γάλλος κριτικός και συγγραφέας νουβελών, δοκιμίων (1871-1922)

Thomas Ruggles Pynchon, Αμερικανός συγγραφέας νουβελών (1937-)

εικ.86, βουνό Gaias και ευρύτερη περιοχή Santiago de Compostella

εικ.87, Peter Eisenman

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

Το έδαφος και το κενό αποτελούν κεντρικές έννοιες στην αρχιτεκτονική του Eisenman, ενώ τα διαγράμματα και το παλίμψηστο, αποτελούν σημαντικά αρχιτεκτονικά εργαλεία. Για τον Eisenman η αρχιτεκτονική είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς διαδοχικών διαδικασιών, με μια εσωτερική λογική, που εμποτίζουν τον σχεδιασμό και γίνονται εμφανείς τόσο στο περιεχόμενο, όσο και στη μορφή.⁵

Ήδη από το 1978, το έδαφος άρχισε να αποτελεί πεδίο έρευνας για τον Eisenman, ως αποτέλεσμα μιας εσωτερικής, πνευματικής αναζήτησης. Τα κτήριά του άρχισαν να αναπτύσσουν μια ιδιαίτερη σχέση με το φυσικό ανάγλυφο, σμιλεύοντάς το κυριολεκτικά και μεταφορικά. «Ο παραλληλισμός είναι εμφανής. Όταν κάποιος ξεκινά μια εσωτερική αναζήτηση, αυτό αλλάζει και τον τρόπο με τον οποίο συνθέτει»⁶ με μια διάθεση εσωτερικής ανασκόπησης. Ο Eisenman συλλέγει στοιχεία της τοποθεσίας και τα μετατρέπει σε σχεδιαστικές παραμέτρους. Αποτέλεσμα είναι το κτήριο να αναδύεται από την τοποθεσία, ανάγοντας το έδαφος σε καθοριστική σχεδιαστική παράμετρο και να αποτελεί ένα υβρίδιο τοπίου και αντικειμένου, ενσωματώνοντας τα δύο μέχρι εκείνη τη στιγμή, ετερογενή σύνολα.⁷

Το κενό ενυπάρχει στην αρχιτεκτονική του από το 1970, αποτέλεσμα μιας εξαιρετικά ορθολογικής και προσεκτικής διαδικασίας μετασχηματισμών και αποδόμησης του κύβου. Το κενό είναι «ένας ενεργός χώρος, που αλλάζει τον τρόπο αντίληψης και κατοίκησης ενός κτηρίου, μια νοηματική παρουσία, που ενσωματώνει τα ίχνη των

εικ.88, έδαφος και κενό

Maurice Blanchot, Γάλλος συγγραφέας, φιλόσοφος και λογοτεχνικός θεωρητικός (1907-2003). Το έργο του είχε σημαντική επιρροή στους μετα-στρουκτουραλιστές φιλοσόφους, όπως ο Jacques Derrida

⁵ ο.π., σελ.57

⁶ ο.π. σελ.26

⁷ Luca Galofaro, *Digital Eisenman: an office of the electronic era*, Birkhauser, 1999, Basel, σελ. 32

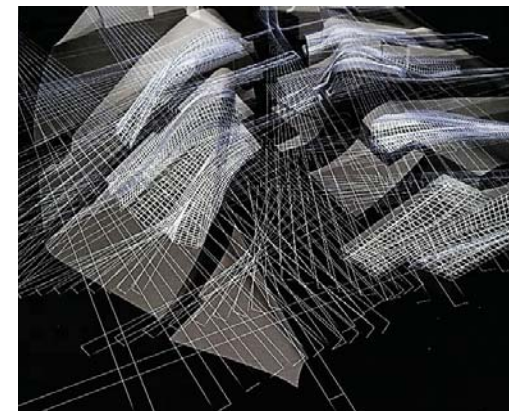
4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

ενεργειών.»⁸ Ο ενδιάμεσος χώρος, που προκύπτει από την παρουσία του κενού και την απουσία της ύλης, αποτελεί κεντρικό σημείο στην αρχιτεκτονική του, διερευνώντας όλους τους πιθανούς μετασχηματισμούς ανάμεσα στα κτήρια και τον ενδιάμεσο χώρο, ανάμεσα στα πλήρη και τα κενά.⁹

Τα διαγράμματα για τον Eisenman αποτελούν το συντακτικό αφήγησης της συνθετικής διαδικασίας. Συνήθως ξεκινούν από μια απλή μορφή, η οποία μέσω της σχεδιαστικής πολυπλοκότητας, καταλήγει στο τελικό αποτέλεσμα, ταυτίζοντας συνθετική διαδικασία και διάγραμμα.¹⁰ Τα διαγράμματα αναπαριστούν ροές, κινήσεις, τοπογραφικές και ιστορικές πληροφορίες της τοποθεσίας, «δημιουργώντας τις κατάλληλες, αρχιτεκτονικές συνθήκες παραγωγής χώρου.»¹¹ Πολλές φορές η διαδικασία δημιουργίας και αναπαράστασης των διαγραμμάτων αντιστοιχεί σε μια χασοτική γεωμετρία, που δεν μπορεί να περιγραφθεί μέσα από την Ευκλείδεια γεωμετρία. Γι' αυτό το λόγο ο υπολογιστής και οι ευκολίες αναπαράστασης που προσφέρει -όπως τα δυναμικά γραφικά μοντέλα και οι τρισδιάστατες απόψεις- αποτελούν σημαντικό εργαλείο στην αρχιτεκτονική του.¹²

Το εργαλείο του παλίμψηστου για τον Eisenman είναι η συλλογή πληροφοριών και ποιοτήτων της τοποθεσίας και η εγγραφή τους μέσα από μια σειρά εναποθέτησης διαφορετικών επιπέδων. Με αυτό τον τρόπο, η τοποθεσία μετατρέπεται σε ένα αρχαιολογικό αρχείο, στο οποίο τα ίχνη της συνθετικής διαδικασίας αποτελούν εμφανή

εικ.89, διάγραμμα μετασχηματισμού και μη Ευκλείδεια γεωμετρία

⁸ Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, 2006, Λονδίνο, σελ.26-30

⁹ Luca Galofaro, *Digital Eisenman: an office of the electronic era*, Birkhauser, 1999, Basel, σελ. 42

¹⁰ Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, 2006, Λονδίνο, σελ. 58

¹¹ Luca Galofaro, *Digital Eisenman: an office of the electronic era*, Birkhauser, 1999, Basel, σελ. 32

¹² ο.π., σελ. 38

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

στοιχεία σχεδιασμού. Κατά τον ίδιο η αρχιτεκτονική του είναι ένα είδος γραπτού κειμένου, όπου τα ίχνη της σύνθεσης εγγράφονται στα υλικά, ως άξονες καθοδήγησης του παρατηρητή, όπως οι λέξεις στο κείμενο.

Επιθυμία του Eisenman είναι να ενεργοποιήσει το ενδιαφέρον του επισκέπτη και να τον βάλει στη διαδικασία αποκωδικοποίησης των ιχνών, που ο ίδιος άφησε σκόπιμα πίσω του, ώστε να συνθέσει εκ νέου ο ίδιος την αφήγηση του σχεδιασμού με μια δική του ερμηνεία, ξεδιπλώνοντας τον μίτο της τοποθεσίας.¹³ Ο Eisenman προσπαθεί να ενεργοποιήσει την παρατήρηση του κτηρίου από τον χρήστη, προκαλώντας διαφορετικές αισθήσεις. Στην αρχή εμφανίζονται πράγματα, που στη συνέχεια δεν υφίστανται ή με μια πιο προσεκτική ανάγνωση αναδύονται λεπτομέρειες, που αρχικά ήταν κρυμμένες. [...] Ο χώρος κρύβεται στο τοπίο και οι αρχιτέκτονες προσπαθούν να τον αποκαλύψουν.»¹⁴

4.3.β. διαπραγμάτευση εδάφους & ένταξη στο τοπίο: Στο συγκεκριμένο παράδειγμα η διαπραγμάτευση του εδάφους και η ένταξη στο τοπίο ταυτίζονται απόλυτα. Το κτήριο τοποθετείται στο βουνό Gaias, όπως ορίζεται από τον διαγωνισμό και ζητούμενο είναι να αναπτυχθεί μια ιδιαίτερη σχέση τόσο με το φυσικό τοπίο της περιοχής, όσο με την πόλη του Santiago de Compostella.

¹³ ο.π. σ.σ. 60, 186

¹⁴ Luca Galofaro, *Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, 2003, Βαρκελώνη, σ.σ. 28-32

Το νέο έδαφος ?

εικ.90, ξεδιπλώνοντας το μίτο

εικ.91, City of Culture και μεσαιωνική χάραξη Santiago de Compostella

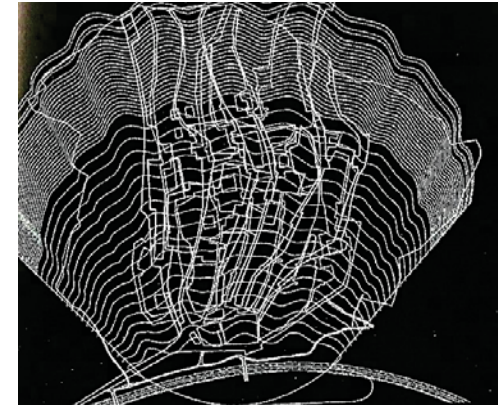
4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

Η αρχιτεκτονική διοχετεύει την ενέργεια του τόπου διαμέσου της τοποθεσίας, χωρίς όμως το αποτέλεσμα να μοιάζει με κτήριο, αλλά με κομμάτι της φυσικής τοπογραφίας, με ένα 'μαγικό βουνό',¹⁵ τουλάχιστον αυτή ήταν η πρόθεση του αρχιτέκτονα, όπως φαίνεται και στο πρόπλασμα του διαγωνισμού. «Ο νέος, αστικός ιστός δημιουργεί ένα κτηριακό συγκρότημα, που είναι κυριολεκτικά εγγεγραμμένο στην τοποθεσία και φορτισμένο με μια έντονη πυκνότητα διαφορετικών παραδόσεων.»¹⁶

Η εναποθέτηση και αλληλεπίδραση τριών διαφορετικών επιπέδων συνιστά τη γενεσιουργό δύναμη του έργου. Τα επίπεδα πληροφοριών, που συντίθενται είναι η μεσαιωνική κάτοψη της πόλης του Santiago, το κοχύλι -έμβλημα της πόλης- και οι διαδρομές των καθολικών προσκυνητών. Τα παραπάνω επίπεδα λειτουργούν καταλυτικά στην παραγωγή αρχιτεκτονικής μορφής, μέσα από μια διαδικασία αποδόμησης του σχεδίου της μεσαιωνικής πόλης και την εισβολή ροών.¹⁷

Οι χαράξεις της μεσαιωνικής πόλης του Santiago οριοθετούν ξεκάθαρα τη σχέση ανάμεσα στα κτήρια και τον υπολειπόμενο χώρο, που αντιστοιχεί στους δρόμους, διαμορφώνοντας το σύνολο από κενά και πλήρη. Οι εγγεγραμμένες αστικές χαράξεις αναμειγνύονται με τις θρησκευτικές διαδρομές των προσκυνητών, παραμορφώνοντας τον αστικό κánaβο και την αντιστοιχία ανάμεσα στο δομημένο και μη αστικό χώρο που υπάρχει στο μεσαιωνικό κέντρο.¹⁸

εικ.92, μεσαιωνική κάτοψη και 'κοχύλι'

εικ.93, μεσαιωνική κάτοψη και ροές προσκυνητών

¹⁵ Όπως δηλώνει ο ίδιος ο αρχιτέκτονας σε συνέντευξή του, <http://www.cidadedacultura.org/acidade.aspx>

¹⁶ Luca Galofaro, *Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 186-188

¹⁷ Silvio Cassara (επιμ.), *Peter Eisenman: Feints*, Skira, 2006, Μιλάνο, σελ. 164

¹⁸ Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, 2006, Λονδίνο, σελ.

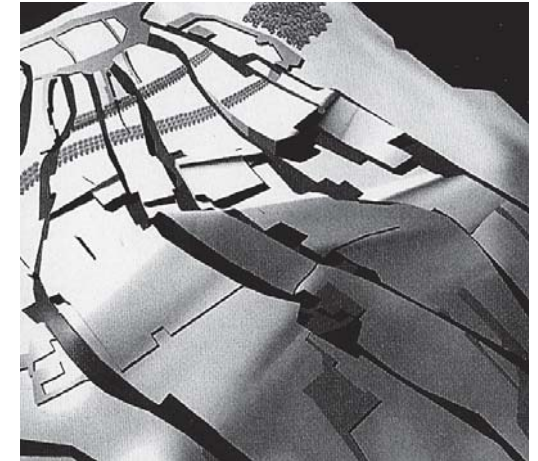
4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

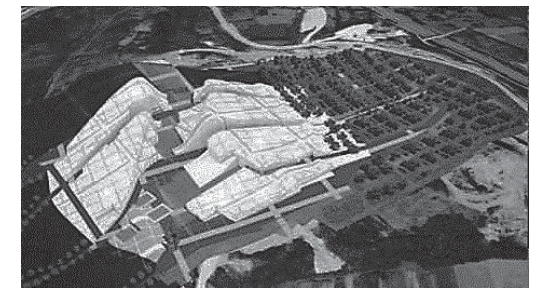
Ο Eisenman ανατρέπει τη σαφώς ορισμένη σχέση κτηρίου και εδάφους στον αστικό ιστό και εισάγει μια σχέση όπου κυρίαρχο ρόλο έχει η μορφή. Το έδαφος σμιλεύεται και ανυψώνεται καλύπτοντας κυριολεκτικά τα κτήρια και διαμορφώνοντας έναν αστικό σχεδιασμό, στον οποίο η αρχιτεκτονική και η τοπογραφία συγχωνεύονται, κάνοντας μη διακριτά τα όρια ανάμεσα στο τοπίο και το κτήριο.¹⁹

Η διαπραγμάτευση του εδάφους, μέσω της σχηματοποίησης του τοπίου -τόσο ως προς τη μορφολογία της τοπογραφίας, όσο και ως προς τα υλικά- στοχεύει στην ένταξη του υπερμεγέθους αυτού κτηριακού συγκροτήματος στο τοπίο. Συμφώνα με τον αρχιτέκτονα «η ενσωμάτωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τοποθεσίας στον σχεδιασμό, κάνει το τοπίο ορατό και ευανάγνωστο. [...] η σύσταση της τοποθεσίας ανάγει την επιφάνεια του εδάφους σε μια τοπολογική δομή», η οποία αναπόφευκτα επαναπροσδιορίζει σχέσεις ανάμεσα στο παλιό και το νέο, το αντικείμενο και το περιεχόμενο, το έδαφος και τη μορφή.²⁰

4.3.γ. δομή: Το έργο αποτελείται συνολικά από έξι διαφορετικά κτήρια, που συνθέτουν όμως ένα ενιαίο σύνολο, χάρη στην επιδερμίδα του φυσικού ανάγλυφου, η οποία ενοποιεί κτήριο και τοπίο. Το έδαφος αποτελεί κύρια σχεδιαστική παράμετρο, που διαμορφώνει το αρχιτεκτονικό αποτέλεσμα, δηλαδή τη συγχώνευση τοπίου και

εικ.94, το έδαφος σμιλεύεται και ανυψώνεται, δημιουργώντας κενά και πλήρη

εικ.95, έξι κτήρια, ένα ενιαίο σύνολο... κτήριο και τοπίο

¹⁹ ο.π. σελ. 110

²⁰ Julia Czerniak, "Looking Back at Landscape Urbanism: Speculations on Site" στο *The Landscape Urbanism Reader*, Charles Waldheim (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 2006, σελ. 112-114

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

κτηρίου και την ανάδειξη «της ικανότητας του ανθρώπου να διαχειρίζεται τη φύση, κάνοντας δυσδιάκριτα τα όρια ανάμεσα στο τεχνητό και το φυσικό.»²¹

Τα επιμέρους κτήρια αναπτύσσονται σε πολλαπλά επίπεδα, εισάγοντας 'διακοσμητικά' ίχνη²² στα δώματα και το δάπεδο, τα οποία περιέχουν πληροφορίες της τοποθεσίας. Το εσωτερικό των κτηρίων αποτελεί συνέχεια του τοπίου και της συσσώρευσης πληροφοριών κατά τον σχεδιασμό.

Οι συνθετικές επιλογές ως προς τα υλικά και τα υαλοπετάσματα στις όψεις, λειτουργούν ως σχόλιο στην αρχιτεκτονική της Γαλιθια, με αναφορές στις υάλινες όψεις της La Corouña, τις λίθινες όψεις του Santiago και τη γεωλογική σύσταση του τοπικού εδάφους.²³

4.3.δ. κυκλοφορία: Η κυκλοφορία στο εσωτερικό των κτηρίων αναπτύσσεται σε πολλαπλά επίπεδα, τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με κεκλιμένα επίπεδα και μικρές κλίμακες. Στην εσωτερική πορεία ο επισκέπτης πληροφορείται συνεχώς για τη δομή του έργου ως σύνολο πληροφοριών, μέσα από τις χαράξεις στον χώρο και τη χρήση διαφορετικών υλικών. Με αυτό τον τρόπο τονίζονται πιθανά μονοπάτια-χαράξεις και η αναφορά τους στο σχεδιασμό, σε σχέση πάντα με την τοποθεσία.

εικ.96, 'διακοσμητικά ίχνη' και πληροφορίες

εικ.97, ίχνη, επίπεδα, μονοπάτια και χαράξεις

²¹ Aaron Betsky (επιμ.), *Landscapers: Building with the land*, Thames & Hudson Inc., 2002, Νέα Υόρκη, σελ. 161

²² «Ο Eisenman εφευρίσκει το σύγχρονο διάκοσμο [...] ως στοιχείο ικανό να ενεργοποιήσει την ανάγνωση του κτηρίου», βλ. Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, 2006, Λονδίνο, σελ. 195

²³ Όπως δηλώνει ο ίδιος ο αρχιτέκτονας σε συνέντευξή του, <http://www.cidadedacultura.org/acidade.aspx>

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

Εξαιρετικά ενδιαφέρον στοιχείο αποτελεί η κυκλοφορία ανάμεσα στα έξι, κτήρια, που σχεδόν αναπαράγει την αίσθηση της περιήγησης στο μεσαιωνικό κέντρο του Santiago.

Χαρακτηριστική είναι η κίνηση στη βαθιά οροφή του κτηρίου που μοιάζει να αναδύεται από το έδαφος. Κτήριο και τοπίο γίνονται ένα, καθώς το ανθρώπινο, τεχνητό ανάγλυφο ανυψώνεται μέσα από το φυσικό. Η κίνηση σε αυτό το μεταβατικό στάδιο παραμένει συνεχής και διακόπτεται μόνο από την απότομη κλίση των τεχνητών λόφων του Eisenman. Η δυσκολία ανάβασης και οι φυγές από αποκαλύπτονται από ψηλά, τονίζουν την αίσθηση της ανάβασης σε ένα τεχνητό βουνό και υπογραμμίζουν πως αρχιτεκτονική και τοπίο αναπτύσσουν μια αμφίδρομη, παραγωγική σχέση, που λειτουργεί συμπληρωματικά.

Η κυκλοφορία στο βατό δώμα του κτηρίου, ως συνέχεια της φυσικής τοπογραφίας της περιοχής και απόληξη των προσκυνητών, αποτελεί το πιο δυνατό συνθετικό στοιχείο του έργου. Οι προσκυνητές πλέον δεν έρχονται στο Santiago μόνο για θρησκευτικούς λόγους, αλλά και για πολιτιστικούς.

Η Πόλη του Πολιτισμού αποτελεί την κορύφωση ενός συνόλου τοπικών και υπερτοπικών ροών κυκλοφορίας, οι οποίες σμιλεύουν το φυσικό ανάγλυφο και αναδύουν ένα νέο έδαφος.

4.3.ε. εμπειρία κατοίκησης: Οι αναφορές στην πολυπλοκότητα, που χαρακτηρίζει τον σχεδιασμό είναι εμφανείς. Οι βασικές χαράξεις όχι μόνο μορφώνουν τους κτηριακούς όγκους, αλλά εγγράφονται στην οροφή, το δάπεδο, τους τοίχους και τον φωτισμό, εντείνοντας την αίσθηση ενός πυκνού συνόλου από ίχνη, που αναπτύσσεται στις τρεις διαστάσεις. «Οι αρχιτέκτονες, που αφήνουν ίχνη, θέλουν να γίνουν αντιληπτοί και υπαινίσσονται πως το

εικ.98, δυσκολία ανάβασης ...

εικ.99, τεχνητή τοπογραφία

4.3. Πολιτιστικό Κέντρο City of Culture, Peter Eisenman [1999-2012]

Το νέο έδαφος ?

κοινό τους είναι αρκετά φιλόπονο, εργατικό και ευφυές, ώστε να τελέσει τη διερευνητική δουλειά ενός ερευνητή, ώστε να τους αποκωδικοποιήσει.»²⁴ Αποτέλεσμα είναι ο επισκέπτης να βρίσκεται περιτριγυρισμένος από ένα σύνολο πληροφοριών στο χώρο, τονίζοντας συνεχώς την τοποθεσία και την ταύτισή της με την αρχιτεκτονική, αποκρυπτογραφώντας βήμα-βήμα τη σκέψη του αρχιτέκτονα.

Η κίνηση ανάμεσα στα έξι κτήρια έχει σαφείς αναφορές στο μεσαιωνικό κέντρο του Santiago, τόσο ως προς τις χαράξεις, όσο και ως προς την εντύπωση, που διαμορφώνει ο επισκέπτης. Η αίσθηση περιπλάνησης είναι σχεδόν ίδια με αυτή στα στενά σοκάκια της πόλης με τις λίθινες όψεις και τα ψηλά κτήρια. Σε αυτό το αποτέλεσμα συμβάλλουν τόσο το μέγεθος των κτηριακών όγκων, όσο και η τοπική πέτρα.

Στο έργο για το Santiago, όπως σχεδόν και σε κάθε έργο του Eisenman, οι επισκέπτες δεν αναπτύσσουν μια παθητική σχέση με τον χώρο. «Βρίσκονται παγιδευμένοι σε μια ατμόσφαιρα συνεχώς μεταβαλλόμενων χώρων, εμποτισμένων με μια εθιστική αίσθηση συνεχούς μετατροπής. [...] Η Πόλη του Πολιτισμού αποτελεί ένα νέο τόπο προσκυνήματος για τη Γαλιθία, επαναπροσδιορίζοντας τις σχέσεις των ανθρώπων όχι διαμέσου της θρησκείας, αλλά διαμέσου του τοπίου και της αρχιτεκτονικής.»²⁵

εικ.100, παγιδευμένοι σε μια ατμόσφαιρα...

²⁴ Stan Allen, *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, 2006, Λονδίνο, σελ. 187

²⁵ ο.π. σελ. 110

. Το νέο έδαφος ?

Κατά τον εικοστό αιώνα επανήλθε δυναμικά η έννοια του τοπίου ως απάντηση σε σύγχρονα, αστικά και οικολογικά προβλήματα και νέες αντιλήψεις για την πόλη. Έτσι, το τοπίο εμφανίζεται σε πολλά πεδία όπως η αρχιτεκτονική, ο αστικός σχεδιασμός, η τοπιακή πολεοδομία, η αρχιτεκτονική τοπίου, η *land art* κα., καθιστώντας τη διερεύνησή του ένα δύσκολο εγχείρημα. Ακριβώς αυτή η διεπιστημονικότητα της έννοιας του τοπίου δηλώνει το χαοτικό και ενδιαφέρον εύρος στο οποίο επεκτείνεται το τοπίο. «Σήμερα η αρχιτεκτονική βρίσκεται σε μια φάση μετασχηματισμού [...] χρησιμοποιεί ένα υβριδικό λεξιλόγιο τοπίου, όπου τα φυσικά χαρακτηριστικά ενώνονται με τα χαρακτηριστικά του δομημένου χώρου.»¹

Στόχος της εργασίας είναι να προσεγγίσει το πώς η αρχιτεκτονική λειτουργεί ως τοπίο. Προκειμένου κάτι τέτοιο να καταστεί εφικτό κρίθηκε σκόπιμος ο ορισμός της αρχιτεκτονικής και του τοπίου. Τόσο το τοπίο, όσο και η αρχιτεκτονική είναι δύο πεδία, τα οποία δεν δέχονται μονομερείς προσεγγίσεις, με αποτέλεσμα να διαμορφώνονται πολλαπλές ερμηνείες και δυσδιάκριτα όρια στα σημεία σύζευξής τους. Ίσως η γλωσσολογική ερμηνεία είναι η πιο ασφαλής προσέγγιση για την αρχή της έρευνας, καθώς διαμέσου του λόγου γίνεται μια πρώτη προσπάθεια καθοδήγησης και ταξινόμησης της σκέψης.

Μέσα από γλωσσολογικούς ορισμούς για το τοπίο και την αρχιτεκτονική, καθώς και μέσα από προσεγγίσεις αρχιτεκτόνων, παρατηρείται πως συνδεδετικός κρίκος των δύο πεδίων είναι η επιφάνεια του εδάφους. Το τοπίο δεν νοείται χωρίς την επιφάνεια του εδάφους και κατ' αντιστοιχία η αρχιτεκτονική - τουλάχιστον η υλοποιημένη, μη εικονική- δεν υφίσταται χωρίς το έδαφος. Κατά τον Raoul Bunschoten, το έδαφος, η επιδερμίδα της γης, είναι η επιφάνεια στην οποία ζούμε, από την οποία σπανίως απομακρυνόμαστε και η οποία μπορεί να δεχθεί άπειρες ερμηνείες, ανάλογα με τα όρια της φαντασίας.²

«Το τοπίο είναι ένα έδαφος, το οποίο έχει διαμορφωθεί από τις συνεχείς ροές και κινήσεις στην επιφάνειά του»³. Το έδαφος καθίσταται ο συνδεδετικός κρίκος ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και το τοπίο, καθώς η διαμόρφωση της επιφάνειάς του μέσα από διάφορες χειρονομίες, οδηγεί στην υπόσταση της αρχιτεκτονικής ως τοπίο.

¹ Luca Galofaro, *Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 28-32

² Raoul Bunschoten, Chora (επιμ.), *Urban Flotsam*, 010 Publishers, 2001, Ρότερνταμ, σελ. 17-19

³ Greg Lynn, *Animate Form*, Princeton Architectural Press, 1999, Νέα Υόρκη, σελ. 35

. Το νέο έδαφος ?

Σήμερα η παρουσία του εδάφους στην αρχιτεκτονική θεωρείται αναπόσπαστο στοιχείο της σύνθεσης, όμως κάτι τέτοιο δεν ήταν πάντα αυτονόητο. Προκειμένου να διερευνηθεί η παρουσία του εδάφους στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, κρίθηκε σκόπιμη η μελέτη του από τη στιγμή που η μοντέρνα αρχιτεκτονική κηρύσσει την απελευθέρωσή της από αυτό, μέχρι τις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, που το έδαφος αποκτά αυτόνομη αρχιτεκτονική παρουσία. Η διαπραγμάτευση του εδάφους στην αρχιτεκτονική από το σύστημα pilotis στη «δομή-τοπίο» αναδεικνύει όλο το φάσμα των χειρονομιών, μέσα από τις οποίες το απαξιωμένο, μοντέρνο έδαφος μετατρέπεται από μια ανίσχυρη πλατφόρμα τοποθέτησης της αρχιτεκτονικής, σε αυτούσια αρχιτεκτονική δομή. Το τοπίο επεκτείνεται μέσα από χειρονομίες διαπραγμάτευσης της επιφάνειας του εδάφους, οι οποίες στοχεύουν στην αδιάκοπη κίνηση και ροή, μέσα από κεκλιμένα επίπεδα και τοπολογικές επιφάνειες που μοιάζουν να μιμούνται τις πτυχώσεις του φυσικού τοπίου.

Οι χειρονομίες διαπραγμάτευσης του εδάφους μπορούν να κατηγοριοποιηθούν μέσα από τη διαδικασία της τομής, αναδεικνύοντας με σαφήνεια τη σχέση αρχιτεκτονικής και εδάφους. Στις κατηγορίες, που προέκυψαν γίνεται κατανοητό πως το έδαφος δεν αποτελεί πλέον την επίπεδη επιφάνεια πάνω στην οποία μορφώνεται μονοσήμαντα η αρχιτεκτονική, αλλά αποτελεί ικανή συνθήκη αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Το νέο έδαφος μπορεί να διαμορφωθεί σε απόσταση, σε στοίβαξη, σε ανάπτυγμα, σε σμίλευση, ακόμα και σε υπερύψωση. Μέσα από κάθε κατηγορία εμπλουτίζεται με διαφορετικά νοήματα-ενοσιολογικές προσεγγίσεις και αναδεικνύει διαφορετικές χωρικές εμπειρίες.

Στη βάση των παραπάνω, πρώτες σκέψεις σχετικά με το πώς η αρχιτεκτονική αναγνωρίζεται και λειτουργεί ως τοπίο αρχίζουν να σκιαγραφούνται. Καθίσταται σαφές το ενώ πιστεύουμε ότι λειτουργούμε σε τρισδιάστατο χώρο, η βαρύτητα περιορίζει την κίνησή μας σε μια επιφάνεια. Στα κτήρια οι επιφάνειες-εδάφη πολλαπλασιάζονται ενώ στο τοπίο περιοριζόμαστε λίγο-πολύ στην επιφάνεια του εδάφους-‘επιδερμίδα της γης. Αυτός ο περιορισμός όμως δίδει δύναμη, διότι η μορφή της επιφάνειας του νέου εδάφους αποκτά εξαιρετική σημασία, και η παραμικρή μεταβολή της διαμορφώνει αίσθηση

. Το νέο έδαφος ?

και χρήση του χώρου.⁴ Η αρχιτεκτονική συνεπώς γίνεται τοπίο όταν συμπυκνώνεται σε μια επιφάνεια, ανεξάρτητα από το αν δομείται σε παραπάνω από ένα επίπεδα.

Η μελέτη μετατροπής του εδάφους από απαξιωμένη επιφάνεια σε αρχιτεκτονική δομή και η κατηγοριοποίηση των χειρονομιών διαπραγμάτευσης της επιφάνειάς του, δεν επαρκούν προκειμένου να παρουσιασθεί επαρκώς ο τρόπος με τον οποίο η αρχιτεκτονική γίνεται αντιληπτή ως τοπίο. Γι' αυτό η μελέτη συγκεκριμένων παραδειγμάτων, όπου το έδαφος αποτελεί αναπόσπαστο και χαρακτηριστικό κομμάτι της αρχιτεκτονικής τους, κρίθηκε απαραίτητη. Επιλέχθηκαν τρία σύγχρονα έργα αρχιτεκτονικής, τα οποία αναγνωρίζονται ως τοπία και τα οποία παρουσιάζονται υπό κοινές συνιστώσες στοχεύοντας στην ανάδειξη της αρχιτεκτονικής ως τοπίο. Μέσα από τη μελέτη τους, γίνεται κατανοητό πως η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο υπό το πρίσμα του 'νέου εδάφους', καθώς αναδεικνύονται συνθήκες όπως η αδιάκοπη κίνηση και ροή, τα πολλαπλά τοπογραφικά επίπεδα, η έντονη τοπολογία, οι φυγές του τοπίου και η έντονη κοινωνική δράση.

«Το να αναγνωρίζεις την πραγματικότητα, σημαίνει να αρχίζεις να τη μεταμορφώνεις.»⁵ Κατ' αντιστοιχία η μεταμόρφωση του εδάφους στη σύγχρονη αρχιτεκτονική, σημαίνει ότι έχει προηγηθεί η αναγνώρισή του ως δυναμικό πεδίο πολλαπλών προσεγγίσεων, όπου τα όρια ανάμεσα σε ερμηνευτικούς ορισμούς και χωρικές ποιότητες είναι δυσδιάκριτα. Η αρχιτεκτονική συγχωνεύεται με το τοπίο. Η αρχιτεκτονική ορίζεται ως τοπίο και το τοπίο ως αρχιτεκτονική, όταν το νέο έδαφος υφαίνει συνδέσμους ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό και θολές συσχετίσεις μεταξύ παρατηρητή και αντικειμένου προς παρατήρηση.⁶

⁴ Σημειώσεις Θωμά Δοξιάδη στο μάθημα 'Αρχιτεκτονική Τοπίου', θερινό εξάμηνο 2005, Αρχιτεκτονική Σχολή Πάτρας.

⁵ Manuel Gausa (επιμ.), *the metapolis dictionary of advanced architecture: city, technology and society in the information age*, ACTAR, 2003, Βαρκελώνη, σελ. 56

⁶ Marie-Ange Brayer & Beatrice Simonot (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο, 2003, σελ. 10

. Το νέο έδαφος ?

Το νέο έδαφος ανεξάρτητα από το αν αποτελεί μια μονοεπίπεδη επιφάνεια (αστικό πάρκο High Line), μια έντονη τοπολογική επιφάνεια (τερματικός σταθμός Yokohama) ή μια τεχνητή τοπογραφία, που λειτουργεί ως εξωτερικό κέλυφος (πολιτιστικό κέντρο City of Culture), είναι μια στρατηγική, μια διεπιφάνεια, μια πλατφόρμα. Το νέο έδαφος εγείρει συσχετισμούς ανάμεσα στην

-αρχιτεκτονική και το τοπίο

-την αρχιτεκτονική και τις υποδομές

-την αρχιτεκτονική και τις ροές

συνιστώντας πολλές συνθήκες ταυτόχρονα.⁷ Το νέο έδαφος ενοποιεί γοητευτικές αντιθέσεις, όπως

-το μέσα και το έξω

-τη φύση και την πόλη

-την έντονη τοπολογία και την επίπεδη επιφάνεια

-το πάνω και το κάτω

-το φυσικό και το τεχνητό

σε ένα ενιαίο σύνολο, όπου η βιωματική εμπειρία του χώρου και το τοπίο που αποκαλύπτεται, το καθιστούν ένα εξαιρετικά ισχυρό μέσο αισθητικής απόλαυσης.

⁷ ο.π. σελ. 42

. Το νέο έδαφος ?

Αν η φύση αγαπά να κρύβεται, σύμφωνα με τον Ηράκλειτο, τότε οι αρχιτέκτονες αγαπούν να την αποκαλύπτουν, χρησιμοποιώντας όλα τα συνθετικά τους εργαλεία, τα οποία εμπλουτίζονται από το τοπίο και τα οποία αντιστρόφως εμπλουτίζουν το τοπίο. Μία αντίστοιχη στρατηγική αποκάλυψης υπηρετεί και το νέο έδαφος, μέσα από το οποίο η αρχιτεκτονική υφίσταται ως τοπίο, που «αναπλάθει τον κόσμο, όχι μόνο εξαιτίας των φυσικών και βιωματικών χαρακτηριστικών, αλλά εξαιτίας του έντονα φορτισμένου χαρακτήρα του με εικόνες και της ικανότητάς του να περιλαμβάνει και ταυτόχρονα να μεταφέρει ιδέες, σαγηνεύοντας τον νου.»⁸

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμη η παρατήρηση πως κατά τη διάρκεια μιας ερευνητικής διαδικασίας, οι εμμονές του ερευνητή είναι η συνήθης κατευθυντήρια δύναμη, έστω και ασυνείδητα. Κατά συνέπεια, το ίδιο ακριβώς θέμα είναι δυνατό να αντιμετωπισθεί μέσα από πολλά και ετερόκλητα πρίσματα, οδηγώντας σε διαφορετικά συμπεράσματα. Όσα επιχειρήματα και αν υπάρχουν, η υποκειμενικότητα -ακόμη και στον ελάχιστο βαθμό- ελλοχεύει στην αρχιτεκτονική σκέψη και πρακτική. Τόσο ο τίτλος της εργασίας, όσο και τα συμπεράσματά της, συνοδεύονται από το ερωτηματικό σημείο στίξης (?) καταδεικνύοντας τις άπειρες ερμηνείες και συνέχειες, που αντιστοιχούν στην έρευνα.

Η διερεύνηση θα συνεχισθεί κατά την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας, όπου τόσο τα συμπεράσματα, όσο και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, θα αποτελέσουν πολύτιμη βάση δεδομένων για περαιτέρω ανακαλύψεις.

⁸ James Corner, "Recovering landscape as a critical cultural practice" στο *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Landscape Architecture*, James Corner (επιμ.), Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη, 1999, σελ. 1

.Πηγές βιβλιογραφίας

Το νέο έδαφος ?

.Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Allen, Stan, [2006], *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, Λονδίνο

Bedard, Jean-Francois (επιμ.), [1994], *Cities of Artificial Excavation: The work of Peter Eisenman, 1978-1988*, Rizzoli Press, Νέα Υόρκη

Betsky, Aaron, [2002], *Landscrapers, building with the land*, Thames & Hudson, Νέα Υόρκη

Brayer, Marie-Ange, Simonot, Beatrice (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο

Bunschoten, Raoul, Chora (επιμ.), [2001], *Urban Flotsam*, 010 Publishers, Ρόττερνταμ

Cache, Bernard, [1995], *Earth moves: the furnishing of territories*, The MIT Press, Cambridge

Cassara, Silvio (επιμ.), [2006], *Peter Eisenman: Feints*, Skira, Μιλάνο

Claire Zimmerman, [2006], *Mies Van Der Rohe: 1886-1969*, Taschen GmbH, Βρέμη

Cohen, Jean –Louis, [2006], *Le Corbusier-Taschen Basic Art Series*, Taschen GmbH, Βρέμη

Corner, James (επιμ.) [1999], *Recovering Landscape, Essays in Contemporary Architecture*, Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη

Deleuze, Gilles & Felix, Guattari, [1987], *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*, University of Minnesota Press, Μινεάπολις

Deleuze, Gilles, [1993], *the fold, Leibniz and the Baroque*, The Athlone Press, Λονδίνο

Eco, Umberto, [1994], *Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία*, Νήσος, Αθήνα

Eisenman, Peter & Somol, Robert E., [1999], *Diagram Diaries/ Peter Eisenman*, Thames and Hudson, Λονδίνο

.Πηγές βιβλιογραφίας

Το νέο έδαφος ?

Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

Foreign Office Architects, [2003], *Phylogenesis: foa's ark: foreign office architects/ Foreign Office Architects*, Actar, Βαρκελώνη

Galofaro, Luca, [2003], *Land & Scapes Series: Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*,

Gustavo Gili, Βαρκελώνη

Gausa, Manuel (επιμ.), [2003], *The metapolis dictionary of advanced architecture: city, technology and society in the information age*, ACTAR, Βαρκελώνη

Gualart, Vicente, [2008], *GeoLogics: Geography Information Architecture*, ACTAR, Νέα Υόρκη

Iika & Andreas, Ruby, [2006], *Land & Scapes Series: Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

Jannuzi, Smith, [2002], *Informal-Cecil Balmond*, Prestel, Μόναχο

Koolhaas, Rem, [1994], *Delirious New York: a retrospective manifesto for Manhattan / Rem Koolhaas*, The Monacelli Press, Νέα Υόρκη

Lynn, Greg, [1999], *Animate Form*, Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη,

Lynn, Greg, [2004], *Folding in Architecture* (επιμ.), *Architectural Design*, τόμος 63, αAcademy Editions, Λονδίνο

Maas, Winy, [1999], *Metacity/Datatown*, 010 Publishers, Άμστερνταμ

Rattenbury, Kester, [2006], *Architects Today*, Laurence King, Λονδίνο

Reiser, Jesse και Umemoto Nanako, [2006], *Atlas of Novel Tectonics/ Reiser + Umemoto*, Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη

.Πηγές βιβλιογραφίας

Rykwert, Joseph, [1981], *On Adam's house in paradise: the idea of the primitive hut in architectural history*, MIT Press, Cambridge

Scully, Vincent, [1979], *The earth, the temple, and the gods*, revised edition, Μασαχουσέτη: Yale University Press

Thornberg, Josep Muntanola (επιμ.), [2004], *Arquitectonics, Mind, Land & Society, Arquitectura y contexto* Ά Έκδοση, UPC, Βαρκελώνη

Vyzoviti Sophia, [20003], *Folding Architecture: spatial, structural and organizational diagrams*, BIS, Άμστερνταμ

Waldheim, Charles (επιμ.), [2006], *The Landscape Urbanism Reader*, Princeton Architectural Press, Νέα Υόρκη

Weilacher, Udo , [1999], *Between landscape architecture and land art*, Birkhauser, Basel

.Ελληνική βιβλιογραφία

Βιτρούβιος, *Περί Αρχιτεκτονικής*, Έκδοση 'Β, Τόμος 1-Βιβλία I-V, Μετάφραση-σχόλια Π. Λέφας, Πλέθρον, Αθήνα

Θεοδωρόπουλος Τ., *Το Αδιανόητο Τοπίο*, [1991], Αθήνα

Λάββας, Γεώργιος Π., [2002], *Επίτομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Μπαμπινιώτης Δ. Γεώργιος, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., [1998], Αθήνα

Μωραΐτης Κώστας, *Το Τοπίο, Πολιτιστικός Προσδιορισμός του Τόπου*, ΕΜΠ., [2005], Αθήνα

Τερκενλή, Θεανώ, *Το πολιτισμικό τοπίο : γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Παπαζήσης, [1996], Αθήνα

.Πηγές βιβλιογραφίας

Το νέο έδαφος ?

.Περιοδικά

Architectural Design: Hypersurface Architecture, [1998], Wiley-Academy, Λονδίνο

El Croquis, τεύχος 83, [1997], El Croquis Editorial, Μαδρίτη

Αρχιτεκτονικά Θέματα [2005] , *Αττικό Τοπίο 39/2005*, Λιβάνη ΑΒΕ., Αθήνα

ΔΟΜΕΣ, τεύχος 08/09, [2009], *Νέες Αστικές Εμπειρίες*, Κατσώτα Δήμητρα, Πανέτσος Γεώργιος, Stephan Buerger (επιμ.), Αθήνα

.Διαδίκτυο

<http://www.dsny.com/>

<http://www.fieldoperations.net/>

<http://www.nytimes.com>

<http://www.thehighline.org>

<http://www.farshidmoussavi.com>

.Πηγές βιβλιογραφίας

Το νέο έδαφος ?

<http://azpa.com>

<http://oma.eu>

<http://www.greekarchitects.gr>

<http://www.mvrdv.nl>

<http://www.cidadedacultura.org>

.Ερευνητικές εργασίες

Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τσαχρέλια Ειρήνη, *Ζητήματα Μορφής στην Αρχιτεκτονική της Ψηφιακής Εποχής*, [2006], επιβλ. καθ.

Γεώργιος Α. Πανέτσος

Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Διαμαντοπούλου Ήβη, *Τοπιακή Πολεοδομία*, [2008], επιβλ. καθ. Γιάννης Αίσωπος

Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πέτρου Αριστείδης, *δι_ΕΛΕΥΣΙΣ*, [2006], επιβλ. καθ. Πάνος Δραγώνας

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ. 1, Superface, Superstudio

πηγή, <http://www.abitare.it/it/harvard-logbook/the-fall-from-the-plateau/>

εικ.2, Δρακόλιμνη, Ήπειρος

πηγή, διαδίκτυο

εικ.3, Yokohama Terminal, FOA

πηγή, <http://azpa.com/#/projects/465>

εικ.4, Ha-Ha

πηγή, διαδίκτυο

εικ.5, Νέα Υόρκη

πηγή, διαδίκτυο

εικ.6, πάρκο Fresh Kills, Field Operations

πηγή, <http://www.fieldoperations.net/>

εικ.7, Double Negative, Michael Heizer

πηγή, διαδίκτυο

εικ.8, Mirror Boxes, Robert Morris

πηγή, διαδίκτυο

εικ.9, Groundscapes

πηγή, Ilika & Andreas, Ruby, [2006], *Land & Scapes Series: Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ.10, The Skin of the Earth, Raoul

πηγή, Brayer, Marie-Ange, Simonot, Beatrice (επιμ.), *Archilab's Earth Buildings: Radical experiments in Land Architecture*, Thames & Hudson, Λονδίνο

εικ.11, Villa Savoye, Le Corbusier

πηγή, Cohen, Jean –Louis, [2006], *Le Corbusier-Taschen Basic Art Series*, Taschen GmbH, Βρέμη

εικ.12, Unité d' Habitation Μασσαλία , Le Corbusier

πηγή, διαδίκτυο

εικ.13, περίπτερο της Βαρκελώνης, Mies van der Rohe

πηγή, διαδίκτυο

εικ.14, κατοικία Farnsworth, Mies van der Rohe

πηγή, διαδίκτυο

εικ.15, Lake Shore Drive Apartments

πηγή, διαδίκτυο

εικ.16, μοναστήρι της Tourette, Le Corbusier

πηγή, προσωπικό αρχείο

εικ.17, Carpenter Center, Le Corbusier

πηγή, Cohen, Jean –Louis, [2006], *Le Corbusier-Taschen Basic Art Series*, Taschen GmbH, Βρέμη

εικ.18, Olivetti Electronic Centre, Le Corbusier

πηγή, διαδίκτυο

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ.19, κέντρο πολιτισμού Charleville, Paul Virilio και Claude Parent

πηγή, Iika & Andreas, Ruby, [2006], *Land & Scapes Series: Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

εικ.20, γραφεία του κομμουνιστικού κόμματος της Γαλλίας, Oscar Niemeyer

πηγή, Iika & Andreas, Ruby, [2006], *Land & Scapes Series: Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

εικ.21, γραφεία του κομμουνιστικού κόμματος της Γαλλίας, Oscar Niemeyer

πηγή, διαδίκτυο

εικ.22, Spiritual Retreat House, Emilio Ambasz

πηγή, <http://www.casaderetiroespiritual.com/>

εικ.23, εργαστήρια έρευνας Schlumberger , Emilio Ambasz

πηγή, διαδίκτυο

εικ.24, Cannaregio, Peter Eisenman

πηγή, διαδίκτυο

εικ.25, κήπος της La Villette, Peter Eisenman & Jacques Derrida

πηγή, διαδίκτυο

εικ.26, City of Culture , Peter Eisenman

πηγή, Betsky, Aaron, [2002], *Landscrapers, building with the land*, Thames & Hudson, Νέα Υόρκη

εικ.27, μακέτες εργασίας, όπερα Cardiff, Zaha Hadid

πηγή, Iika & Andreas, Ruby, [2006], *Land & Scapes Series: Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ.28, βιβλιοθήκη Jussieu, OMA

πηγή, <http://oma.eu/projects/1992/jussieu-two-libraries>

εικ.29, βιβλιοθήκη Jussieu, OMA

πηγή, <http://oma.eu/projects/1992/jussieu-two-libraries>

εικ.30, μουσείο Kunsthall, OMA

πηγή, <http://oma.eu/projects/1992/kunsthall>

εικ.31, επιφάνεια-δομή της πολεοδομικής μελέτης για τη Yokohama, OMA

πηγή, Ilika & Andreas, Ruby, [2006], *Land & Scapes Series: Groundscapes/ El reencuentro con el suelo en la arquitectura contemporanea/ the discovery of the ground in contemporary architecture*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

εικ.32, κτήριο γραφείων Villa VPRO, MVRDV

πηγή, <http://www.flickr.com/photos/formsache/5305790351/>

εικ.33, ολλανδικό περίπτερο Expo2000, MVRDV

πηγή, <http://www.mvrdv.nl/#/projects/065expo2000>

εικ.34, Metacity/Datatown, MVRDV

πηγή, Maas, Winy, [1999], *Metacity/Datatown*, 010 Publishers, Άμστερνταμ

εικ.35, σκίτσο του A.B. Walker

πηγή, Koolhaas, Rem, [1994], *Delirious New York: a retrospective manifesto for Manhattan / Rem Koolhaas*, The Monacelli Press, Νέα Υόρκη

εικ.36, The High Rise of Homes, SITE

πηγή, <http://siteneويورك.com/exhibitions/hoh/hoh01.htm>

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ.37, Yokohama Terminal, FOA
πηγή, <http://azpra.com/#/projects/465>

εικ.38, έδαφος σε απόσταση
πηγή, σχεδίαση Γεωργία Γκοτσοπούλου

εικ.39, έδαφος σε στοίβαξη
πηγή, σχεδίαση Γεωργία Γκοτσοπούλου

εικ.40, έδαφος σε ανάπτυγμα
πηγή, σχεδίαση Γεωργία Γκοτσοπούλου

εικ.41, έδαφος σε σμίλευση
πηγή, σχεδίαση Γεωργία Γκοτσοπούλου

εικ.42, έδαφος σε ανύψωση
πηγή, σχεδίαση Γεωργία Γκοτσοπούλου

εικ. 43, το δίκτυο σε λειτουργία το 1930
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ. 44, αστικό πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ.45, αστικό πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ.46, Diller Scofidio + Renfro
πηγή, <http://www.dsrny.com/>

εικ.47, James Corner
πηγή, <http://www.fieldoperations.net/>

εικ.48, Gansevoort Street
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ. 49, είσοδος σε ένα τελείως διαφορετικό σκηνικό
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ.50, αστικό πάρκο High Line, Diller Scofidio + Renfro & James Corner, Field Operations
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ.51, ένταξη στο τοπίο
πηγή, Google Maps

εικ.52, αστικός ιστός & αρχιτεκτονικός περίπατος & σημεία στάσης
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ.53, επιβράδυνση των ρυθμών
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ.54, πορείες και όρια ανάμεσα στο φυσικό και το τεχνητό
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ.55, αστικός εξοπλισμός & οικειοποίηση του χώρου
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ. 56, αστικό αμφιθέατρο 10^{ης} Λεωφόρου
πηγή, <http://www.dsny.com/>

εικ. 57, μελαγχολική, έτοιμη ομορφιά
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 58, καταπραϋντική αντίθεση στη φρενίτιδα
πηγή, <http://www.thehighline.org/>

εικ. 59, Διεθνής Τερματικός Σταθμός Yokohama, Foreign Office Architects
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 60, ιστορία ενσωματωμένη στην οργάνωση της ύλης
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 61, δύο διαφορετικά προγράμματα σε ένα κτήριο
πηγή, <http://www.osanbashi.com/en/index.html>

εικ. 62, Farshid Moussavi και Alejandro Zaera-Polo
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 63, σχεδίαση στο ψηφιακό περιβάλλον του υπολογιστή
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 64, τεκτονική σύσταση επιπέδων
πηγή, διαδίκτυο

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ. 65, το έδαφος ως ενιαίο σύνολο
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 66, η διαπραγμάτευση του εδάφους ξεκινά από την απόλυτα επίπεδη προβλήτα και ...
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 67, ...μορφώνεται καθ' ύψος
πηγή, διαδικτυο

εικ. 68, το έδαφος ως δομή & ενεργοποίηση αστικών δράσεων στην οροφή
πηγή, διαδικτυο

εικ. 69, καινούργιο κομμάτι τοπογραφίας στην ακτογραμμή
πηγή, Google Earth

εικ. 70, διακριτική παρουσία στον ορίζοντα, συνέχεια αστικού τοπίου & αναίρεσης του ορίου
πηγή, διαδικτυο

εικ. 71, το έδαφος ως δομή
πηγή, διαδικτυο

εικ. 72, δομή και κυκλοφορία αποτελούν ένα σύνθετο σύνολο
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 73, φέρον οργανισμός ως ενιαία, πτυχωτή πλάκα
πηγή, διαδικτυο

εικ. 74, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή'
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ. 75, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή'
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 75, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή', οι διακλαδώσεις ως σημεία μετάβασης
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 76, δημόσιοι βρόγχοι
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 77, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή', οι διακλαδώσεις ως σημεία μετάβασης
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 78, το διάγραμμα 'χωρίς επιστροφή', οι προγραμματικοί βρόγχοι δημιουργούν ενιαίους χώρους
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 79, ένας ατέρμονος αρχιτεκτονικός περίπατος
πηγή, 79, ατέρμονος αρχιτεκτονικός περίπατος

εικ. 80, σωματική επαφή
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 81, κτήριο-τοπίο...
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη

εικ. 82,... ως μία επιφάνεια
πηγή, Ferre, Albert (επιμ.), [2002], *The Yokohama Project – FOREIGN OFFICE ARCHITECTS*, Actar, Βαρκελώνη
εικ.83, τερματικός σταθμός Yokohama
πηγή, διαδίκτυο

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ. 84, πολιτιστικό κέντρο City of Culture, Peter Eisenman
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 85, η τοποθεσία διεισδύει στην κεντρική ιδέα και τη μορφή
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 86, βουνό Gaias και ευρύτερη περιοχή Santiago de Compostella
πηγή, Google Earth

εικ. 87, Peter Eisenman
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 88, έδαφος και κενό
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 89, διάγραμμα μετασηματισμού και μη Ευκλείδεια γεωμετρία
πηγή, Allen, Stan, [2006], *Tracing Eisenman: Peter Eisenman complete works*, Thames & Hudson, Λονδίνο

εικ. 90, ξεδιπλώνοντας το μίτο
πηγή, διαδίκτυο

εικ. 91, City of Culture και μεσαιωνική χάραξη Santiago de Compostella
πηγή, Galofaro, Luca, [2003], *Land & Scapes Series: Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

εικ. 92, μεσαιωνική κάτοψη και 'κοχύλι'
πηγή, Galofaro, Luca, [2003], *Land & Scapes Series: Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

.Πηγές εικόνων

Το νέο έδαφος ?

εικ. 93, μεσαιωνική κάτοψη και ροές προσκυνητών

πηγή, Galofaro, Luca, [2003], *Land & Scapes Series: Artscapes/ El arte como aproximacion al paisaje contemporaneo / Art as an approach to contemporary landscape*, Gustavo Gili, Βαρκελώνη

εικ. 94, το έδαφος σμιλεύεται και ανυψώνεται ,δημιουργώντας κενά και πλήρη

πηγή, διαδίκτυο

εικ. 95, έξι κτήρια, ένα ενιαίο σύνολο... κτήριο και τοπίο

πηγή, διαδίκτυο

εικ. 96, 'διακοσμητικά ίχνη' και πληροφορίες

πηγή, <http://www.cidadedacultura.org/>

εικ. 97, ίχνη, επίπεδα, μονοπάτια και χαράξεις

πηγή, <http://www.cidadedacultura.org/>

εικ. 98, δυσκολία ανάβασης ...

πηγή, <http://www.cidadedacultura.org/>

εικ. 99, τεχνητή τοπογραφία

πηγή, <http://www.eisenmanarchitects.com/>

εικ. 100, παγιδευμένοι σε μια ατμόσφαιρα...

πηγή, <http://www.cidadedacultura.org/>

εικ. 101, μακέτα διαγωνισμού

πηγή, Betsky, Aaron, [2002], *Landscrapers, building with the land*, Thames & Hudson, Νέα Υόρκη